

303556

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK.

A BIHARVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET

KÖZLÖNYE.

Nagyvárad 1875.	Az ig. vál. megbízásából szerkeszti:	Április 1-én.
<i>I. kötet.</i>	IFJ. GYALOKAY LAJOS, titkár.	<i>1. szám.</i>

Ezen folyóirat megjelenik minden hó 1-jén 1—1½ ivnyi számokban, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ alapító és pártoló tagjai részére tagilletményül. — Nem tagok részére minden 15 ívből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron a szerkesztőnél rendelhető meg. — Egyes szám ára 15 kr.

OLVASÓINKHOZ.

Midőn a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ egy évkönyv kiadása helyett, e kisded folyóirat megindítását határozta el, leginkább azon célból tevė ezt, hogy így az egyleti életbe élénkebb mozgást idézve elő céljai elérésére eszközül több sikerrel használhassa fel.

Nem nagyszabásu eszmék megvitatása, sem országos érdekű dolgok közlése képezendik e lapok tartalmát, hanem Biharvármegye és Nagyvárad város mult történetének felde-ritése és az ide vonatkozó adatoknak közlése, lesznek első sorban azon iránypontok, melyek felé törekedni lesz hivatásunk, s melynek megfelelni minden erőnkben igyekezni fogunk. Különösen fősulyt kívánunk fektetni a vidéken elszórva lévő régészeti és történelmi adatoknak felkutatására; mi célból egyletünk vidéki tagjaihoz fordulunk első sorban, hogy a környékükön előforduló régészeti vagy történelmi tárgyakról vagy leletekről minket értesítve, s azokat velünk közölve, e feladatunk megoldásában közre munkálni sziveskedjenek.

Midőn a szerkesztés gondjai az igazgató választmány által reám ruháztatva, ennek megfelelni ígérkeztem, azon erős hitben és reményben tevėm ezt, miszerint egyletünk nemes barátai, általam szives bizalommal kikért támogatásukat nem

fogják tőlem megvonni, s ott hol gyöngé erőm és tehetségem gyámolításukat kéri, azt meg nem tagadva, a megkezdett ösvényen helyes irányban tovább haladni segitének.

E lap megjelenik minden hó 1-ső napján, 1—1¹/₂ ivnyi terjedelemben, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ alapító és rendes tagjainak mint díjtalan tagilletmény, nemtagok azonban minden 15 ivet képezendő kötetet 1 frt 50 kr. előfizetési áron rendelhetnek meg, mely előfizetési pénzeket 5 kros postautalványon hozzám kérem beküldeni.

Nagyvárad, 1875. március hóban.

Jff. Gyulokay Lajos

a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“
titkára, mint szerkesztő.

A D A L É K O K

a várad i ostromzárlat történetéhez.*)

1703—1710.

— THALY KÁLMÁNTÓL. —

I.

Az én szeretett öcsém és jeles képzettségű fiatal barátom: ifjabb Bölöni Sándor, mint a Biharvármegyei régészeti muzeum öre, e szépreményű közlöny t. szerkesztője nevében is igen szives levélben kért föl a jelen számmal meginduló becses folyóirat támogatására. A hazai történelem ügyének előmozdítása iránt csekély tehetségemhez képest buzgó részvétellel viseltetvén: örömmel engedek a megtisztelő felhívásnak.

Választott tárgyam, kitűzött célom: az 1703-dik év közepétől 1710 végéig, tehát mintegy nyolcadfél esztendeig tartott „várad i bloquáda“ — mint akkor nevezték, — vagyis várad i ostromzárlat történetét világosítani meg, némely eddig ismeretlen adatokkal.

A várad i zárlat ugy ezen régi hires város, mint nagy Biharvármegye történelmében igen emlékezetreméltó helyet foglal el, — sőt magának a II. Rákóci Ferencz fejedelem és

*) Várad-nak, és nem Nagy-Váradnak irtam, mert ezen újabb keletű bérmált epitheton azon korban, a melyről közleményeim szólandnak, még ismeretlen volt. Régenten, ha meg akarták különböztetni, Bihar-Váradnak hitták.

T. K.

Bercsényi Miklós gróf vezérlete alatt vívott nagy nemzeti küzdelemnek is egyik sajtószere, érdekes epizódjául tekinthető. De mielőtt részleteibe ereszkednénk, főként az azon kor viszonyaival kevésbé ismerősek kedvéért, szükség némi előleges tájékozást adnom.

Tudjuk, hogy Várad a törökvilágban nagyfontosságú erősség vala: Erdélynek és a Tiszán túli földnek föl Debreceenig, Szatmárig, kulcsa. Erődítvényei még akkor is, midőn a töröktől elvégre visszafoglaltatott, jó karban állottak, s illetőleg kijavítottván, és az újabb hadtudomány elvei szerint némi részben átídomítottván, jelentékenyen ki is bővítették. E kibővítés abból áll vala, hogy míg a tulajdonképi belső várba, egy császári tábornok vagy ezredes főparancsnoksága alatt, rendes katonaságból álló, s lö- és élelmiszerekben bővelkedő német csapatok helyeztetek: addig az ezen vár ágyúi által védett városrészek, sőt még a Körös vize más partján eső Várad-Olaszi is, ugynevezett palánkerőddelel (rótt fákból, gerendákból készült, közben földdel tömött, tapaszos sövénynyel befont, mellvédein fölül túskeboronával megrakott és kívül árokkal, cölöpzettel erősített védő,) vétettek körül.

Míg a löpor-, fegyver- és élelstarak stb. nagyobb biztosság okáért a belvárban helyeztetek el, és a legtöbb ágyu is ott tartatott: jutottak azért kisebb tarackok és u. n. seregbontók, szakállások a városokat védő palánkerődöv kapui- és bástyáira is, melyek háborus időkben csak olyan, sőt természetszerűleg még nagyobb gonddal őriztetek, mint maguk a kevésbé hozzáférhető belvár falai.

Hogy e terjedelmes külső erődök számára elégséges őrség nyeressék: miután Várad törzslakossága a török kivonultakor a hosszas háboruk és elköltözések folytán aránylag igen meg volt fogyva, — de továbbá azért is, mert ezek magyarok lévén, a német őrség bennök, kivált nemzeti harcok, szabadságháboruk esetén épen nem bizhatott; így tehát a váradi benszülött magyarságnak egyrészeöl pótlására, s még inkább ellensúlyozására, — nagyszámu rácok telepittetek Várad külvárosaiba, kivált pedig Olasziba, mely ugyszólván tisztán rác teleppé lön.

Bosznianak török iga alá kerülése óta hazánk rác népessége az onnan történt többszöri tetemes, — főként az épen ekkor tájban I. Lipót uralkodása, illetőleg Csernovics

Arzén, szerb patriárka vezetése alatti tömeges bevándorlások következtében, a XVIII-dik század elején, azóta soha el nem ért nagy mennyiségű vala; úgy, hogy a rácok száma Magyarországon a Rákóci-háború kitörése idejében legalább négyszer annyira tehető, mint ma nap. Hanem aztán az ellenük kölcsönös irtó háborút viselt kurucok nyolc év alatt tüzzel-vassal irtották, s nagyon megfogyasztották őket.

A török alatt megpusztult megnéptelenedett Tiszán túli föld déli részét a Körös, Maros közt, — kivált be Arad, Jenő és Világos felé — akkor úgy szólván csupán rácokkal telepítették be, néhány szigetekként közben eső törzslakosságú magyar helyet, pl. Sarkadot, Szalontát stb. kivéve föl egész Váradig. Kiváltságokkal édesgették s csatolták magukhoz a németek őket; saját vajdáik, vezéreik voltak, de természetesen a német főtisztek fennhatósága alatt, a kiknek vakon engedelmeskedtek. Ezek és fanatizált pópáik vad gyűlöletet csepegtettek a magyarok ellen, a beköltözött vendég nép szívébe, hogy őt a magyar szabadság elnyomására vak eszközül használhassák.

S a rác ekkor, a török elleni hosszas harcokban megedződve, elvadulva, igen harcias természetű, fegyverhez és rabláshoz, képtelen kegyetlenkedéshez szokott, prédáért élő-haló nép volt.¹⁾

Ily fajnak lön főfészkévé Várad-Olaszi. Parancsnokuk itt egy vén marcona katona Kis Balázs ezredes vala, ki 14 török golyót viselt át- meg átlukgatott testében,²⁾ továbbá a Várad egyéb részeiben lakóké Miticzky Mózsés, kit közönségesen „Mojzsés Diák“-nak hittak. Ekkép Várad rác hadi népe két ezredbe volt beosztva; mindkettő a várbán vezénylő német főparancsnoktól várt és vett utasítást. E parancsnokok a Rákóci-korban br. Löffelholcz, gr. Beckers és gr. Löwenburg cs. tábornokok valának. Ugyanezek a váradi bennszorult magyar lakosság ifjabbjait is fegyverkezni kényszerítvén: ezekből is szerveztek némi csekélyszámu labanc lovasságot, — mert a lelkes váradi lakosság fegyverfogható nagyobb része mindjárt a kurucvilág kezdetén ott hagyá szülővárosát hazájáért, és sietett Bóné

¹⁾ L. és v. ö. Szalay László Magy. Tört. VI. köt. 94. l.

²⁾ Saját kérvénye a cs. k. Hof-Kriegs-Rathoz, gyűjteményemben.

András, Váradi János Deák alatt Rákóci mellett kardot kötni.

Később, tehát a magyarság ilyszerű kiköltözése, és a rácok kivágatása után, néhány század Papmező-vidéki oláh gornyik-kal kísérlek meg ama német parancsnokok gyarapítani a váradi őrséget, élelmezésre pedig főként a püspök és káptalan Belényes táji jószágait zsákmányolák ki. A terjedelmes javakban, — az akkori püspök gr. Csáky Imre folyvást távol: Bécsben, Pozsonyban, Fraknóvárában stb. tartózkodván, Bakó János nagyprépost pedig, ki Rákócinak hűséget esküdött, szintén távol, a káptalan borsodi jószágán Aszalón lakván, — egészen a váradi német parancsnokok uralkodtak, már t. i. a mikor a kurucok ostromzárlata miatt uralkodniok lehetett.

Kezdődött pedig ezen ostromzárlat 1703. augusztus havában. Mihelyt Rákóci és Bercsényi hadai julius közepén a Tiszavonalt győzelmesen áttörték: a szabaditókra tárt karokkal váró s titokban már rég forrongó tiszántuli magyar nép azonnal csoportosulni kezdé, s hirtelenében szervezkedett csapatokban, tömegekben özönlött hozzájuk.

E tömegek leghatalmasabbika a Biharvármegyei vala. A híres Bóné András volt az, aki önként zászlót emelvén: Várad környékének hazafias és harcias lakossága, — köztük sok régi a török ellen és Thököly alatt szolgált edzett katona — az ő továbbá Szöcs János, Kos Mihály, Eölyüs János, Váradi János Diák régi Thökölyféle főtisztek vezérlete alatt csoportozott. Csakhamar mintegy 4000 lovas és 3000 gyalog gyűlt Biharból együvé, kik is a Kronsfeld cs. tábornok által bitorlott érdiószegi uradalom főhelyét, az erődített diószegi kastélyt megrohanván, őrségét Kronsfeld gyűlölt, népnyzó főtisztjével együtt kardra hányták.¹⁾

Azonban ez esemény hírére, a résen álló váradi parancsnok összedoboltatja egész kivihető hadát, és a rácoknak szabad zsákmányt ígervén, felbiztatja. A kuruc fölkelő nép a diószegi kastély megvétele fölötti örömeiben, vigyázatlanul mulatásnak adá magát; egyszerre a kicsapott rác éjtszaka

¹⁾ Dálnoki Veres Gerzson verses krónikája. Thaly Kálmán „Adalékok a Thököly és Rákóci-kor irodalomtörténetéhez” II. kötet, 341. lap.

meglepi és megzilálja őket, — s a had szétugrasztásával Diószegyet s még más hat magyar falut¹⁾ irgalmatlanul kirabol, a lakosságot gyilkolja, és prédával megrakodva tér vissza Váradra.

Bóné András erre segédet kérvén a fejedelemtől, Bercsényi rögtön ott terem, újra összegyűjti Bóné kurucait, és saját táborával egyesítve, — hogy az ellenkezést megkezdett rácoznak a kölcsönt visszaadja: aug. 5-éről 6-ára virradó éjjelen Várad alatt terem, és hajnalban ellenállhatlan hévvel rohanja meg Várad-Olaszi erődítéseit. Cölöp, árok, fal, mellvéd, tüzelés, — mind nem használt. A bosszút lihegő kurucság pillanat alatt megmászta a bástyákat, betöré a kaput, és azzal a ráco Diószegen s környékén elkövetett kegyetlenségei által felfokozott dühvel, irgalom nélkül lekaszabolá ugyszólván az egész rác lakosságot; egy egykori rimes krónika hétezerre teszi a Bercsényi által ekkor kardra hányatott rácok számát.²⁾ Hogy a diadal még teljesebb legyen: régi híres vezérok Kis Balázs is elesett³⁾

Bercsényi a várad-olaszii rácok összes javaiban prédát hányatott, s azután a várost és palánk erődjeiben mindent, a mi éghető vala, felgyújtván, porig égettette.

Ez kemény csapás volt, — és betette Váradnak kapuját. Ettől fogva ugyanis a ráco megrémülvén, nem igen mertek többé kiszáguldozni, — számerőben is rémségesen meg lévén fogyatkoztatva az ugyan véres visszatörés által.

Bercsényi e várad-olaszii diadalmától kezdődik Váradnak ostromzárlata.

A kurucok e naptól kezdve folyvást szemmel tarták, s hol szorosán körültáborolva, hol távolabbról őrt állva, de koronként a falak alá bebecsapkodva zaklatták, fenyegették Várad várát. Rendes ostromot, bombázást ugyan a tekintélyes és minden védelmi eszközzel jól felszerelt erősség ellen soha-

¹⁾ Ugyanott a „Rákóci fölkeléséről“ szóló énekben (10. l.) egyebek közt ez áll:

„Alattomban rácság kezdé pártozni,
Gróf Rákóci hadát kezdé fogyatni
És hét magyar falukat felrablani.“

V. ö. Rákóci Emlékirataival. Ötödik kiadás, 43. l.

²⁾ Ugyanott, 10. l.

„Megütköze Rákóci a rácokkal:
Levágata
hétezeret karddal.“

³⁾ Rákóci Emlékiratai, 46. l.

seni kezdettek: de kemény zárlattal, kiéheztetéssel többször már egészen a végső inségre juttatták azt. S valóban megfoghatatlan eljárása Károlyi Sándor tiszántuli vezénylőtábornoknak, hogy Várad helyett inkább Gyula, sőt a sokkal távolabban fekvő és szintoly erős Arad ostromára (1707) pazarlá erejét, — holott a Tiszántuli földre Várad birtokától sokkal több előny háramlik vala. Vagy azt hívé, hogy Arad elbuktaival, Várad önként meg fog hódolni, mivelhogy segítségét majdnem mindig Aradról és Arad felől kapta? De Károlyi ekkor is tévedett; mert lám 1709 nyarán, midőn Arad a segítségadásra képtelen vala: Kriechbaum cs. tábornok Erdély felől, a Körös völgyén át is meg bírta segíteni a már-már végvonaglásra jutott Váradot.

A kurucoknak Várad alatt folytonosan egész kis tábort — ostromzárló hadat — kelle éveken át tartaniok, melyet különben másutt igen jól használhattak volna támadó hadmiveletekre: míg így ezen erőt a váradiak kicsapásának megakadályozása s a vár szorongatása folyton lekötve tartá.

A váradi ostromzárló had, a szerint, a mint kevesebb vagy számosabb s a mint a zárlat szorosabb, vagy tágasabb vala: hol Diószegen, hol a félegyházi, majd a bihari, majd a várad-püspökii sáncban táborozott; örcsapatai a várost minden oldalról körülállták, a falak alá benyargalódtak, a kiütőkkel viaskodva, lövöldözve, kiknek gyakran leseket is vetének; kivált a szőlőhegyek közt, az u. n. „Omlás“-nál, ugyszólván állandóan volt lesők, a szőlőmivelésre kijárókkal jövő katonai fedezetre lesködvén. E helyütt és a főntebb említett sáncoknál sok magyar, német és rác vér omlott ki a nyolcadfél év alatt!

A váradi bloquáda parancsnokai a leghosszabb ideig eleinte Bóné András ezredes, azután pedig b. Palocsay György brigadéros és Bagossy Pál tábornok valának. E három névvel a váradi ostromzárlat története elválaszthatlanul össze van forrva. De közben voltak mások is: tábornokok, ezredesek, alezredesek, őrnagyok, a mint a bloquáda kisebb vagy nagyobb számú csapatokból álla. Így pl. Gyürky Pál, Szent-Iványi János, b. Sennyei Ferenc, Szöcs János, Tardy Ferenc, Eölyüs János, Hadady István, Kos Mihály, Krucsay János, Jármy

Ferenc, Thorday Ferenc, Székely Mózes stb., kik közül a három utóbbi életét is ott áldozta fel.

De nekem nem szándékom a váradi ostromzárlat rendszeres történetét megírni; ez Biharvármegye monographusának feladata leend, — ki e célra szerény munkáim- és kiadványaimban is, különösen az „Archivum Rakocianum“ első kötetében (50—350 l.) tömérdek becses adatot találand. Különösen pedig ily adattárul leendnek hivatva szolgálni jelen közleményeim, a melyek mind eredeti, eddig ismeretlen kútfőkből meritvék, u. m. legkivált a vörös vári Rákócy-Aspremont-Erdödy-, a budai kir. kamarai-, — és a Tiszántúli kurucvilági adatokban végtelenül dús gr. Károlyi — levéltárakból, — úgy, a mint ott Rákócikori búvárlataim közben kezeimbe jöttek. Saját specialis céлом nem lévén velök (t. i. e. váradi bloquádát illetőkkel) közlöm itt azokat, mások használatára s kedveskedésül Biharvármegye és Várad város mivelte közönségének, mely a múlt emlékeiben gyönyörködik.

Megjegyzem még, hogy a váradi ostromzárló hadosztály az akkor németek és rácok által birt Arad, Gyula, Jenő és Világos várak ellenében az erős sarkadi sáncban levő vitéz kuruc hajdukra, továbbá Belényes várára, Erdély felől pedig a Körös-torkolatot őrző és szintén magyart uraló Sebesvár és Solyomkö szikla-erődök őrsegeire támaszkodhatott, — míg netaláni visszavonulási pontja Szent-Jób vára vala és a terjedelmesebb margittai elsáncolt tábor; tehát következőleg a váradi bloquáda eseményeinél ez imént említett helyek viszonyaira is, mint szervileg egybefüggőkre, szükség lesz némileg kiterjeszkednem, amit e helyütt annál inkább tehetek, minthogy ama helyek is az egy — ritkán előfordulandó Sebesvárt kivéve — mind Biharvármegyében fekszenek. — Ennyit tájékozásul.

ÓSKORI MŰTÁRGYAK NAGYVÁRADON.

— IFJ. BÖLÖNI SÁNDORTÓL. —

Alig egypár évtizede, hogy valamint külföldön úgy hazánkban is a régészet azon ága, mely az emberiség őstörténelmével foglalkozik, az ugynevezett ősrégészetre, — kiválóbb figyelem fordittatik. Ez új tudomány, dacára kevészámu mű-

RÉGÉSZETI KONGRESSUS. Az „őstörténelmi és ember-tani kongressus“ mely legutóbbi 7-ik ülését 1874-ben Stockholmban tartotta, felismervén hazánknak rendkívüli gazdagságát őskorszaki tárgyak tekintetében, elhatározta, miszerint legközelebbi nemzetközi ülését — 1876-ban — Budapesten fogja megtartani; s e kongressusra az európai hirű és nagy-tudományu Pulszky Ferencet választá elnökeül, titkárául pedig dr. Rómer Fer. Flórist, ki nem kevésbé örvend elismertetésnek a külföldön is. Pulszky Ferenc ennek következtében most egy körlevelet bocsájtott a hazai vidéki muzeumokhoz és szakférfiakhoz, melyben azok közremunkáló támogatását kéri. A „Biharvárm. Rég. és Tört. egyesület“ is megkerestetett egy ily körirattal, s tekintve azt, hogy éppen Biharvármegye területén oly feltűnő nagy számmal fordulnak elő, e megyének az őskorszakbani lakottságáról tanuskodó jelek, hisszük, hogy egyesületünknek legközelebb tartandó ig. vál. ülésén határozatba megy: miszerint a „Bihv. Rég. és Tört. egytl.“ tehetségéhez mérten mindent el fog követni, hogy a felhívásban foglalt pontok mindegyikének megfelelhessen; s ekkor a remélhetőleg elérendő eredményhez Biharvármegye nem tekintélytelen, és geográfiai nagyságához mérten fog adatokat szolgáltatni. A körirat ime itt következik:

„31./Rég. Congr. A nagyváradai régészeti muzeum Tekintetes Elnökének Nagy-Váradon.

Hazánk lapjai már egyelőre hirdették, hogy „az őstörténelmi és embertani congressus“ 1874-ben Stockholmban tartott VII-ik nemzetközi ülésében augusztus 16-án Budapestet választotta összejövelete székhelyeül, engem pedig a szervező bizottság, valamint az 1876-ban nálunk tartandó gyűlés elnökeül.

Indíttatván azon kívánságtól, hogy ezen a gyűlésen hazánk mind tudományilag, mind pedig azon alkalomra rendezendő ősrégi kiállításban a nálunk, szerteszét az országban található, s a nevezett szakokba vágó gyűjtemények érdekes és gazdag voltához képest fel legyen tüntetve, időszerűnek és szükségesnek tartottam ezen felszólításomat már most köröztetni, miszerint a középpontban működő „szervező bizottság“ jó előre tudhassa, kikre és mikre számíthat, hogy nemzetünk művelődési foka, és az európai culturmozgalmakban való tetteges részvétünk az összes tudományos világnak illoen legyen bemutatva.

A mi legtöbb időt, készülést, és a több oldalról való serény összműködést igénybe veend, és valamint az említett

téreken tett tudományos haladásunkat napfényre hozza, úgy ennek méltó bemutatását elősegíti, az:

1-ör. Egy alapos szak térkép, melybe hazánk eddig ismert lelhelyei, ősrégi sáncai és árkai, pogányvárai, halotti halmai és temetkezési területei a rómaiak uralmáig be legyenek vezetve. E célra fölkéretnek közreműködésre a megyék monographusai, mérnöki hivatalai, muzeumai és egyes lelkes gyűjtői, miszerint biztos adataikkal, részletes jó térképeikkel egy általános térkép készíthetését elősegítsék.

2-or. A congressus tartama alatt a fővárosban olyan kiállítás fog a történelemelőtti tárgyakból szervezvetni, mely nemcsak a nemzeti muzeumnak összes efféle kincseit foglalja magában, hanem a magyarhoni vidéki muzeumok és egyes szakférfiak ősrégi tárgyak gyűjteményeiből tünteti fel a legtanulságosb példányokat természetben, vagy teljes okadatolt lajstromokban, rajzokban vagy gypszöntvényekben. Szándékunk a szomszéd országok társulataival és gyűjtőivel is érintkezni, felkérvén ezeket, hogy a nálunk előforduló példányokhoz az illusztráló parallélakat ideiglenes kiállításra átengedjék.

3-or. Minthogy még eddig igen csekély azon jegyzetek száma, melyek szakértők által rendezett ásatások alkalmával készültek, de aránylag kevés azon lelet is, mely hitelesen constatálva volna, szükségesnek látszik, hogy a készülési idő alatt, alkalmas helyeken, kellő felügyelet mellett tudományos ásatások történjenek, és azoknak pontos jegyzőkönyvei a nemzetközi congressusnak a talált tárgyakkal együtt bemutatassanak.

4-er. A fémeknek és ásványoknak: arany, ezüst, bronz, kőtárgyaknak vegytani kémlétei, az emberek szerszámaival talált állatsontok meghatározása eddig el lévén hanyagolva, kívánatos, hogy a congressusig e téren, az ország vidéki egyletei közt nagyobb tevékenység mutakozzék.

5-ör. Pedig a jó hírnév, melyet ezen alkalommal a világ előtt ki akarunk vívni, igényli azt is, hogy a congressusnak értekezéseiben, illetőleg az általunk, viszonyaik tekintetével, kitűzendő kérdések fejtegetésében részt vegyünk, tudományos munkálataiban vezérszerepet vigyünk és lehetőleg kalauzólólag befolyjunk. Ezen értekezleteknél és közléseknél a congressus fenálló határozatai szerint a franciai nyelv van hivatalosnak elfogadva, mit azért sietek nyílvánossá tenni, hogy szakársaink munkálataikat, a mennyire lehet, e nyelven készíthessék el.

Ezeknek következtében tisztelettel hívom fel (címetet), szíveskedjék nyilatkozni, vajjon akar-e az előbbi öt pontnak teendőiben, és melyikében részt venni? lehet-e kilátásunk lelhelyi adatokra? remélhetők-e vidékén szervezendő ásatások? részt tetszik-e venni az értekezésekben, a kérdések kitűzésében? stb. stb.

A kivívandó tudományos jó vélemény tekintetéből kérjük (cimedet) a lelkes, élénk, kitartó részvételre és összeműködésre; mivel azonban nálunk az ilyen előkészületek hosszabb időt vesznek igénybe, a középpontban levő szervező bizottságnak pedig jó korán kell mindenről tájékozottnak lennie, kívánatos, hogy fennebbi kérdéseinkre, vagy a bármily ide tartozó mozzanatokra nézve, legalább folyó év april 30-áig határozott feleleteket kapjunk, és azokkal, kik közreműködésre vállalkoznak, folytonos érintkezésben legyünk.

Az eddig a külföld előtt is ismeretes készlet és azon készütség, melyet nálunk a nemzetközi congressus tagjai föltételeztek, meg nem engedik, hogy bárki e gyűlést csupa szerénységből tétlenül bevárja, vagy annak teendőjét kizárólag a középponti bizottságra hárítsa.

Azon hazafias igyekezet, hogy a közelismerést hazánkra nézve a világ előtt kivívjuk, szolgáljon ösztönül a túlszerényeknek, s buzdítsa azokat, kik mindent, mi hazánkban történik, kicsinyelnek. Lássa a nagyvilág hogy a meghitt congressus nem egy intézeté, nem is egyedül a fővárosé, hanem hogy munkálkodásaiban és eredményeiben az ország jobbjai mind kezet fogva részt vesznek.

Budapesten, 1875. marczius 5-én.

Pulszky Ferenc, mint a congressus elnöke.

Dr. Rómer Flóris Ferenc, mint a Congr. főtítkára.

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNELMI ADALÉKOK.

I.

Hazánk művelődéstörténelméhez a legérdekesebb és legmegbízhatóbb adatokat szolgáltatják a régi leltárak, melyek a XVI. de különösen a XVII. századból oly feltűnő nagy számmal maradtak ránk, hogy nemcsak minden nagyobb levéltárban tömegesen található, hanem még kisebb oklevélgyűjteményekben is előfordulnak. Az ilyenmü okmányok majdnem kizárólag magyar nyelven vannak írva, és mindenféle ingóságoknak, különösen ékszerek, ezüstművek, fegyverek és ruhaneműeknek részletes leírását tartalmazzák.

Ezen irott adatok közül eddigelé még igen kevés van közrebocsájtva, mindössze néhány szépirodalmi lap — mint a „Vasárnapi Ujság“ „Hazánk s a Külföld“ — továbbá szakközlönyeink az „Archaeologiai Értesítő“ s legtöbbször a „Századok“ hoztak ilytartalmu közleményeket.

Pedig ezen okmányok képezik XVI. és XVII. századi művelődéstörténelmünkhöz az elsőrendü és nélkülözhetlen

adatforrást, ezek tanulmányozása nélkül e két század műveltségi állapotát híven feltüntetni teljesen lehetetlen, annyival is inkább, mert az e korból fenmaradt másnemű adatok vagy műemlékek száma nagyon kevés.

Ez okból tehát nem lesz egészen hálátlan munka, ha időnként e közlöny t. olvasóival ily művelődéstörténelmi adatokat tartalmazó okmányokat közlök.

Ilyen az itt alább következő 1639-ik évből való regestrum is, mely a gyűjteményemben levő eredetiről, az akkori írásmód szerint lemásolva, így hangzik:

Anno 1639.

Regestruma azoknak az joknak az melljek szegenj iduözült Nehai Vgrai Giorgy Uramnak, ket aruainak Vgrai Gergejnek es Vgrai Giorgynek jutottak, Felesege es három Gijermeki közöt való megh osztozas utan.

.....

Ezüst műnek szama.

Egy ezüst majczozal buritot sűrű aranjas türkeses boglaru szablja Egy darab paraszt szij rajta.

2-dik Feligh ezüsttel buritot, aranjas kötője es farka, aranjas boglaru ezüst czattos szij rajta.

3 dik három köteő ezüstös merőn aranjas szablja szija nélkül.

4 dik reghi forma boghlaru szeljes hiueljü aranjas szablja ezüstös aranjas boglaru majcz rajta.

5 dik reghi köteő ezüstre czinalt aranjas szablja ezüstös boglaru aranjas szij rajta.

Egy aranjas reghi forma boglaru szeles pallos bőrtokban szij nélkül.

2 dik uiselt ezüstös boglaru suta pallos egi darab paraszt szij rajta.

3 Portai forma sűrű boglaru aranjas hegies tör ezüst aranjas czattu szij rajta.

Egi aranjas ezüstös njele balta, ezüst aranjas vesszőuel sűrűn megh tekerve az njele.

Egi ezüsttel vert aranjas lora valo szerszam szügielőjevel es farmotringiaval edgiüt zabolastul.

Egi ezüst lanczu aranjas lo orrozat.

Mas aranjas boglaru gienge szerszam szügielőstül zabolastul.

3 ik Portai forma ezüstös merőn aranjas szerzam szügielőstül zabolastul.

4. gienge boglaru uekonj majczra czinalt fekgi zabolastul.

5 dik egi ezüstös aranjas hojagos boglaru kantar szügielöstül.

Egi merön ezüst hojagos lónyakra való merön aranjas uiragos.

2 ik ugyan olljan forma lónyakra való sima merön aranjas.

3 ik szijra szegezett sűrű aranjos boglaru lónjakara való.

Poharak szama.

Egy öreggh merön aranjas uiragos kupa fedel nélkül. Gira 5.

2 ik öreg uiragos merön aranjas kupa fedel nélkül. Gira 6. n. 2.

3 ik, aranjas fedeles kupa uiragiával edgiüt Gira 2. n. 30.

4 ik. Egibe iaro aranjas kupa öszve romladozua. girat nem tugiuk mint hogi mind öszve romlot.

5 ik Egi aranjas uiragos pohar fedel, girajat nem tudgiuk.

6 ik Egibe jaro uiragos kupa Gira 2 n. 13.

7 dik. Egi ezüstbe foglalt szerezcen dio pohar fedelestül uiragiával edgiüt Gira 2. n. 21.

8 dik. Egi merön aranjas szeles labas czesze Gira 3. n. 6.

Hat aranjas szelü czapa poharok Gira 3 n. 2.

Egy öreggh sima ezüst pohar Gira 3.

2 ik sima pohar Gira 2. n. 21.

3 ik sima pohar Gira 2. n. 24.

4 ik sima pohar Gira 2. n. 11.

5 ik sima pohar Gira 1. n. 30.

6 ik sima pohar Gira 1. n. 16.

7 ik sima pohar Gira 1¹/₂.

8 ik öreggh labas aranjas szelü pohar Gira 2. n. 36.

9 dik ugyan ollyan Gira 2.

10 dik fejer uiragos ezüst kanna Gira 3 n. 39.

Eöt ezüst kalan negie aranjas egyik fejer Nro 5.

Negi ezüst uilla egik aranjas harma fejer Nro 4.

Ket bokor sarga töreök czizma paria 2.

Harom veres karmasin kapcza Nro 3.

Egi szattjan kapcza Nro 1.

Ket par pistolj paria 2.

Harom hoszszu puska Nro 3.

Harom uiselt paplan Egik aranjas kaftanjal buritot, kettei török paplanok Nro 3.

Negi apro köz szönjegek egike uj az többi uiselt Nro 4.

Negi derekalj eggiknek meczin heja Nro 4.

Negi vankos ketteinek ninczen heja Nro 4.

Egi pincze tok negi on palaczkal Nro 4.
 Egi on mosdo medeneze korsostul.
 Husz on tal id est Nro 20.
 Ket on tangier id est Nro 2.
 Egi öreggh on kanna nro 1.
 Egi öreggh on korsó uiznek valo.
 Egi rez giertja tarto.
 Egi rosz patjolat ingual.
 Egi himes lepedő.
 Egy reczes lepedő.
 Egi viselt abrosz.
 Egi darab himes ruha.
 Ket katona njeregh három kengielevel.
 Egi mereő panczel.
 Egi panczel uj.
 Ket öreggh szekrenj.
 Ket öreggh lada könyvek benne.
 Ket tentas lada.
 Harom hituan üres lada.
 Het uas fazek nro 7.
 Harom labas serpenjő nro 3.
 Egi töröt rez mosar.
 Egy rez fazek.
 Egi rez mosdo medencze.
 Egi pinniata.
 Egi töröt vasrostelj.
 Egi ember labara valo uas.
 Ket mas karika.
 Egi üst alá valo vaslab.
 Egi peczenje süteő uas.
 Harom uas veszző.
 Harminczhat apró uas.
 Huszon negi öreggh singh uas.
 Ket darab lancz.

Köntösök szama.

Egi öreggh roka njakkal bellet fekete színü zöld gal-
leros mente kilencz fekete seljem száras gomb rajta.

2-ik Egi veres czimmazin roka malla bellett galleros
mente kilencz török gomb rajta ezüstös.

3-ik Egi öreggh roka malla bellett fekete színü zöld
galleros mente kilencz török száras gomb rajta.

4-ik Egi fekete színü zöld angliai poszto török mente
gomb nélkül.

5-dik Egi szederjes granat veres posztoual bellett tö-
rök köpöniegh 12 bokor gomb rajta.

6-ik Egi viselt fekete színü zöld angliai poszto dolmanj.

7. Egi kek bagazia uj poszto dolmanj.

Egi aranyos uiraghos kaftanj czapragh.

Egi cziszaszin poszto czapragh.
Egi igen uiselt fekete kis suba ket rend aranj prem rajta.

Egi veres kamuka kis suba ket rend prem rajta.

IFJ. BÖLÖNI SÁNDOR.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

* Lapunk jelen számát az egyleti pártoló tagoknak is megküldtük, kérve őket, hogy ha előfizetni szándékoznak azt mielőbb megtenni sziveskedjenek, hogy a nyomtatandó példányok száma iránt magunkat tájékozhasssuk, mert későbbben felesszámú példányokkal nem szolgálhatunk.

* A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ mindazon tagjait, kik még akár az elmúlt 1873/74 akár a jelen 1874/75-ik egyleti évről tagdíjaikkal hátrányban vannak, van szerencsém felkérni: miszerint azt hozzám mielőbb lefizetni sziveskedjenek. Szarukán Gergely, egyl. pénztárnok.

* Az Egerben jelenleg alakulandó régészeti egylet egyik tevékeny és buzgó előharcosa Fehér Ipoly ur, az alapszabály-tervezet kidolgozásánál felhasználás végett, egyletünk alapszabályait is elkérte, mit mi szives készséggel el is indítottunk.

* A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ kised könyvtárában van egy nagy csomag kézirat, ily czimmel: „Polgári élethez való Lexicon“, melyet „Dr. Gombos Dániel T. N. Biharvármegyei rendes phisicusa“ irt, a munkának első kötete 1837-ben Debrecenben 3000 példányban lett kinyomva, a többi rész azonban pártolás hiány miatt meg nem jelenhetvén: a munka elkeseredett szerzője 30 évi fáradságnak gyümölcsét egy érzékeny levél kíséretében Biharvármegye levéltárába helyezte el; s innen jutott az egyleti könyvtárunkba. A szerző ki e megyében több mint 40 évig lakott, Biharvármegyére vonatkozólag több érdekes dolgot közöl munkája folyamán; — így a többek között az 1849-ik lapon Ér-Mihályfalváról így ír „Itt a reformátusok tornyába egy olyan méhkas formájú, s több mint hét mázsás harang van, melynek felső részén a fülén alól uncialis betűkkel azon kívül, hogy ez az irás van: Tempore Mathiae Veres Ministri eius Ecclesiae Dei, az evangyelisták ilyen rendel neveztetnek: Lucas, Markus, Mathaeus, Joannes; alsó karimáján pedig gótho-ruthena betűkkel ez olvastatik: Regnante Rege Ladislao, coronationis eius anno secundo, videlicet 1491 hoc opus factum est, ad laudem Dei, et Sancti Beati Georgii Martyris sat“ — eddig a kézirat szerzője. Minden esetre kívánatos lenne tudni, vajon létezik-e ezen harang Mihályfalván je-

lenleg is, és mily állapotban? s ha igen, jó neven vennők, ha lapunk valamely barátja sziveskednék annak pontos méreteit és rajzát nekünk beküldeni; vagy a mi a rajzzal egyértelmű arról pacskolatot venni. A pacskolás módjára nézve a következőt ajánljuk: ott hol dombor nyomatok vannak, borítottassék az be megnedvesített közönséges itató papírral, s mindaddig ütögettessék gyengén egy kefével míg a domboruság jól kiadja magát, ekkor meg kell várni míg az megszáradt, s a papírt bekenni hig lisztből készült csirizzel, erre ismét egy másik itató papírt téve, a kefével tovább ütögetni míg a dombornyomat tisztán előtűnik, ekkor megvárni míg az megszáradt, vigyázva levenni, s kész a hü másolat, mint maga az eredeti.

— A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi egyesület“ tárlata, részére adományoztak: N. N. egy db. 1000 frankos francia bankjegyet és 6 db. érmet. Márki Lajos, egy régi nyomtatványt, Orosz János m. kir. áll. mérnök egy db. I. Lipót-féle érmet, Agonás Pál 15 db. érmet, B. Döry József 35 db. régi okmányt, Dr. Grósz Albert egy db. emlék érmet, Sebő Pál, egy db. ezüst érmet, Landesberg Emánuel 26 db. rézérmet, Fischer Simon 1 db. ezüst érmet, Schneider Ede 56 db. ezüst és réz érmet, Ifj. Kristofory Károly 1 db. ezüst érmet, Siliga Ferenc 7 db. érmet, Bokor József 3 db. érmet, Ifj. Gyalokay Lajos 1 db. tokos szekercét bronzból, Sántha Imre egy gyújtó szerszámot. Melyekért is a szives adományozók fogadják az igazgató válaszműny hálás köszönetét. Ifj. Bölönyi Sándor, h. régiségügyi ör.

* A Biharvármegyében hajdan oly tekintélyes ősrégi Baranyi család — melynek rendkívüli gazdag levéltára Micskén van — felajánlotta e levéltár átkutatását a „Biharvárm. Rég. és Tört. egyesület“-nek; midőn ezen hazafias elhatározásról tanuskodó eljárásról a legnagyobb méltánnyalatt nyilatkozhatunk, nem titkolhatjuk el egyszersmint sajnálkozásunkat a feltett, hogy e hajdan oly jelentőségteljes szerepet vivő vármegyében szép nevet örökölt utódok, mit sem gondolva a reájok szállott becses okmányok halmazával, elveszni, elrohadni engedik azokat a helyett, hogy azokhoz rendeltetésöknek megfelelőleg a tudomány embereinek hozzáférhetését megkönnyítve, felhasználásokat eszközölnék.

TARTALOM: Olvasóinkhoz, Ifj. Gyalokay Lajostól. — Adalékok a váradi ostromzárlat történetéhez, Thaly Kálmántól. — Óskori műtárgyak Nagyváradon, Ifj. Bölönyi Sándortól. — Régészeti levelek I. K. F. — Kivonat a „Bihv. Rég. és Tört. egytl.“ ig. vál. ülésének jegyzőkönyvéből. — Tárcsa. — Egy régi könyv Nagyváradról, Jurkovich Emiltől. — Régészeti kongresszus. — Művelődéstörténelmi adalékok, Ifj. Bölönyi Sándortól. — Vegyes közlemények.

velőinek, meghonosulásának rövid ideje óta oly meglepő eredményt mutatott fel, mely nemcsak további fenállását biztosítja, hanem kétségtelené teszi, miszerint annak különösen hazánkban nagy jövője van. E meglepő eredmény főképp a már eddigelé is napfényre került nagymennyiségű tudományos anyagban, az őskori műtárgyakban mutatkozik, melyek időközönként kisebb vagy nagyobb leletekben Magyarország minden részében előfordulnak. E gyakori leletek azok, melyek e tudománynak nálunk is maradandó érvényt szereznek, és arra indítanak bennünket, hogy ámbár az nemzetünk történelmével legtávolabbról sincsen összeköttetésben, mégis, hazánk földje iránti előszerezetből, magunkénak ismerjük és kultiváljuk.

És valóban alig létezik vidék, város vagy csak helység is, hol őskori maradványok, temetkezési helyek, telepek vagy elszórva egyes kő- és bronzeszközök, edények stb. ne fordulnának elő, mind meg annyi tanúi az emberiség ezredév előtti műveltségi állapotának. Ilyenmű műemlékek lelhelye Nagyvárada is, s ezeknek ismertetése képezi jelen cikkem tárgyát.

A város délkeleti végén a Belényes felé vezető országút mellett, az úgy nevezett Csillagvároson túl, van egy téglavető, mely már régibb idő óta használatban van. Mintegy két évvel ezelőtt értesültem, hogy e helyen a dolgozó munkások gyakran találnak régiségeket, de azokra kevés figyelem fordítatván legnagyobb részök megsemmisül, vagy elhányódik. Kimenvén a helyszínére részletes vizsgálat alá vettem a helyet és annak fekvését, s csakhamar meggyőződtem, miszerint ott egykor őskori telep létezett; vagyis oly hely, hol a legrégebb, történelem előtti időkben valamely néptörzs vagy nemzetség huzamosabb ideig tartózkodott.

E felfedezéstől kezdve gyakran felkerestem e helyet, kutatva, összegyűjtve az időközben talált tárgyakat; ily módon lassankint egy kis érdekes gyűjteményt szereztem, *) mely elegendő arra, miszerint — bár hiányosan — meghatározhassuk, hogy a műveltségnek mily fokán állottak e vidéknek kétségkívül legrégebb lakói.

*) E gyűjteményt később kétfelé osztva egyik részét a m. nemzeti múzeumnak adtam, hol is annak régészeti tárlatában az első számú teremben ki van állítva; másik részét a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi egyesület” múzeumának ajándékoztam.

A tárgyak, melyek a nagyváradí téglavetőben eddig-
elég találtak kivétel nélkül a legrégebb u. n. kőkorszakból
valók; tehát azon időkől, midőn még a fémek nem ismer-
tetvén, a legszükségesebb harci és házi eszközök nagyobbára
kőből, ritkábban csontból készültek. Bronz vagy éppen vas-
tárgyaknak, melyek előrehaladottabb műveltségi állapotot té-
teleznek fel, semmi nyomát sem sikerült felfedeznem.

A telep mely vastag hamuréteget képez, mintegy három
lábnyi mélységben fekszik a földszíne alatt, e rétegben fordul-
nak elő az említett tárgyak, csiszolt kőeszközök, obsi-
dián és kovakő szilánkok, főképp edények vagy azok
töredékei s általában oly tárgyak, melyek azon — a műveltség
nagyon is kezdetleges fokán álló — emberek csekély igényei-
nek kielégítésére szolgálhattak.

A talált tárgyak közül első sorban a csiszolt kő-
szerszámok említendők meg. Ilyenek: a kőszekercék
és vésők.

A kőszekercék, ezen fegyverül és házi eszközül
egyformán szolgáló tárgyak, a téglavetőben nagyszámmal fordul-
nak elő, anyaguk többnyire bazalt vagy szerpentin, néme-
lyek közülök nagy gondal simára vannak csiszolva, mások
pedig csak kevésé, itt-ott idomítva.

Legérdekesebb ezen szekercék közül azon töredék,
mely furásánál ketté van törve, de találékony őstulajdonosa a
törés érdes helyét simára csiszolva, ékké alakította át, s ez
alakjában azt tovább is használta.

A kőeszközök második nemét képezik a vésők; ezek
közül aránylag igen keveset sikerült megmentenem, — mit fő-
képp a munkások gondatlanságának vagyok hajlandó tulajdoni-
tani, — mert különben a vésők mint sokfélekép használható
házi eszközök, a kőkori tárgyak között leggyakrabban szok-
tak előfordulni; nagyon hihető tehát, hogy itt is sok találatott.
Régészeink több különböző alaku vésőket ismernek;
vannak olyanok, melyeknek csak egyik végök, vannak olyanok
melyeknek két sőt mind a négy oldaluk ki van élesítve.
Itten csak olyanok találtak melyeknek egyetlen oldaluk van
élesre köszörülve.

A csiszolatlan kőeszközöket a nagymenyiségű obsidián
és kovakő szilánkok képviselik, melyek, a mennyiben
arra alkalmasak voltak, késpengékül és nyilcsucsokul

használtattak fel. Kömagok, nuclénsok is fordulnak elő, — de a szilánkok nagymenyiségéhez mérve csekély számmal.

Csonteszközök közül csak egyetlen szigonyalaku furó az, mely figyelmet és említés érdemel.

De különösen kitűnik e telep gazdagsága az agyagkészítmények nagysokaságában, melyek ugy anyaguk különfélesége, mint diszitményeikre, nagyságukra és különösen alakjukra nézve, a legeltérőbb változatosságot mutatják fel; azonban nagy sajnálkozásomra részint a munkások vigyázatlansága, részint az idő romboló hatásának következtében a legnagyobb rész csak töredékekben jutott kezeimhez.

Mínthogy ezen tárgyaknak részletes leírása sok időt és tért venne igénybe, ez okból csupán általánosan jellemzem azokat, — az egyes darabok leírását lehetőleg mellőzván.

Az agyag készítmények közül első sorban megemlítjük, az agyaggyöngyöket. E gyöngyök körülbelől diónyi nagyságúak, alakjuk gömbölyű, sárgabarna agyagszinnel bírnak; s egyedüli ékességek melyek e téglavetőben találtatnak.

Legnagyobb gondot fordítottak az ősemberek az agyagedények készítésére, melyek nemcsak a háztartásnál használtattak, hanem a diszesebb és nagyobb gonddal készültek hamuvedrek gyanánt szolgáltak.

Legnagyobb része ezeknek korongon készült, bár nem hiányoznak a pusztá kézzel idomított edények sem.

Nagyságuk igen különböző. Találtattak virágcserepaiaku apró edények, melyek feltűnő kicsinységöknél fogva csakis játékszerekül szolgálhattak; vannak azonban ismét oly edénytöredékek, melyeknek nagyságát — helyes hozzávetéssel a fenmaradt részekből — ép állapotukban két, sőt három lábnyira is lehetett tenni.

Alakjukra nézve is sok különféleséget mutatnak, azonban leginkább a csésze és tányér-alakuak fordulnak elő legnagyobb számmal.

A mi azok diszitményét illeti, különösen jellemeik az itt talált edényeket azon átfurt csücsökök, melyek mint fülek és mint ékességek az edények oldalát diszítik. Így például, találtatott a téglavetőben egy edény, melynek oldalán nem kevesebb mint hét ily csücsök forma átfurt fül létezett, s mely annak igen tetszetős kinézetét kölcsönözt. Szintén kedvenc diszítés mód a szélek kicsipkézése, valamint a vonalos diszitmények az edények oldalán.

Anyaguk szintén nagyon különböző; vannak olyanok melyek koromfekete, vannak a melyek sárgabarna agyagbólkészültek.

Némelyek kovakő szemcséket tartalmaznak, másokban mésznemű anyagokat fedeztem fel, sőt olyat is találtam melynek fénylő vas színe kétségtelenné tette, miszerint graphit tartalommal bír.

Ha figyelemmel vizsgáljuk át e tárgyakat, mindenekelőtt azon eredményre jutunk, hogy a nép mely e helyet tanyául választotta a műveltségnek igen alantas fokán lévő nomád nép volt. A fenmaradt tárgyak után ítélve, nagyon szerény igényeik lehettek; fegyveröket, mely minden ily népnek legbecsesebb kincse volt, az elmaradhatlan kőszekerce és nyíl képezte, háztartásukban pedig megelégedtek a kovakőből készült késsel s a mindenre használható vésővel.

Ugy látszik, hogy a fényüzési cikkeknak nem voltak barátai, mert az egy agyaggyöngyöket kivéve, semmiféle ékszert nem viseltek. E gyöngyök is úgy néznek ki, hogy nem hiszem, mikép a mai korban találkozni valaki, ki azokat ékesség gyanánt nyakára fűzni vállalkoznék.

Főfoglalkozása e néptörzsnek a vadászat volt; a hamurétegben ugyanis nagy mennyiségű állatcsontokat találtak a munkások, többek között szarvasagancsokat is; ezekből következtetni lehet, hogy azon időben e vidék vad állatokban, ugy szarvasokban is bővelkedett.

Mint látszik, az agyagművészre különös gondot fordítottak, és ebben valóban némi ügyességre és izlésre tettek szert. Számos töredékeket találtam, melyek tetszetős és szabatos kiállításuknál fogva mainap is bármely agyagművesnek becsületére válnának.

A ruházat, mint az őskori népeknél általában, valószínűleg vadállatok bőréből és durván szőtt szövetekből állott, de ezeknek, valamint a lakásoknak semmi nyomára nem akadtam. — Ime ezek az észleletek melyeket Nagyvárad vidéke őslakóiról írhatok, meg vallom ugyan magam is hogy ez kevés; de ott hol írott történelmi adatokról szó sem lehet, hol a legjelentéktelenebb felfedezésre is csak nagy fáradsággal juthatni ily csekély eredménnyel is meg kell elégednünk. Egyéb-iránt azt hiszem hogy e környéken több ily telep is létezhetett, ezeknek feltalálása és gondos átkutatása után mindenesetre több és érdekesebb eredményekre lehetne jutni.

RÉGÉSZETI LEVELEK. *)

I.

Öszinte örömmel üdvözölve e lap megindításának eszméjét, mely a már oly nagyjelentőségű régészet-történelmi iránynak kíván előharcosa és buzgó terjesztője lenni; sietek megragadni az alkalmat, hogy t. szerkesztő urat vidékünk régiségeiről röviden értesíthessem.

A Sárrét egész területében nagy számmal — ugyszólván minden helységében — fordulnak elő őskorszaki régiségek, melyek e vidék azon korbeli lakottságáról tesznek tanúságot. Nagy számban fordulnak különösen elő az ugynevezett: o b s i d i á n o k, melyeket a nép u g a r k o v a és s z a m á r k ö r ö m név alatt ismer, s becsét nem tulajdonítva nekik, részint tűzkő gyanánt használja, részint mint értéktelen darabokat elhányja, én különös gondot fordítva reájok szorgalommal gyűjtöm s számuk szaporodtával megyei régiségtárunknak küldendem be. ¹⁾

A csiszolt kőszerszámok is igen nagy számmal fordulnak elő B.-Ujfalu, Váncsod és Furta környékén,²⁾ de melyeknek a köznép babonás hatást tulajdonítva, m e n y k ö n e k nevezi és tehenek gyógyítására használja.

Agyag orsófejek, ugyszinte agyag gyöngyök is nem csekély számban jönnek elő B.-Ujfaluban Herpály pusztán, a csonka torony környékén. Agyag edényekre is akad gyakorta a köznép, de ismert romboló természetüknél fogva, rendszeren széttörrik azokat.

Bronzokban is gazdag a Sárrét, legyen elég például felhoznom a B.-Ujfalu és Sz.-Péterszeg között talált 22 db bronz régiséget,³⁾ ugyszinte a Borson két év előtt talált bronz tokos szekercéket, melyeket a találók bennök aranyat sejtván, kifőztek s gyönyörű szironyoktól ezáltal megfosztották.

*) Vidéki ügybarátainknak e cím alatt állandó rovatot nyitunk; s e rovatban fognak közöltetni a vidéki leletekről szóló tudósítások.

¹⁾ Nagy köszönettel fogadjuk

²⁾ Régiségtárunkban is vannak B.-Ujfalu és Váncsodról kőékek.

³⁾ Ezek nagyobb része a Biharvármegyei régiségtárba, kisebb részök pedig Ifj. Bölöni Sándor ajándékából a pesti nemzeti muzeumban vannak.

Mindezen tárgyakat jövőre gondos buzgalommal fogom figyelemmel kísénni, s azok gyűjtésére kiváló gondot fogok fordítani.

Bővebb tájékozhatás kedvéért kérem a t. szerkesztő urat, sziveskednék nekem valamely hazai szakművet ajánlani, melyben a hazai ősrégészetre vonatkozólag utmutatást nyerhetnék.¹⁾

Sárrét, 1875. március hóban.

K. F.

KIVONAT

a „Bihar vármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ igazgató válaszmánya 1875-évi március 6-án tartott rendes ülésének jegyzőkönyvéből.

Jelen voltak: alelnök id. Gyalokay Lajos elnöklete alatt: dr. Hoványi Lajos, Nagy István b. t. t. Szarukán Gergely pénztárnok, Ifj. Bölöni Sándor h. régiségtári őr, és Ifj. Gyalokay Lajos titkár.

Olvastatván az egylet mult havi működését részletező titkári jelentés — az örvendetes tudomásul vétetvén, irattárba tétetni határoztatik.

Olvastatott Szarukán Gergely pénztárnok jelentése az egyl. pénztár állapotáról — tudomásul vétetik.

Olvastatott egyl. titkár Ifj. Gyalokay Lajos hosszabb indítványa, melyben az egyl. évkönyv helyett egy havi folyóirat kiadását javasolja. — Az ig. vál. az indítványban foglaltak helyességét és célszerűségét belátva határozattá emeli: miszerint egyl. titkár Ifj. Gyalokay Lajost a szerkesztéssel megbizván, „Régészeti és Történelmi Közlemények“ cím alatt havonkint egyszer 1—1¹/₂ iven megjelenendő folyóiratot indit meg, mely az egylet alapító és rendes tagjainak mint tagilletmény díjtalanul küldetik meg; nem tagok részére pedig minden 15 ivből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron rendelhető meg. A további administrationalis teendőkkel szerkesztő-titkár biztatván meg.

Egyl. titkár előterjesztésre határozottatott: miszerint

¹⁾ Erre nézve ajánlhatom mint egyedüli szakmunkát, melyben a hazai ősrégészet rendszeresen van tárgyalva, a Rómer Flóris és Henszmann Imre által szerkesztett „Műrégészeti Kalauz“-t; ugy szinte a m. nemzeti muzeum Rómer Flóris által szerkesztett „Képes Kalauz“-ának második — javított kiadását.

az egylet a „Magyar Történelmi társulat“ tagjai közzé leendő felvételét kérelmezze ; — ezen határozat fogantatásáról egyt. titkár bizatván meg.

Egyt. titkár indítványára — Osvát Pál „Biharvármegye sárréti járása leírása“ című munkájának egy példánya a könyvtár számára megrendeltetik.

A jegyzőkönyv hitelesítésével dr. Hoványi Lajos és Nagy István urak bizatnak meg.

Kelt Nagyváradon 1875. marc. 6-án

IFJ. GYALOKAY LAJOS,
titkár.

TÁRCSA.

— EGY RÉGI KÖNYV NAGYVÁRADRÓL. A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ könyvtára Dr. Mayer Antal adományából bir egy könyvecskét, mely 184 lapra terjed, alakja kis 16 rétet, szövege német, címe: „Der Donau Strand mit allen seinen Ein- und Zuflüssen, angelegenen Königreichen, Provinzen, Herrschaften und Städten, auch derselben alten und neuen Nahmen, — von Ursprung bis zum Ausflusse in dreifacher Landmappe vorgestellt, auch samt einer kurzen Verfassung einer Hungar - und Türkischen Chronik, und heutigen Türkenkriegs ; beschrieben durch Sigismund von Birken C. Com. Pal., nebst 31 Figuren der vorneshmsten Hungarischen Städte und Vestungen, in Kupfer hervorgegeben von Jakob Sandrart Kupferstecher und Kunsthändler in Nürnberg. 1664“*) Birken Zsigmond művét — mint előszavában mondja — urának Windischrätcz Gottlieb, Trautmansdorf és Waldstein grófjának ajánlotta, minthogy Windischgrätcz minden birtoka a Duna mellett volt. E kis könyvben megirta a szerző a Duna melletti városoknak történetét röviden, minden nevezetesebb várost rajzzal szemléltetőbbé tevén. A képek száma 31. — e könyvben 2 hiányzik — ezekből 28 magyarországi várost, 2 törökországit mutat, 1 pedig Jézus feltámadását ábrázolja. — Leirja Pozsonyt, Komáromot, Pestet, Budát, Nagyváradot, Tokajt, s több más várost és neveze-

*) Ugyan e mű megjelent második kiadásban „Der vermehrte Donau Strand“ stb. czim alatt, Nürnberg 1684. Szerk.

tesebb erődöt; Nagyváradról a 84-ik lapon emlékezik meg. A leíráshoz egy kép is van csatolva, mely nagyban hasonlít az Ortélius féle ismeretes képhez. A nehézkes és részben homályos német szöveg, miután szerző előbb Feketető nevéül falut emliti meg, ezeket mondja: „Valamivel alantabb ugyan e folyó mellett (t. i. Körös) fekszik a püspöki és határváros Várad, Magyar és Erdélyország között, reformátusok által lakva; a vár templomában szent László és Zsigmond királyok vannak eltemetve, melyet azonban több más templommal és zárdákkal lerontottak és a bástyákba beépítettek s a polgárok egy egyszerű csürben hallgatták az isteni tiszteletet. Nagy város, és azonkívül még három elővárossal is bir. 1598 szeptember 29-én Omár basa török nagyvezér 60,000 emberrel jelent meg az erőd előtt, de oly hatalmas ellentállásra talált, Redern Melchior és Király György részéről, hogy 12 sikertelen támadás után 13,000 ember veszteséggel, gyalázzal volt kénytelen onnan elvonulni. Az Isten különösen segített, minthogy a várban már nem volt több 2000 embernél, melyből a védelemben 1300 esett el. 1600. június havában érkezett meg a török vezér Omar basa 50,000 harczossal Váradra, és a várat lövés és roham által annyira megrongálta, hogy az őrség és polgárság — miután vitéz ezredesöket Rácz Jánost elvesztették, jöllehet élelem-és hadi készletben nem, de emberben hiányt szenvedtek — az ellenséggel egyeségre lépett, melynél fogva ugyanazon év augusztus hó 17-én, a 2000-ből megmaradt 200 katona és néhány polgár 300 társzekerrel Debreczenbe vonult, hogy ily képen Magyar és Erdélyország kulcsát, a keresztény név ellenségének kezébe jutathassák“ Ennyi mit e könyv Nagyváradról említ. Átmege azután Gyula, Temesvár, Sziszek és más városok leírására. Megírja a Magyarok és Törökök krónikáját. A magyarok történetét megkezdi Átilánál, a törökökét pedig az első muzulmánál a nagy prófétánál; később Magyar és Törökország történetét párhuzamosan tárgyalja. Befejezésül a szerző az utolsó török háboru eseményeit tüzetesebben beszéli el. Az egész műben majd nem minden második lapon oly kitételek fordulnak elő, melyeket csak is a ledühösebb vallásgyűlölet sugalhat; külömben az előadott események könnyűséggel és feltűnő egyszerűséggel tárgyaltanak.

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK.

A BIHARVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET

KÖZLÖNYE.

Nagyvárad 1875.	Az ig. vál. megbizásából szerkeszti:	Május 1-én.
I. kötet.	IFJ. GYALOKAY LAJOS, titkár.	2. szám.

Ezen folyóirat megjelenik minden hó 1-jén 1—1½ ivnyi számokban, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ alapító és rendes tagjai részére tagilletményül. — Nem tagok részére minden 15 ivből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron a szerkesztőnél rendelhető meg. — Egyes számok 15 krért Pauker Dániel könyvkereskedőnél Nagyváradon kaphatók.

ADALÉKOK

a váradi ostromzárlat történetéhez. *)

1703—1710.

— THALY KÁLMÁNTÓL. —

II.

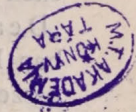
Kiss Balázs ezredes.

Bevezető közleményünkben említettük volt, hogy a Várad-Olasziba telepített rákok kapitánya Kis Balázs nevé, régi híres ezredes vala, a ki aztán 1703. aug. 6-ka hajnalán, a megívott Olasz füstölgő romjai között, Bercsényi támadó kurucainak kardcsapásai alatt végezté életét.

Ez a vén hadastyán, negyven évig ernyedetlen hűséggel és vitézséggel szolgálta Lipót császárt, s a törökökkel és Szuhay Mátyás, Wesselényi Pál, majd Thököly Imre kurucával vívott száz meg száz csatái és csatározásaiban, számtalan sebet kapott, melyeknek és az öregségnek kettős sulya alatt — elvégre roskataggá lön. Roskataggá annyiban, hogy a táborig fáradalmak elviselésére és nyargalódzásra többé képes nem vala; s az ilyes vitézeket szokták aztán vár- és erődparancsnokokká tenni, kevesebb testi megerőltetésekkel járó szolgálatokra alkalmazni.

Kiss Balázs, — a ki magyar neve dacára rác száрма-

*) Az első közleményben a 3-ik lapon fölülről 20-ik sorában „v é d ö“ helyett „v é d ö v“ olvasandó.

zásu volt, de aki mint az akkori miveltebb rációk, főként a hadi renden lévők általában, jól beszélt magyarul, — Thököly hatalmi idejében a német örséggel megrakott Szatmár várába vonult, és ott tartá meg hosszú ideig hűségét Leopold császárhoz, folyton kicsatázva a munkácsi, tokaji, kállai, bősziroményi kurucokra, kik Szatmár alá sűrűen csapdoztak.

Kiss Balásznak vegyest rációkból és magyar-labancokból állott huszárezrede ezen harcokban természetesen igen megfogyott; de Thököly csillagának hanyatlásával, u. m. 1685 után ismét felszaporodék. Azonban a sebekkel borított vén vitéz annak vezérletére immár alkalmatlanná válván, felsőbb beleegyezéssel átadá azt, — mint alábbi kérvényéből megtudjuk — Semsey László ónodi kapitánynak. De ez 1687-ben az egi bloquádában elvesztvén életét: az ezred Mihályi Pál Deák-ra szállott, a ki alatt azután a török ellen folytatott győzelmes háborukban „Pál Deák“ vagy „Deák Pál“ ezrede néven igen jó szolgálatoakat tön. 1696-ban Pál Deák regularis lábra szervezé ezredét: mely ugyan e szerint még ma is fennáll, u. m. a jelenlegi 8-dik számu huszárezred. A turini fényes diadalt nagyjában ez az ezred segíté kivívni Mihályi Pál Deák alatt Savoyai Eugen hercegnek. A cs. k. katonai schematismusok „Paul Deack“ néven ismerik Kiss Balázs utódát.

Kiss Balázs pedig, a ki — mint maga írja — tizen-négy óngolyót viselt át — meg átlukgatott s az időváltásokat sanyaruan megérző testében, ezredének resignálása után nyugdíjaztatott. Negyven éves hű szolgálatai jutalmául évi 600 firt járadékot engedményezett a bécsi cs. k. főhaditanács a hadastyán részére; akkoriban elég tekintélyes összeg, a melyből kényelmesen éldegélhetett volna tovább. E mellett a várad-olaszii rációk parancsnokságát is viselte, — a mi béke idején épen nem volt terhes szolgálat.

De jött az 1703-ik év; kiűtött a kurucvilág. A vén harcos szolgálata sulyossá vált, nyugdíja pedig már jóval előbb — elpárolgott. Ennek kiszolgáltatását ugyanis már 1701-ben, a mint t. i. a kitörő félben volt spanyol örökösödési háborura való készülődések a hadi kincstárt nagyon igénybe vevék, megszüntette a kormány.

Az öreg bajnok csak várt, soká várt; de a mint hátralékai növekedtek, az idők pedig mind jobban zavarod-

tak, sőt a váradi cs. tábornok parancsa a Tiszán áttört kurocok ellen az ő elaggott karjait is még egyszer fegyverre szólítá: ekkor érkezettnek hívé Kiss Balázs az időt, hogy Leopold császárhoz emlékiratot intézzon. Férfias önérettel hivatkozik ebben régi hadi érdemeire, katonai hosszas pályájára, számos sebeire s ezekből származó szenvedéseire; nyugdijhátralékait a váradi vagy margittai harmincad jövedelmeire kéri utalványoztatni, valamint jövendőbeli járandóságát is, vagy pedig megfelelő értékű földbirtokot adományoztatni, hogy legyen miből élnie. Ellenkező esetben azzal fenyegetődik, hogy a templomok elé viteti sebektől összeroncsolt testét és ő, a cs. k. ezredes, ott fog koldulni, mint egy, vén Belizár, „az ország és a katona rend scandalumjára.“

Ámde ettől a szégyentől megóvva az öreg harcost az a tizenötödik golyó, a melyet 1703. aug. 6-ka reggelén az előbbi tizennégyhez Bercsényi kurocaitól testébe kapott. Az kemény golyó volt; kioltá életét. És nem lön többé szüksége sem a császár, sem a k. k. Hoff-Kriegs-Rath alalmazására.

* * *

Ezek után, mint érdekes történelmi ökmányt, lássuk Kiss Balázs említett kérvényét. Ez teljes szövege szerint így hangzik:

Sacratissime Imperator et Rex!

Domine Domine omnium Clementissime!

Posteaquam versus 40. Annum constantissime, fidelissimeque sub signis Mattis Vrae Scrae ea praestitissem, quae ex repetitis Novalibus adhuc in recenti memoria et notorietate publica versantur; praesertim vero illud, quod temporibus turbulentissimus, solus ego cum meis Asseclis illibata fide ad salvationem et manutationem, Szakmárini Fortalitij contulerim, fere verum sumitatem; tandem copiositate vulnerum, senioque confectus et eo redactus sum, ut Regimen meum Ordinis Equestris (nunc Pál Deákéanum) Ladislao Semsey resignarem, sub conditione et repositione Excelsi Consilij Bellici, quod Annualis Pensio, usque dum vixero, per Florenos 600, statis semper temporibus mihi ordinata sit; ut residuum vitae (in quantum contusa, dilacerata, nec undique integraliter sanata membra et viscera permitterent) in quiete possem finire.

Mihi enim globuli plumbei ad numerum 14 adhuc in corpore haerent, quod ad eo cicatrisibus ple-

num est, ut temporibus in constantis aëris, dolorosum nimis Calendarium praebeat. Idque enim vero, penes egestatem et paupertatem meam, plane commiseratione et luctu, exitiosique exempli videtur; quoniam a duobus jam Annis, de Pensione assecurata, nihil percepi, et restantiae quo diutius superincrescunt, eo difficiliores redduntur. Modus autem et Aerrario Mattis Vrae habilior, et mihi magis ad manus, si Mattis Vra dignaretur benignissime Assignmentem mihi aequae ad Tricesimam Váradiensem, quam Margitaiensem ordinare; quatenus ex proventibus tricesimalibus, non solum praedecarata restantia: sed imposterum quoque et annuatim obveniens quantum vite et absque defectu exsolvatur.

Si tamem Belli necessitates et sumptus impedimento essent: humillime supplico, Vestra Sacra Caesarea Regiaque Mattis dignetur Apostolice et gratiosissime ex illis Terris et Effectibus, in quorum manutentionem et recuperationem 40. Annis tot labores et pericula, atque etiam plagas et vulnera sustinui, in semel pro semper, mihi talem portiunculam et spartulam assignare, et cum libera disponendi facultate excindere, ut exinde in reliquam aetatem frugaliter vivere possem. Media huius gratiae praestandae enim denominare vellem, quamprimum Scema Mattis Vrae clementissime summam Aggratiationis determinasset. Coeteroquin stipem apprehendere, aut ostiatim, cum scandalo regni et commilitij, jam mox necessitates vitae emendicare, aut membris in id non sufficientibus, hominem exquirere cogor, qui corpus meum ante Ecclesias exponat, et loco mei inclamet: Date obulum Bellisario, quem Fides evexit et paupertas oppresit!

Propter multivarias restauraciones Militiae et perpessa Infortunia enim, thesaurifare nihil potuerim; eapropter Mattem Vram hisce nunc genuflexe adire cogor. Quam Regiae Beneficentiae memoriam, praesens aetas et posteritas collaudabit, et Deus remunerabitur, ego vero, si occasio tulerit, adhuc amplius demeriturus sum; ad ultimum halitum manens

Sacrae Caesareae Regiaeque
Majestatis Vestrae

humillimus perpetuoque
fidelis subditus

Kis Baláss m. p.

Fözletcim: „Ad Sacram etc. etc. etc. Pro Clementissima Remuneratione Obsequiorum Militarium per 40. Annos praestitorum — Anxiatissima Supplicatio — jamjam stipem devertentis — Kis Baláss.“

(Egykoru másolata gyűjteményemben.)

Erkezett-e legkegyelmesebb resolutio a vén katona e kérvényére? vagy általában, eljuthatott-e az még az ő életében a trón zsámolyához Bécsbe? Kérdés, — melyre adatok hiányában megfelelni nem birunk. De azt ez a folyamodvány és a benne elősorolt tények is mutatják: mint szokta a reactionarius bécsi kormány a maga hiveit jutalmazni akkor, mi-
 pön azok már használhatlanokká válnak. A kifacsart citromot rend szerint félredobják. Így történt ez a vén Kis Balázsszal is, legalább 1701-től 1703-ig így történt; ám ő a hálátlan megfélekedzés dacára, vitézi halállal végezé életét, — az uralkodóhoz, a kit szolgált „ad ultimum halitum“ utolsó lehelletéig hiven.

A KŐ- ÉS BRONZ-KORSZAK *)

Biharvármegyében.

— SZÁNTAY ALADÁRTÓL. —

I.

Több éven át figyelemmel kísértem azon kő- és bronz-korszaki helyeket, a hol érdekes leletek találtattak, egyik régészeti munkámban fel is soroltam azon községek neveit; most azonban bátran merem állítani, hogy az egész megyében mindenütt akadhatni a kő- és bronz-korszak maradványaira.

Legközelebb a derecskei járásban egy kis kirándulást tettem, s mindjárt a derecskei határban az ugynevezett „ásványos“ mellet, igen nagy számú obsidián szilánkokra akadtam.

E mellett számtalan urna darabot leltem, mely darabok az agyagművesség fejlettebb korából származnak, mert rajtuk az égetés nyoma biztosan megállapítható, más részt az idomítás is nagyobb műértelmet árul el, s végre az agyag cifrátatok szabályossága az agyagművességbeni jártasságot tüntetik elő. Nem szándékozom e leleteket egyenként ismertetni, most csak némely oly körülményekről teszek említést, melyek eddig nem voltak máshol jelezve.

*) Óhajtanók, ha az e cikkben foglaltak élénkebb discussió tárgyát képeznék; s erre nézve felhívjuk hazánk kiválólag ősrégészettel foglalkozó férfait, hogy e jelenben — az „őstörténelmi és régészeti kongresszus“ megtartásának küszöbén, — napi érdekű és kiváló fontosságú kérdésre nézve, becses véleménynyilvánításukat velünk közölni sziveskedjenek.

Szerk.

A biharvármegyei leletek, így pl. Éder János derecskei plébános urnál levő serpentin kőből készült igen szép véső-példány, melyen a csiszolási gyakorlat nyíltan felismerhető; de különösen a bronzkorszaki leletek, melyek mind az anyag vegyületre, mind a készítés és kivitel módozatára újabb kori igényeknek is megfelelhetnek: azt látszanak tanusítani, hogy a magyar földön — így Biharvármegyében is — a kő- és bronzkorszak nem oly felette régi s a történelmet is megelőző időkbe vihető vissza, mint ezt némely tudósok — különösen a külföldön szeretik vitatni.

Nekem legalább meggyőződésem az: hogy a kő- és bronz-korszak benyulik a történelmi időkbe, a görög és római uralom szakába.

Ezen állításomat a következő indokokból támogatom.

Hogy a görög korszakban a mostani magyar földön a kő- és bronz-korszak divott, az onnan is kitűnik, mert előbb maguk a görögök is a bronz-korszakot még által éltek, s a régi Dácia messze esett tőlök, ide a görög polgárosodásnak nem hatolt el fénye; Magyarországon görög stylum leletek nem is találtattak.

Merem azt is bátran állítani, hogy a mostani magyar földön a római uralom alatt is megvolt a kő- és bronz-korszak. A rómaiak a mostani Magyarország nagyrészét nem polgárosították, ez a föld pascuum romanorum volt; s az a római uralom alatt is megmaradt a maga mivoltában. — A kő- és bronz-korszaki leletek sok helyen össze esnek a római leletekkel. Én részemről tehát a kő- és bronz-korszakot nem tartom oly réginek oly ősi idejűnek, és bizton hiszem, hogy a kő- és bronz-korszak a történelmi korszakba beékeli magát. Hiszen Ázsiában és Afrikában most is egész nemzetek vannak, a kik a kő- és bronz-korszak kezdetlegességében élnek, s nagyon tévedne a tudós, a ki az ottani leleteket az ősidőkbe sorozná.

Nálunk Magyarországon ugyan kérdem, a kő- és bronz-korszaki leleteken kívül minő régibb leletek találtattak? Csak azon a helyen, a hol a római civilizáció behatolt, kötik össze a kő- és bronz-korszakot az újabb korszakkal a római leletek. De azon a helyeken, mely mint mondám a római civilizáció hatalmának kitéve nem volt, — ily hely pedig Biharvármegye is, — a kő- és bronz-korszaki leleteket az újabb történelmi korszakkal egyáltalában semmi nem köti össze, pedig ha a kő- és

bronz-korszakról oly nagy ugrás volna a történelmi korszakig, akkor ezen óriásinak mondott hézagot ki kellene tölteni azon leleteknek, melyek a kő- és bronz-korszak s a történelmi korszak közé jutnak; — ily leletekről azonban nincs tudomásom.

Annyi azonban áll, hogy a bronz-korszakról hamar történt az átmenet a vaskorszakra. Nézetem szerint a kereszténység feltünése volt azon időpont, mikor a római hatalom alatt nem álló nemzetek, a mivelődés első fényét megpillanthatták. Hogy azonban a keresztény kultúra mily léptekkel hódított azt csak a mivelődés történet fogja kitüntetni, ha majd a lehanyaglott századokat a buvárkodás fáklája bevilágítja.

Nekem jelen cikkecskémben nem volt egyéb szándékom, mint ezen kérdést kissé szellőztetni, bár nagyon jól tudom, hogy állításom nem mindenki részéről találta helyesnek, sőt talán sokan azt mint pusztá feltevést okoskodásnál többre nem becsülik; de ha mai társadalmi helyzetünkben is a műveltségi fok az egyeseknél is mily különböző, a régibb világban a nemzetek is oly távoli műveltségi fokon állottak; s nem kell, nem lehet azt gondolnunk, hogy a mivelődés oly egyformán oly gyorsan terjedt volna, mint mikor a tanár a gyermekeket az üteny írásra betanítja.

Ezeknél fogva bátran kimerem mondani, hogy a mostani magyar ország azon részén mely pascuum romanorumnak neveztetett, s melyben a mi Biharvármegyénk is foglaltatik, a kő- és bronz-korszak beékeli magát a történelmi korszakba; a görög és római időkbe. Továbbá, hogy itt a hanyatló római kultúra és a keresztény szellem adott új alakot az itteni társadalmi viszonyoknak; még a kereszténység első korszakában is megégették a halottakat, s így az urnákban lévő hamvak a kereszténység korszakába is esnek.

Ezen állításomhoz nagyon szeretném, ha többen hozzászólnának; mert a mivelődés történetében egy új lapot tudnánk beírni.

KIVONAT

a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ igazgató választmánya 1875-évi április 10-én tartott rendes ülésének jegyzőkönyvéből.

Jelen voltak: Báró Döry József elnöklete alatt: Dr. Bozóky Alajos, des Echerolles Kruspér Károly, Nagy István,

Dr. Pollák László, b. t. t. Ifj. Bölöni Sándor h. régiségtári ör, Szarukán Gergely pénztárnok és Ifj. Gyalokay Lajos titkár.

Olvastatván az egylet mult havi működését részletező titkári jelentés, — az örvendetes tudomásul vétetvén, irattárba tétetni határozatlik.

Olvastatott Szarukán Gergely pénztárnok jelentése az egylet pénztári állapotáról, — tudomásul vétetik.

Olvastatott Pulszky Ferenc és dr. Rómer Flóris, mint a Budapesten 1876-ban tartandó „öštörténelmi és embertani congressus“ elnöke és titkárának átírata, melyben öszműködésre híván fel az egyletet, kívánatosnak tartják, hogy hazánk e gyűlésen mind tudományilag, mind az ekkor rendezendő ösrégi kiállításban az ország östárgyakbani gazdag voltához méltón legyen feltüntetve. — Az igazgató válaszmány kívánatos söt szükségésnek tarja, hogy az egylet erejéhez és tehetségéhez mérten mindent elkövessen arra nézve, mi ez öštörténelmi congressuson elérendő sikert eredményezheti, minél fogva oda fog törekedni: hogy a kérdésbe vett pontok mindegyikének megfelelhessen; — azon ohájának adva egyszersmint kifejezést, hogy vajha a vármegye értelmes közönsége és a tudományosság minden barátja, az egylet ezen működésének segédkezet nyujtva, feladatát megkönnyíteni igyekeznék. A kérdésekre adandó részletes felelet kidolgozásával és a kellő időbeni beküldésével, — titkár bizatik meg.

Az alapszabályok III. szakasza 8. §-a és VI. szakasza 19. §-a értelmében, a jelenleg működő tisztviselői kar és igazgató válaszmány megbizatasának ideje lejárván — határozatott: miszerint f. é. május 9-én d. e. 11 órára a rendes tiszt választó közgyűlés egybehivassék. — Ezen határozat fogantositásával egyll. titkár bizatik meg.

Az alapszabályok VI. szak. 23. §-a értelmében a válaszmány s ezt követőleg a közgyűlés elé terjesztendő pénztári számadások megvizsgálása szükségeltetvén : — Dr. Bozóky Alajos és Nagy István b. t. t. oly utasitással küldetnek ki; miszerint a pénztárt és a pénztári könyveket megvizsgálván véleményes jelentésöket a válaszmányi, illetőleg a közgyűlésre beterjeszteni sziveskedjenek.

Az igazgató válaszmány által egyértelműleg határozatott: — miszerint a tudomány és szaktanulmányok előmozditása

és művelése körül szerzett érdemeikért az elismerésnek némi csekély jelét nyujtandó, a f. é. május hó 9-én tartandó közgyűlésen, tiszteleti tagokká leendő megválasztatás végett ajánlatba hozatnak: Ö cs. k. fensége József főherceg, Horváth Mihály c. püspök, Römer Flóris k. tanácsos, Thaly Kálmán miniszt. oszt. tanácsos, Ipolyi Arnold besztercebányai püspök, Henszlmann Imre kir. tanácsos, és Szabó Károly egyetemi tanár.

Ifj. Gyalokay Lajos egyll. titkár kívánatosnak tartaná, hogy a vármegye területén eddigelé megjelent vagy ezutánra nézve megjelenendő minden irodalmi termék és nyomtatványból egy példány az egyleti könyvtár számára megszereztetnék. — Mirenézve határozatott: hogy indítványozó egyll. titkár egy felhívás készítésével bizatik meg; mely felhívásban a Biharvármegye területén működő nyomdák tulajdonosai és a nagy közönség felkéretik, miszerint az általok nyomott vagy ezután nyomtatandó ugy az egyesek birtokába lévő már megjelent nyomtatványokból és irodalmi terményekből egy példányt, egyletünk könyvtára számára átengedni sziveskedjenek.

Jelen jegyzőkönyv hitelesítésével elnök dr. Bozóky Alajos és Nagy István b. t. t. bizza meg.

Jegyzette:

IFJ. GYALOKAY LAJOS,
titkár.

TÁRCA.

— VÁRAD SZÜKSÉGLETI ÉRME. A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ éremtára, megboldogult Dr. Mayer Antal városi főorvos adományából egy csinos kis érem gyűjtemény birtokába jutott; ez érmek között meg van a többek között Nagyvárad város szükségleti érme is 1707-ből; ez érem a keletkezését előidéző körülményeknél fogva a ritkaságok közé tartozik, s épen azért megérdemli, hogy keletkezése történetének és leírásának e helyen pár sort szenteljünk. — A váradí várnak 1703-tól 1710-ig terjedő s a kurucok által eszközölt körülzárolása idejében, (melyről mult első cikkünk bővebben emlékezik) az ostromlottak helyzete sokszor a kétségbeeséssel volt határos, annyira szükségét szenvedtek mindennemű élelmi szerekben, különösen pedig pénzben, — mint ezt Keresz-

turì is mondja ¹⁾ — úgy annyira, hogy a körülzárolás harmadik évében 1706-ban Becker Isván császári várparancsnok, — miután annyival sem birt, hogy katonáinak zsoldját kifizethette volna, össze szedetett minden a várban létező edényeket és azokat réz pénzzé verette; melylyel aztán zugolódó katonáit kielégítette. E szükségleti érmek három éven keresztül — 1706, 1707, és 1708-ban verettek; Weszerle ²⁾ közli mind a három évben veretettnek mását. Ezek mindegyikén az előlapon egy fedett korona alatt I. betű Josephus és az évszámok vannak, hátlapjukon pedig, az 1706-ikinál:

PRO
NECES
SITATE
VARAD:

az 1707-ikinél:

IN
NECES
SITATE
VARADI
ENSIS

az 1708-ikinál:

IN
NECES=
SITATE
VARADI
ENSI

A „Biharvármegyei Rég. és Tört. Egyl.“ régiséggyűjteményében lévő érem 1707. évszámot visel, s annyiban tér el a Weszerle által közöltt ez évben vert éremtől, a mennyiben hátlapján e felírást viseli:

IN
NECES
SITATE
VARADI
ENSI

Itt tehát a VARADIENSIS szóból az utolsó S-betű elmaradt, s mindjárt az I után egy pont következik.

IFJ. GYALOKAY LAJOS.

¹⁾ Compendiaria descriptio foundationis, ac vicissitudinum episcopatus, et capituli M.-Varadinensis. — Tom. II. pag. 105. 106.

²⁾ Weszerle József hátrahagyott érmészeti táblái F. Tab. V. 15. 16. 17.

BIHARVÁRMEGYE KÖNYÖRGŐ LEVÉLE

1660-ból.

Régi okmányaim között egy XVII. századi magyar nyelven írott levelet őrzök, mely nemcsak meglepően szép irályánál fogva figyelmet érdemel, hanem különösen fontos azért is, mert érdekes adatokat szolgáltat Biharvármegye történelméhez.

Ez okmány 1660. évben íratott, azon alkalommal, midőn Szajdi Achmed budai basa Biharvármegyét elpusztítással fenyegette, vádolván: hogy a portától elszakadt II. Rákócy György erdélyi fejedelemhez szít. A levél azon mentségeket tartalmazza, melyeket a vármegye — félve a fenyegető veszélytől — védelmére, illetőleg eddigi magatartásának igazolására felhozott.

De mielőtt ezen vármegyénk történelmére nézve kiváló fontossággal bíró adatot közleném, szövegének könnyebb megérthetése végett szükségesnek vélem pár szóval előadni azon eseményeket, melyek annak iratását megelőzték s részben előidézték.

Midőn II. Rákócy György szerencsétlen kimenetelű lengyel hadjárata után visszatért Erdélybe, a porta azonnal parancsot intézett az erdélyiekhez, hogy a kegyvesztett Rákócy helyébe más fejedelmet válasszanak. Az erdélyiek előbb Rhédey Ferencet később ennek visszalépése után Barcsay Ákost helyezték a porta kívánatára a fejedelmi székbe; azonban a nagyravágyó Rákócy, ki még mindig igényt tartott a fejedelemségre, minden eszközt és módot megkísértett annak visszanyerésére. De bármilyen buzgalmat fejtett is ki tervének valóításában, minden igyekezete hajótörést szenvedett a porta engesztelhetlen haragján. E mellett még Barcsay sem akart megválni a fejedelemségtől. Végre is a két ellenfejedelem közti hosszú versengésnek háború vetett véget, miután békés uton nem nyerhettek az események megoldást.

Biharvármegye e zavargós időkben igen fontos szerepet játszott. Az egész vármegye, — vagy legalább a nagy többség, — Barcsaynak volt híve; de mindamellett annak érdekében semmit sem tehetett, mert a legfontosabb erő a váradi vár, melynek birásától függött a tulajdonképeni hatalom az egész vármegyében — Rákócy kezében volt, s Gyulai Ferenc egyike leghívebb embereinek volt benne a parancsnok.

Igy álltak a viszonyok, midőn Szajdi Achmed basa 25000 emberrel megindult Temesvárról Rákócy ellen, ki ekkor Szebent tartotta ostromzár alatt, hová vetélytársa Barcsay menekült volt.

A basa ezalatt a hajdukat, kik Rákócy érdekében fegyvert fogtak, támadta meg, miután falvaik közül néhányat felgyújtott, s a lakosokat felkoncolta, Debrecen alá ment, innen pedig a várostól jelentékeny sarcot véve, — egyenesen Váradnak tartott.

Látván a város és vármegye előkelőbbjei a közelgő veszélyt, összegyűltek a teendők felől tanácskozni, e tanácskozmány azonban minden eredmény nélkül oszlott szét.

Ezalatt a basa Tóczó¹⁾ melletti táborában várta a vármegye küldötteinek hódolatát, de minthogy az késett, a maga nevében egy fenyegető levelet íratott a vármegyéhez, egy másiknak írásával pedig Stojka Simon és Budai Zsigmond Barcsay híveit bírta meg.²⁾ Ez utóbbiak levélre válaszolt a vármegye, s ez a válasz az, melyet a birto-
komban levő egykoru másolat vagy fogalmazvány után van szerencsém itt közölni.

„Kegyelmetek nekünk Vármegyéül böcsülettel irt levelét kedvességgel elvettük s elolvastuk kik özvegyülhettünk mostani bolygó időben. Értjük Kegyelmetek levelének okát, hogy atyafiúi szeretetből cselekedte velünk, hogy Hatalmas Vezér Urunk ö Hatalmasságától kérte volna ki, hogy írna nekünk Kegyelmetek. Az melyet Istenesen cselekedett kegyel-
metek. Mert ugyanis nem tudván semmi vétségünket nekünk egész Vármegyéül: nem is félhettünk hatalmas Császárunknak hadaitól.

Mert azt bizonyítjuk Kegyelmetekkel magával, ebben bizonyosságul Kegyelmeteket állatjuk az Hatalmas Vezér előtt, hogy legyen bizonyága az mi igaz igitünknek. Mert mikor Rákóci ö Nagysága Erdélyre ment haddal, akkor is mi mellette fel nem ültünk, azután pedig mikor az Országának gyü-

¹⁾ Debrecen mellett.

²⁾ Szalárdi, e kor krónikása munkájában erre vonatkozólag a következőket írja: „Az vezér hogy a vármegye magától hozzája nem küldene, látván, a Tóczó mellől való indulása, előtt harmadnappal maga neve alatt is egy levelet íratott s a Barcsai Akos részéről mellette levő mármarosi főemberekkel is Stojka Simonnal és Budai Zsigmondal is írta, hogy nevezet szerint Boldai Márton a vármegyének egyik viceispánja ha holnap estvére tizenkettőt magával becsületes nemes emberekkel hozzája ki nem menne a vármegyét porrá tételné s mind elraboltná.“ „Siralmas Krónika“ Ujabb Nemzeti könyvtár VIII. füz. 495. l.

lése volt és Fejedelemségre bevettek országul kit az Vezérnek ő Nagyságának értésére adott az ország minden rendeknek pecsétü alatt, akkor is mi országgyűlésében nem voltunk az Vezér ő Nagyságának küldött ország levelében lássa meg bár ő Nagysága; sőt akkor is pedig irtunk hogy be nem megyünk, mert Barcsai Ákos urunkhoz van kötelességünk, kit menten megirtunk Barcsai Ákos urunk ő Nagyságának is, azután az hatalmas vezérnek is. De azután az ország megírá ideki hogy megesküdjünk, és Haller Gábor urannak ő Nagyságának is irt az ország pecsétés levelet hogy Váradot adjuk meg és ő Nagysága megadta Váradot, bement Erdélyben. És mi azután mint mezőben lakó szegény nemes emberek csak úgy laktunk házunknál, sem Erdélyben nem mentünk sem Vaskapui harcon¹⁾ ott nem voltunk, hanem házunkban laktunk, jó szomszédságot tartván az Végbeli hatalmas Császár vitézeivel, kirol magok bizonyágot tehetnek.

Ilyen hűséggel viselvén magunkat már most rablást és tüzzel való felégetést érdemleje szegény vármegyénk, azon szomszédságbeli vitézektől? hiszen inkább másoktól való oltalmát várnók hatalmas Császárunk után hatalmas Vezérnek ily hűségünkért, nem veszedelmünket.

Mostan is pedig azon hűséges szolgálai vagyunk hatalmas Császárunknak valamig ő hatalmassága minket szabadságunkban megtart, mert jól tudjuk hogy hatalmas Császárunknak mi Biharvármegye Erdély országával östül maradt országa jószági vagyunk, mi azért hatalmas Császárunknak az nemes Erdélyországgal együtt adófizető hűséges hiveinek tartjuk magunkat lenni most is.

Hogy pedig tőlünk azt kívánja Kegyelmetek hogy sub bona fide Christiana arról assecuráljuk a Vezért ő Nagyságát hogy Barcsai urunkat uraljuk, tehát mint ilyen változó állapotokban megtapasztalhatta ő Nagysága az mi hűségünket, sőt most is sub bona fide Christiana assecuráljuk az hatalmas Vezért ő Nagyságát, hogy valakit hatalmas Császárunk teszen és hagy Erdély fejedelemségben, mi hatalmas Császár parancsolatjának engedelmesek leszünk s azt uraljuk, fejedelmünknek azt tartjuk valakit hatalmas Császár ad és hagy erdélyi fejedelemnek (tőlünk pedig egész Vármegyéül ő Nagysága hadainak semmi bántások nem lészen) mert mi hatalmas Császár adófizető országa vagyunk.

Igy értvén azért kegyelmetek az mi sok változás alá vettett állapotunkat, az Vezér ő Nagyságát kérje azon, hogy Vármegyénket Várad várossával együtt ne hagyja elpusztítani hatalmas Császár vitézeivel, sőt oltalmazó szárnyai alá vegye eő Nagysága.

Az váradí vár állapotát az mi illeti, Haller Gábor

¹⁾ 1659. nov. 22.

uram megadta az ország irására parancsolatára, most már Gyulai Ferenc uram kapitány benne és Balog Máté uram, ő kezekben az kulcs; mivel feles praesidium van az várban abból mi nem dispensálhatunk, mivel semmi hatalmunk rajta nincsen, mivel csak az városban és az vármegyében lakunk szélyvel falukon és városokon.

Az mi pedig Rákóci ő Nagysága felől való kegyelmetek tudakozását illeti, mi sub bona fide nostra Chtistiana írjuk kegyelmeteknek, mi ő Nagysága felől semmit egyebet nem tudunk, hanem csak azt, hogy ő Nagyságát Erdélyben halljuk lenni.

Kegyelmeteket az nagyhatalmu Istenre, az Jezus Christusnak kénszenvedésére, édes hazánkhoz tartozó kötelességére és üdvösségét szomjuhozó lelkiümeretire kérjük, kényszerítjük, valamit az mi oltalmunkra s megmaradásunkra feltalálhat, legyen rajta.“

Eddig tart az érdekes okirat. A basa ezuttal megkegyelmezett a városnak és vármegyének, részben talán e levél következtében, de főként azért, mert a vármegye küldöttsége, élén Boldvai Márton Biharvármegyei alispánnal táborába menvén, pénzzel s ajándékokkal kiengesztelte.

De Várad nem sokáig örvendhetett megszabadulásának, mert még ugyanazon 1660 év aug. 28-án, negyvennégy napi ostrom után török kézre került.

IFJ. BÜLÖNI SÁNDOR.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ tagjai tisztelettel felkéretnek, miszerint 1875. évi május hó 9-én d. e. 11 órakor Nagyváradon, a vármegyeház kistermében tartandó rendes évi közgyűlésen megjelenni sziveskedjenek.

A közgyűlés tárgyai:

- a) Az évi titkári jelentés felolvasása.
- b) A pénztárnok és a számvizsgáló bizottság jelentése.
- c) Az egyleti tisztviselők és az igazgató választmány megválasztása.
- d) Tiszteletbeli tagok választása.
- e) Indítványok tárgyalása.

Kelt Nagyváradon, 1875. ápril hóban.

B. Döry József,
elnök.

Ifj. Gyalokay Lajos,
titkár.

* Van szerencsénk tisztelettel felkérni mindazokat, kik a lapunkból megküldött számokat megtartani kívánják, úgy azokat is, kik előfizetési pénzeiket még ez ideig be nem küldötték, miszerint azokat mielőbb a szerkesztőhöz juttatni sziveskedjenek.

* Errata. Mult számunknak ugyan ezen rovatába, egy fatális hiba csuszott be; ugyanis nem Egerbe hanem Esztergomba kérttek el Fehér Ipoly által egyletünk alapszabályai, minél fogva a muzeum egylet is Esztergom és nem Egerben van alakulóban. A midőn ezt helyre igazítani sietünk egyszersmind az olvasó közönség szives bocsánatát kérjük, méntségül hozván fel azon sokféle nehézségeket, melyek egy lap megjelenésekor annak technikai és szellemi előállítása közben előfordulni szoktak.

* Folytonos figyelemmel kísérjük a magyar nemzeti muzeum részére tett, s minden hóban a hivatalos lapban közölt adományozások névjegyzékét; minek folytán azon sajnós meggyőződésre jöttünk, hogy a muzeumi könyvtár részére a helybeli nyomtatványok közöl vagy épen semmi, vagy csak igen kevés küldetik fel, holott más városok — p. o. Debrecen, Kolozsvár — igen tekintélyes számmal vannak ott képviselve. Nem tudjuk, hogy e menthetetlen hanyagsáért kit kelljen okozni; a nyomdatulajdonosokat-e? vagy a városi hatóságot? melynek az 1848-iki XVIII. t. cz 40. §-a szerint kötelessége, minden a területén megjelent nyomtatványból egy példányt a m. n. muzeumnak felküldeni; — reméljük hogy e rendellenesség illetékes helyen figyelemre méltatva, rövid időn orvosoltatni fog. — Egyuttal azon óhajnak adunk itt kifejezett, vajha az idézett törvény hivatolt pontja ugy alakittatnék át, hogy a most már több helyen szervezkedett vidéki muzeumok is kötelességszerűleg részesítették a működési területökön belül megjelent nyomtatványok egy példányából.

* Kitünő vendége volt a napokban a „Biharmegyei Rég. és Tört. Egyl“ régiségtárának: Szabó Károly a m. tud. akademi tagja és kolozsvári egyetemi tanár Nagyváradon átutaztában megakarván azt tekinteni, e lapok szerkesztőjét kereste fel, a midőn is az ő és Ifj. Bölöni Sándor h. régiségtár ör kíséretében több ideig időzván ott, a kised könyvtárból két régi magyar nyomtatványnak másolat le címét; ez alkalommal a nagy tudományu férfit lekötelező nyájassággal ígéré meg e lapok szerkesztőjének kérésére, miszerint mihelyest ideje engedi az első nagyvárad i nyomdáról fog egy cikket e lapok hasábjai számára kezeihez juttatni. — Mint alkalmunk volt ekkor tőle hallani, az általa már rég munkába vett monumentulis magyar bibliografiai munka, e télen fogja elhagyni a sajtót, s a magyar tud. akademia kiadásában fog megjelenni.

* A közeledő közgyűlés alkalmából egyletünk több tagjának kívánására az egyleti alapszabályokból közöljük itt az egylet tagjaira vonatkozó §. §-at. „II. Szakasz. Az egylet tagjai. 3. §. Az egylet tagjai négyfélék ugy mint: tiszteletbeliek, alapítók, rendesek és pártolók. 4. §. Tiszteletbeli tagokul

oly férfiak választatnak, kik a régészeti s történelmi szaktudományok fejlesztése és művelésében, vagy az egylet körül maguknak kitűnő érdemeket szereztek. 5. §. Alapító tagok azok kik az egylet céljainak előmozdításához készpénzben vagy ezen összegnek megfelelő értékpapirokban legalább 50 o. é. frtnyi alapítvánnyal járulnak. 6. §. Rendes tagok azok, kik három éven át évenkénti 3 o. é. forint fizetésére kötelezik magokat. Ha valamely rendes tag az egyletből kikapar lépni, köteles ebbeli szándokát a választmánynak írásban bejelenteni; különben ugy tekintetik, mint a ki e §-ban kijelölt kötelezettségeit hallgatag vállalja el ujabb 3 évre. 7. §. Pártoló tagok azok, kik minden további kötelezettség nélkül az egylet pénztárába évenként 1 o. é. frtot fizetnek.

* Osváth Pál „Biharvármegye sárréti járás leírása“ című monographicus munkájának első fele már régebben megjelent; a második rész is pár nap alatt kerül ki a sajtó alól; — egyik közlelbbi számunkban részletes birálati ismertetést közlendünk róla. — A munka szerzőnél 1 frt. 75 krért rendelhető meg; bolti ára 2 frt. leend.

* Igen érdekes és nagybecsű azon adomány melyet egyleti régiségvárunk Balogh Imre debreceni kir. törvényszéki bíró úrtól a napokban nyert; mely nem egyéb mint a szalontai nemzeti örsereg zászlójának egy nagy darabja az 1848-ik évből; a zászlódarab nehéz fehér habos selyemből van, kettősen össze hajtva, hossza 46,“ szélessége 14,“ egyik oldalán Magyarország cimere olajfestékkal, festve, a másikon pedig: „SZALONTAI JÁRÁS NEMZETI ÖRSEREGE“ felirat cser koszoruba körítve látható. E becses ereklye megboldogult Balogh Péter ref. szuperintendes hagyományából került az adományozó — fia birtokába.

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

Szántay Aladár, kir. aljárásbíró urnak Derecskén. A küldött okmányt köszönettel fogadtuk, s adandó alkalommal sietünk azt felhasználni. — A „délmagyarországi történelmi és régészeti egylet“ útkárának. Tisztelettel kérjük, hogy lapunk megküldött számának viszonzásaul, megjelenő havi füzetekből cserepéldányt küldeni sziveskedjenek. — Márki Sándor urnak, Budapest. Bocsnát a késedelemért, a jövő alkalommal jön, de eddig lehetetlen volt; valami apróságot szivesen vennék, annak mindig lesz helye.

TARTALOM. — Adalékok a váradi ostromzárlat történetéhez, Thaly Kálmántól. — A kö- és bronz-korszak Biharvármegyében, Szántay Aladártól. — Kivonat a Biharvármegyei Rég. és Tört. Egylet ig. vál. ülésének jegyzőkönyvéből. — Tárca. Váradszükségleti érme, Ifj. Gyalkay Lajostól. — Biharvármegye könyörgő levele 1660-ból, Ifj. Bölöni Sándortól. — Vegyes közlemények. — Szerkesztői üzenetek.

NAGYVÁRAD LASZKY ARMIN GYORSSAJTÓNYOMÁSA

(Sas-utca Guttmann-ház.)

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK.

A BIHARVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET

KÖZLÖNYE.

Nagyvárad 1875.

I. kötet.

Az ig. vál. megbizásából szerkeszti:

IFJ. GYALOKAY JAJOS,
titkár.

Junius 1-én.

3. szám.

Ezen folyóirat megjelenik minden hó 1-jén 1—1½ ivnyi számokban, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ alapító és rendes tagjai részére tagilletményül. — Nem tagok részére minden 15 ívből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron a szerkesztőnél rendelhető meg. — Egyes számok 15 krért Pauker Dániel könyvkereskedőnél Nagyváradon kaphatók.

ADATOK SARKAD TÖRTÉNETÉHEZ. *)

— MÁRKI SÁNDORTÓL —

I.

Sarkad mezőváros Biharvármegyének délnyugati szögletét töltvén be határával, — nevét, a politikai földrajz szempontjából tekintve a dolgot, ezen helyzetétől vehette. Mindig a vármegye kiegészítő része lévén, azt 1193 óta, midőn először említették, egészen idáig sajátosan hordhatta. Némi eltérést ebben csak a koronkint váltakozó helyesírás mutat. Hogy a szomszéd s most Békésben fekvő Doboz 1616. mint bihari helység említették s így Sarkad nevének jelentése úgyszólván nagyot csorbult volna, adatul csak óyatosan használható; s inkább úgy kell értelmeznünk, hogy Gyulával Békésvármegye török kézre kerülvén, szomszédos helyeinek ügyeit bihari tisztviselők intézték.

A mezőváros határa jelenleg 12216¹/₅ hectart tesz és e szám az idők folyamában nem igen ingadozhatott. A déli oldalán elfolyó Fekete-Körös most is Gyulától, Doboztól és Váritól, tehát Békésvármegye részeitől, választja el; s akkor is, midőn pl. Vári 1230. Zarándhoz tartozott, ő maga megmaradt Biharvármegye tagjának.

*) Az e cikkben előforduló nagyszámu geographiai és helyrajzi adatok, szükségképi járulékát képezik minden ilyenmü monographicus munkálatnak, s alig hiszem, hogy lenne valaki, ki jogosultságukat ma már vitatni megkísérlené.
Szerk.

Határos még Békéssel, Okánynyal, Kereszúrral, Méhke-
rékkel, Kötegyánnal és Anttal.

A török korszak előtt határa kisebb lehetett a mos-
táninál, amennyiben a ma már pusztá Ősi az 1552-ki összei-
rásban önálló hely gyanánt szerepel, Remetén pedig külön
kath. lelkészség volt, míg most Sarkad leánygyháza. Hogy
Keresztur, mely ma „Sarkad“ előnevet hord, odatartozott-e,
nem tudom határozottan eldönteni, okleveleim hiányozván;
de azon körülmény, hogy a sarkadi határ egészen Keresztur
községig benyulik, továbbá hogy a helységgel tőszomszédos
Medgyest sarkadi nemesek birták, némileg e föltevést erősíti.
Bizonyosnak látszik, hogy mai nagy határát a török dulások
által elpusztult s azelőtt többé-kevésbé községi életet folyta-
tott helyek csatlakozása által nyerte. Határa, melyet Farkas
János 1801-ben 30140 (1100 □⁰-es) holdra, vagyis 11918 hec-
tárta tette, az 1870. nyert adatok szerint mint említém 12216
hectár.

Sarkad egész területén hajdan árvizek uralkodtak s
bár a Körösszabályozás e bajon sokat enyhített, a veszedelem
még ma sincs egészen elhárítva. — Ha megnézzük azon leg-
régibb térképeket, melyek városunk határát, részben legalább
feltüntetik, azt tapasztaljuk, hogy Sarkadtól Gyuláig sik víz
terül el. Kétségtelen, hogy ezt is, áradások okozták, ámbár
a történet mindenütt mint tavat jelzi. Sőt pl. Birken fontos-
ságát odáig emeli, hogy szerinte még a Fekete-Körös is e
tóba ömlik. Bél Mátyás könyvének egy 1792-iki kiadásában
még folyton tó gyanánt szerepel, míg a Haruckern-család közt
1797. szerzett osztálylevelél szerint már csak mint „történetek-
ben ismert megmérhetetlen „sarkadi tó“ fordul elő. Létezése
mellett nemcsak a helyén kanyargott sok ér kiszáradt medre
tanuskodik, hanem pl. a még használatban levő Tó-ér stb.
nevezet is. E mellett feltűnő azon körülmény, hogy a határ-
nak épen e részén nincsenek szigeteknek nevezett földterüle-
tek, mi pedig a többi oldalon nagyon gyakori eset.

Másik nagyobb álló víz, mocsár volt az Ősi-rét, mely
egészen a közelmúltig sok érnek adott tápot s némelyik egye-
nesen vízfölöslegének levezetésére szolgált, mint pl. a Miső-ér
mely az alábbemlített Peckes-vár erősítése tekintetében
volt fontos.

Az erek általában véve valamely lapos helyről — köz-

vetve vagy közvetlenül — a Körösbe csatolták le az eső-, vagy áradási vizeket. Ilyenek voltak: a Bálinti ér, Tót-, Écsi-, Kollát-, Luc-, Högyerétje-, Miső-, Horgos-, Kengyel-, Lugos-, Szarka-, Pajándi-, Nagylábi-, Árok-, Garon-, Nagy-Hidas-ér, Kis-Ered-, Rezes-, Csergető-, Székes-, Ősi-, Széles-, Fenyeres-, Sáfrányos-, Előgát- és Sovány-ér. Legnevezetesebbek, mert legártalmasabbak voltak, az előbbieket természetével különben nem igen egyezett Gyepes, Kis Körös, Fekete-ér és Gyegment. Vannak más medrek is, melyek eredetüket közvetlenül a Körösből vévén, vízmennyiségüket a laposabb helyeken árasztották szét s az említett tavak képzésére igen-igen nagy mérvben befolytak. Ezek az u. n. fokok, melynek voltak a titkai, herpai, Kapálló-, Konc-, Gyúró-, Morgó-, Csete-, Dobi, Bordás-, Adomány-, Tót-, Malom-, Hodos-, Eszterzug-, Apró- és Favágó-fok.

Mindez erek és fokok a Fekete-Körös tükrét szabályozták s e század elején medrökkel 470 hectárt vettek igénybe és csupán az allodialis földekből $5338\frac{6}{10}$ hectárt borítottak el árvizekkel. — Az így elöntött helyekből egyes vidékek mint hátsabbak, kiemelkedtek s u. n. dombokat és szigetek képeztek; ma, midőn az erek medre már az ekének is megadja magát, szintén így neveztetnek. Ily szigetek voltak: Rekettyés, Herpa, Nagy-, Nyárfás-, Nagy- és Kis-Kincses-, Lencsés-, Lenes-, Kis-, Hosszu-, Kasos-, Gál-, K . . . a-, Szigeti-, Csáki-, Bika-, Szabó- és Csonka-sziget.

Hogy a vizek szabályozására már e század eleje előtt tétettek kísérletek, adatok bizonyítják. Nem is említve a várakat, melyek bizonyos csatornázási és árkolási munkálatokat igényeltek, már az 1801. térképén akadunk ily nevekre: „Árok“ „Régi csatorna“ s pl. 1809. okt. 26. arra köteleztettek a lakosok, hogy a Körös-csatornát tisztán tartsák.

Nem kevésbé bizonyítanak ez állítás mellett e kifejezések, szintén az 1801-ik térképén: Szék gátja, Kalmár gátja, Sósi gáthely stb.

Egyébiránt Sarkad történeti földrajza meglehetősen meg vagyon írva a többi jellemző határ nevekben is, melyek a rétek, lapályok, háta, rónák és zugok közt szabatos különbséget tesznek és történetvizsgálási szempontból, mint ezt alább látni fogjuk, egyébként is érdekesekek.

A vizek, mint mindenütt, ugy itt is befolyással voltak

a környék lakosainak művelődésére. Maga Sarkad a tenger színe fölött 94'86 méterrel (306 láb) fekszik, míg e szám a Fekete-Körös tükörére nézve csak 74'32 méterben állapítható meg.

A város tehát aránylag dombosabb helyen épült, amint-hogy a régi térképek a „Sarkadi tó“ északi végén csakugyan hegyen levőnek is rajzolják. Mindazáltal a házak sem voltak menten a víztől s ha az u. n. Kis-Körös vagy Morgó, mely közvetlenül a város előtt haladt el, magában a helységben nem okozott is nagyobb károkat s inkább a sík földet fenyegette, addig a Gyepes, mely szabályozási munkálatok megkezdése előtt különben is itt egyesült a Fekete-Körösrel, a mentébe eső utcákat még az én gyermekkoromban is, ami bizony nem épen régen volt, gyakran elárasztotta. Sőt a város keleti része, mely tehát a Gyepes baloldalán van, minden kétségen kívül újabb keletű. Arra mutat azon körülmény, hogy a fővár, melynek helyét most már házak veszik körül, folyásának épen e részén keletkezett; arra azon tény, hogy a mai urasági kastély, délre s csak egy utca által elválasztva a vártól, 1828-ban egy csak nem régen abba hagyott temető telkére építettet.

A község ezen oldala a háztömegeknek különben is csak kisebb részét tartalmazza; azt pedig bizonyitanom sem kell, hogy az erődítvények és sirkertek ¹⁾ rendesen a városok tövébe s nem belsejébe helyeztetek. A Gyepesnek a vártól és temetőtől észak-nyugatra fekvő, (vagyis jobb) oldala, a városon keresztül egész azon pontig, hol a szabályozások megkezdése előtt a Kis-Körösbe szakadt, ²⁾ tehát a község déli részének utolsó utcájánál, sokkal meredekebb balfelénél, ugy, hogy itt kiöntéstől tartani nem lehetett; míg viszont baloldalt oly rétségeket és lápokot képezhetett, hogy erődítési munkálatokra kiválóan alkalmas volt.

Egyáltalán Sarkad k-i, vagyis gyepes-balparti oldalát sokkal inkább szakgatták az erek, mint valamivel odább é.-ny.-ra. S így történt, hogy az innen kezdődő, a határ többi részénél hátsabb földön, melyet az árvizek megkíméltek, népesség letelepedésére eléggé kedvező pont kínálkozott s az első kunyhók e szűk téren emelkedtek. E csak néhány hectárt igénybevevő község

¹⁾ Ez utóbbiak hajdan ugyan a helységek kebelében a templomok körül terültek el; de itt újabb időről van szó, melyre a föltevés meg nem állhatna.

²⁾ Torkolata most Antnál van.

régebben mintegy kis sziget emelkedett ki a környező hol csupán vizjárta, hol azonban állandóan vizenyös rónából s ezen, védelmi és közbiztonsági tekintetből előnyös helyzete, de a szomszédos vidéktől hosszabb-rövidebb időre történt elrekesztése okozta, hogy a lakosság szorgalma kifelé nem foglalhatván tért, rendszeres földmívelést alig gyakorolhatott s élete nagyon is tengődő lett volna, ha a baromtenyésztésre annyi alkalmas rét nem kínálkozik.

A baromtenyésztés volt mindenesetre a népesség legtermészetesebb foglalkozása. De épen a vizek folytonos jelenléte a halászatnak és malomiparnak is tért nyitott. — Mindkét keresetág azelőtt élénk részvétnek örvendett s a csekélyszámu okleveles nyomokon kívül főleg a hagyományok igazolják. Ez utóbbira nézve ismét a helynevek adnak felvilágosítást. Az 1801-ik térkép szerint nemkevesebb mint 9 hely volt a hajdan rajtok állott vizimalmok után elkeresztelve; ezek közül csak egyet hajtott a Körös, a többi fokokból és erekből nyert tápot. Hogy ez adatot kellően méltányolhassuk, megjegyzem, miszerint vizimalom jelenleg az egész határban sincs s a lisztörlés néhány száraz- és 2 gőzmalom feladata lett.

A város sajátóság helyzete könnyen felfoghatóan a hajózásnak is tért nyitott. Fönmaradt néhány hajóút és rév emléke; mint pl. az u. n. „Régi hajóút“ mely Bérsoktól délre a Fekete-érbe vezetett; az utóbbiakal illetőleg alkalmi s így egyuttal talán érdekes is lesz fölhoznom, hogy azon ponttól, hol 1874 óta a Fekete-Körös torkolata van, minthogy a Fehér-Körös vizét szabályozó Uj-Körösből kiágazó részét akkor eltöltötték s ez által Doboz vidékét remélhetőleg, városát pedig mindenesetre megmentették az áradások pusztításaitól, ismétlem: a Szanazugtól nem messze nyugatra és délre 1—1 átjáró volt s különösen ez utóbbit Varga Mihály révének nevezték.

TITKÁRI JELENTÉS,

a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ 1874/75. évi működéséről.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés!

Mielőtt az alapszabályok által előirt pontok értelmében az egylet lefolyt évi munkásságáról jelentésemet a közgyűlés elé terjeszteni szerencsém volna, egy szomorú köteles-

ségét kell teljesítenem; egyletünk három tagja: Dr. Mayer Antal, Olay István és Tar Károlynak elhunytáról értesítvén a mélyen tisztelt Közgyűlést; — kiknek elvesztése annyival fájóbb reánk nézve, mert közülök Dr. Mayer Antal nem csak, hogy Igazgató Választmányunk buzgó tagja, de egyleti tárlatunknak is egyik megalapítója volt. Kísérje részvétteljes megemlékezésünk az elköltözöttek nyugvó porait!

Mélyen tisztelt Közgyűlés! Egyletünk fenállásának harmadik évét töltötte már be; nekem nem feladatomban e három év eseményeit itt elősorolni, kötelességem csupán a jelen évre szorítkozván, céloim jelenleg az Igazgató Vál. ez idő alatti működéséről vázlatos ismertetést nyújtani; a Közgyűlés mély belátását bizván az Ig. Vál. kifejtett működése felett az előadandók nyomán ítéletet hozni, valjon az mennyiben felelt meg a működéséhez kötött várakozásnak? s mily mértékben igyekezett az egylet érdekeinek előmozdításán munkálni?

Elő sorban kell megemlékezni az Ig. Vál. azon határozatáról melyben egy kiadandó évkönyv helyett „Régészeti és Történelmi Közlemények“ cím alatt havonként egyszer megjelenendő füzetes vállalat megindítását határozta el, sokkal célszerűbbnek ismervén el e módszert, hogy általa egyletünk célját sikeresítve a közönség rokonszenvét maga iránt felébressze. — E kisdéd közlönyből két szám jelenvén már meg, a közgyűlés tagjainak módjában állott annak értékéről meggyőződést szerezhetni.

Mint egyleti életünkben fontos és jelentékeny mozzanatot említem fel, miszerint az 1876-ban Bndapesten tartandó, „östörténelmi és embertani congressus“ elnöke és titkára Pulszky Ferenc és dr. Romer Fer. Flóris, urak egyletünket is megkeresték e congressusban való részvételre. — Az Ig. Vál. fel fogván e nemzetközi régészeti összejövetelnek hazánkra nézve nagy fontosságát, sietett közremunkálását és támogatását. — meddig tehetsége és ereje engedi felajánlani, értesítvén erről a megtartandó congressus elnökét.

E congressus létrejötte alkalmával kívánatosnak ismeretvén, egy régészeti térkép elkészítése, de különben is egyletünk kitűzött célja lévén egy ilyenek egybeállítása az Ig. vál. mindent elkövet, hogy e térképet Biharvármegyéről minél részletesebb kidolgozásban készíthesse el. Szoros kapcsolatban állván ezzel a vármegye műemlékeinek és régiségeinek egy vármegyei ré-

gészeti törzskönyvbe leendő igtatása, e tekintetben sem mulasztotta el az Ig. Vál. az előintézkedések megtételét; — mind-ezek azonban hosszabb időt és tanulmányozást igényelvén, jelenben csak fogamatba vételöket kívántam megemlíteni.

Az Ig. Vál. az egylet erejéhez mérten a közvetlen tudományos kutatásokat is megkívánta indítani, s e végre 1874. sept. 8—12 egyl. titkár vezetése mellett B.-Ujfaluban 4 halmöt ásatott fel; mely ásatás eredménye az egyl. régiségtárba lett behelyezve.

Az Ig. Vál. legfőbb figyelmét a tárlat tárgyainak szaporítására fordítván, minden alkalmat megragadott mely által e cél megközelíthető volt; így a Biharvármegye levéltárában őrzött régi könyvek, zászlók, pecsétek, és történelmi becsü emlékeknek az egyl. régiségtár részére leendő átszolgáltatását a vármegye közönségénél kér elmezte, minek folytán a fentnevezett darabok a vármegye tulajdonjogának fentartása mellett-csakugyan át is engedtetek; ugy szinte az özv. Vertán Andrásné asszony tulajdonát képező értékes ezüst nemüek és ötvös disz munkák, az Ig. vál. kérésére a nevezett tulajdonosnő által állandó kiállítás végett átengedve, jelenleg szintén a régiségtárban foglalnak helyet.

Nem mulaszthatom azonban e helyen a mélyen tiszt. Közgyűlés figyelmét felhívni az egyl. tárlat helyiségére, a hol az egylet tulajdonát képező tárgyak felállítva vannak. E helyiség ugyanis a lefolyt három év alatt az egyletre nézve nem hogy célszerűnek, sőt a leghatározottabban károsnak ismertetett fel, mert alkalmatlan kicsínysége és nedvessége, egyfelől a tárlat megnyitását hátráltatja, másfelől a begyült tárgyak épségben tartását lehetleníti, mi által azok az idő romboló hatásának annyira ki vannak téve, miszerint félő, hogy különösen az egylet tulajdonát képező vastárgyak — melyek pedig a tárlat kiválóbb darabjait képezik, — rövid idő alatt egészen elpusztulnak.

Égető szűkség és elodázhatlan teendő lenne azért, hogy a tárlat tárgya i a jelenlegi szűk és nedves helyiségből kivitetve alkalmasabb és a célnak megfelelőbb helyen állíttatnának fel, mert mindaddig míg az egyleti tárlat megnyitva és a közönség használatára átbocsátva nem lessz, abból sem az egyletre sem a tudományra semmi előny nem háramolhatik.

Nem kerülte el az Ig. Vál. figyelmét azon körülmény sem, hogy a vármegyében gyakran a legértékesebb leletek

jönnek napfényre azon földmunkálatok közben, melyet rendszerint a köznép szokott végezni, s hogy e leletek többnyire a találók által a hazai tudományosság kárára vagy szétromboltatnak, vagy a hazából kivitetvén a külföldi tudományos gyűjteményeket szaporítják. E fonák eljárás ellensúlyozására mind Biharvármegye mind Nagyvárad város megkeresett az Ig. Vál. által, hogy közegeit az ilyes leletek figyelemmel tartására és a Biharvármegyei régiségtár részére leendő beszolgáltatására utasítsa.

A történettudományi kutatások megindítására is figyelemmel kívánt lenni az Ig. Vál.; mely célból a vármegye területén lakó régi nevesebb családok levéltárainak megszerzését, vagy tanulmányozás végett leendő átadását tartja jelenleg kiessközlendőnek; s e végre tétettek is lépések, hogy a Baranyi, Csanády, Gácsi, Bagossy, Ravazdy, Nadányi, Frater, Kazinci, és Fényes családoktól a fentmaradt régi családi iratok felhasználás végett egyletünknek átengedtesse.

Felemlitendőnek tartom itt még, miszerint egyletünk az országos tudományos közmozgalmakból sem akarván magát egészen kivonni a „magyar orvosok és természetvizsgálók“ 1874. aug. 24. s több napjain Győrött tartott nagygyűlésén képviseltetésével Nagytiszt. Nagy István Ig. Vál. tag urat bizta meg.

Az egyl. régiségtár őri tisztben is időközileg változás történt, a menyiben e tiszt viselője Cséplő Péter ur több oldalú elfoglaltatása miatt állásáról leköszönvén, az Ig. Vál. az alapszabályok által engedett jogánál fogva helyette a jelen közgyűlésig, Ifj. Bölöni Sándor urat kérte fel, s nevezte ki helyettes régiségtári örré.

A mi egyletünk tagjainak szaporodását illeti, e tekintetben is szemmel kívánta tartani az egylet érdekeit az Ig. Vál., s Biharvármegye szolgabiráihoz megkereső leveleket küldvén, őket az egylet részére történendő tagszerzésre hívta fel; mely felhívás eredményeül a jelen egyleti évben a tagok száma 2 alapító, 30 rendes, 90 pártoló, összesen tehát 122 taggal szaporodott. Melyek közül Nagyvárad városa 100 frt. alapítványt tett, és 100 frtot pedig mint segélyezést adományozott.

Nem hagyhatom itt még említés nélkül a magy. alföldi vasutttársulat azon áldozatkészségről tanuskodó nemes

tettét sem, miszerint egyl. titkárnak az egylet ügyeiben teendő utazásainál az egész pálya vonalon a II. kocsi osztályon félároni kedvezmény utazást engedélyezett.

Végül megemlítem, miszerint a lefolyt egyleti évben a hivatalos titkári kiadványok száma 392 a beérkezőkéké pedig 48 volt.

Jff. Szalokay Lajos

egyl. titkár.

TÁRLATI ŐR JELENTÉSE,

a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ tárlatának állapótáról az 1874—75. egyli. évben.

Mélyen tisztelt közgyűlés!

Egyletünk kiseded régiségtára fennállásának rövid ideje alatt oly örvendetes gyarapodást tud felmutatni, mely nemcsak e szépcélu egylet további sikeres működését biztosítja, s annak további támogatására szolgál, hanem méltán azon reménnyel is kecsegtet bennünket, hogy ily arányban gyarapodva tekintve különösen a mindinkább kedvező viszonyokat, az rövid idő alatt Biharvármegye történelmi és művelődéstörténelmi adatainak gazdag tárházává fog válni.

Muzeumunk tárgyainak száma összesen 2930 darabot tesz. Igaz ugyan, hogy első tekintetre e szám a nagyterjedelmű és régiségekben oly gazdag Biharvármegyéhez viszonyítva kevésnek tűnik fel, de ha tekintetbe vesszük, hogy egyletünk csak három év óta áll fenn, s ezen idő alatt is a kezdet nehézségeivel küzdve eleinte épen semmi, utóbb is csak igen kevés régiséget vásárolhatott, s így a tárgyak legnagyobb része ajándékozás útján került egyletünk birtokába: akkor ezen eredménnyel nemcsak megelégedhetünk, hanem azt fölötte kedvezőnek is mondhatjuk. Az ajándékozások nagy száma pedig arról győz meg bennünket miszerint a vármegye és város lelkes közönsége egyletünk tudományos célját kellőleg méltányolván azt pártolni igyekszik.

Ámbár egyletünk a többi vidéki egyletekhez képest is kevés tárgyat tud felmutatni, e hiányt gazdagon kárpótolja az, hogy a kevészámú tárgyak között oly kiváló tudományos beccsel bíró műdarabok vannak, minőkkel egy vidéki muzeum sem dicsekedhetik. Ilyenek például a remek etrusiai edények, melyeket Lónyay Tivadár ur ő méltósága nagylelkű

ajándékából bir az egylet, ilyen a n. v. lat. sz. káptalan által ajándékozott gyönyörű bronzkard, ilyenek a Sarkad vidékén talált kiváló fontosságú vastárgyak stb; mint unikum megemlitendő a t. Gálbory Sámuel ur által ajándékozott pecsétnyomó, e körirattal: „A MAGYAR HONVÉDSEREG FŐ PARANCSNOKSÁG PECSÉTJE.“ 1848-ból, továbbá a szalontai nemzeti őrsereg zászlójának egy darabja szintén 1848-ból.

Mindezek és még több mások mélyen tisztelt közgyűlés oly nagybecsű tárgyak, melyek bármely vidéki muzeumnak kiváló diszére válnak. A tárgyak rendezésénél a nemzeti muzeumban bevett módszert követtem, t. i. először a tárgyak egy hatrovatos naplóba vezettem be, azután a már bevezetett tárgyak cédula katalógusban (catalogue raisonné) ujjlag szakszerűen iratnak le.

A muzeumi napló alapján van szerencsém a részletes kimutatást a következőkben közölni.

A tárgyak száma összesen: 2930. Ezek közül:

1 Régi tárgy van	503 db.
2 Érem	1854.—
3 Okmány	100.—
4 Könyv	11.—
5 Természetrajzi tárgy	462.—

Összesen: 2930 darab.

I. A régi tárgyak közül:

a) Egyiptomi tárgy	36 db.
b) Etruriai	22 "
c) római	23 "
d) kőeszköz	19 "
e) csonteszköz	2 "
f) bronzeszköz	30 "
g) őskori agyagművek	28 "
h) régibb koru vastárgyak	28 "
i) újabb koru vastárgyak	29 "
k) ezüst ötvös művek	20 "
l) pecsétnyomók	6 "
m) gyöngyök	169 szem.
n) más különböző tárgyak	91 db.

II. Az érmek közül:

a) görög érem	1 db.
b) barbar	1 "

c) emlékérem	96 db.
d) frisatikus	26 „
e) bajor	18 „
f) francia	39 „
g) erdélyi	13 „
h) lengyel	124 „
i) orosz	44 „
k) porosz	23 „
l) angol	21 „
m) török	23 „
n) helvétiai	9 „
o) amerikai	6 „
p) belgiumi	10 „
r) római	107 „
s) osztrák	391 „
t) magyar	394 „
u) más nemzetek érmei	446 „

Ezekhez számítva 62 db bankjegyet, összesen lesz: 1854 db.

Ezeken kívül a muzeumba letett, de nem az egyesület tulajdonát képező tárgyak száma 184 darabot tesz ki, így tehát az összes őrizetem alatt álló tárgyak 3110 darabra mennek fel.

IFJ. BÖLÖNI SÁNDOR.

h. tárlati őr

KIVONAT

a „Biharvámegyei Régészeti és Történelmi Egyesület“ 1875. évi május hó 9-én Nagyváradon tartott rendes közgyűlésének jegyzőkönyvéből.

Olvastattak: titkár Ifj. Gyalokay Lajos jelentése az egyesület 1874—5 évi munkáságáról, — és ezzel kapcsolatosan h. régiségügyi őr Ifj. Bölöni Sándor jelentése az egyesületi tárlat állapotáról. — Mindkét jelentés örvendetes tudomásul vétetvén, azok egész terjedelmükben az egyesületi közlönyben közzététetni rendeltetnek; foganatosításukkal titkár-szerkesztő biztatván meg.

Olvastatott egyl. pénztárnok Szarukán Gergely és ezzel kapcsolatosan az Igazgató Választmány részéről kiküldött számvizsgáló bizottság jelentése, az egyesületi pénztár állapotáról — Minek következtében a pénztár vizsgáló bizottság indítványa

folytán egyl. pénztárnoknak buzgó szolgálatai elismerése mellett köszönet szavaztatván, részére a felmentvény kiadatni határoztatik. A számvizsgáló bizottság által jelentésök folyamán tett indítványok az Ig. Választmányhoz utasittatván.

Az egyleti tisztviselők és az Ig. Vál. megbízási határideje lejárván ezeknek újbóli választása szükségeltetik; — Ennek következtében megválasztottak:

elnökké: Báró Döry József,
alelnökké: Id. Gyalokay Lajos,
titkárrá: Ifj. Gyalokay Lajos,
régiségtári örré: Ifj. Bölöni Sándor,
pénztárnokká: Gálbory Sámuel,
ügyészszé: Ritoók Zsigmond.

Igazgató Választmányi tagokká:

Bárlanghy Adorján,
Báró Bémer Pál,
Dr. Bozóky Alajos,
Cséplő Péter,
Des Echerolles Kruspér Károly,
Dr. Hoványi Lajos,
Dr. Krausz G. László,
Lenner Nándor,
Nagy István,
Olteanu János,
Dr. Sipos Árpád,
Szarukán Gergely,
miről megválasztottak értesítendők.

Báró Döry József elnök előterjesztésére, a régészeti és történelmi tudományok pártolása, előmozdítása és fejlesztése körül szerzett érdemeik elismerésüül, tiszteletbeli tagokká egyhangulag megválasztatnak:

Ő cs. k. Fensége József főherceg,
Horváth Mihály címz. püsp. m. akad. tag,
Rómer Fer. Floris k. tanácsos, apát, m. ak. tag,
Thaly Kálmán, oszt. tan. m. akad. tag,
Ipoly Arnold, beszercebányai püspök m. akad. tag,
Henszlmann Imre, k. tan. m. akad. tag,
Szabó Károly egy. tanár, m. akad. tag,
miről megválasztottak értesítendők.

Id. Gyalokay Lajos a jelenlegi alkalmatlan nedves és szűk tárlati helyiség célszerűtlen voltát hangsúlyozván, indítványozza: miszerint Biharvármegye közönsége kérezzék fel egy alkalmasabb és a célnak megfelelőbb helyiség átengedésére, vagy a premontrei rend kerestessék meg, hogy az ujonnan épült gymnazialis épületben az egyleti tárlatnak helyet adni sziveskedjék. — Ez indítvány elfogadtatván, annak kivitelével az Ig. Vál. bizatik meg.

Dr. Bozóky Alajos indítványozza: hogy az egyl. tagok tudomásvétele és alkalmazkodhatása végett, az egyleti alapszabályok és az egyleti tagok névsora kinyomassék. — Az indítvány elfogadtatván, annak foganatosításával egyl. titkár bizatik meg.

Ifj. Gyalokay Lajos indítványozza: miszerint a m. k. vallás és közoktatási minister az egylet támogatása céljából rendes segélyezés megadására feliratilag kérezzék meg. — Az elfogadott indítvány kivitelének eszközzésével az Ig. Választmány bizatik meg.

Jelen jegyzőkönyv hitelesítésével dr. Bozóky Alajos és Táczy Sándor urak bizatnak meg.

Jegyzette

IFJ. GYALOKAY LAJOS,
titkár.

PÉNZTÁR KIMUTATÁSA

a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“
nek az 1874—75 egyl. évről.

Bevétel.

1. Pénztár maradvány 1873—74 évről.	45	frt	47	kr.
2. 3 rendes tagsági hátrány 1872—73-ról.	9	”	—	”
3. 17 rendes tagsági hátrány 1873—74.	51	”	—	”
4. 35 pártoló tagsági díj.	35	”	—	”
5. 3 rendes tagsági díj 1874—75-ről.	9	”	—	”
6. 48 pártoló tagsági díj 1874—75-ről.	48	”	—	”
7. 1 alapítványi kamat díj 1874—75-ről.	3	”	—	”
8. B.-ujfalui ásatásra utalványozott 40 frtból visszafizettetett	23	”	60	”
9. Nagy-Várad város adománya.	100	”	—	”
10. Kamatokból	21	”	—	”

Összesen: 345 frt. 32 kr.

Kiadás.

1 Irodai felszerelvényekért	15	frt.	55	kr.
2 Nyomatványokért	58	„	—	„
3 Postaköltség, bélyegek.	16	„	15	„
4 B.-Ujfalui ásatásra	40	„	—	„
5 Egyleti pecsétnyomó készítése	6	„	—	„
6 Egy könyvszekrény készítése	14	„	—	„
7 Vételek a tárlat részére	2	„	55	„

Összesen: 152 frt. 25 kr.

Összehasonlítás:

Bevétel	345	frt.	32	kr.
Kiadás	152	„	25	„
Pénztár maradvány 1875—76-ra.	193	frt.	7	kr.

Dr. Bozók Alajos s. k., **Szarukán Gergely** s. k., **Nagy Istváns.k.**,
számvizsgáló. pénztárnok. számvizsgáló.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

* Tisztelettel felkéretnek a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ mindazon alapító, rendes és pártoló tagjai, kik tagdíjaikkal még akár az elmúlt, akár a jelen évről hátrányban vannak, miszerint azt egyl. pénztárnok Gálbory Sámuel urnál mielőbb lefizetni sziveskedjenek.

* Lapunk jelen számához mellékelve veszik egyletünk tagjai, a kinyomatott alapszabályokat, és az egyleti tagok névsorát.

* Egyleti régiségtárunk részére a nagyváradi csizmadia cég a XVIII. századból való három darab cég pecsétnyomót szolgáltatott be; hasonló eljárásra készül a nagyváradi asztalos cég is melynek — különösen Nagy-Váradot illetőleg, igen értékes cég felszerelvényei vannak. Vajha a többi 14 cég is követve a jó példát, sietne még megmenthető felszerelvényeit beszolgáltatni, nehogy addig halogassák, midőn azok egyenként elhanyagolva többé egybegyűjthetők nem lesznek.

* Megjelent és hozzánk beküldetett — a „Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező“ aprilisi IV-ik füzeté, változatos gazdag tartalommal; melegen ajánljuk e különösen egyház-történelmi szempontból sokszor érdekes adalékokat közlő vállalatot; különben a szerkesztő — Révész Imre — neve feleslegessé tesz minden további ajánlatot. A jelen füzet Szinnyi Gerzsonról, Thaly Kálmántól és Liskay Józseftől hoz történelmileg és irodalom-történetileg becses közleményeket.

* A nagyváradi csillagvároson levő téglavetőben — melyet Guttmann József építész bir, — megkezdtek a földmunkálatok, és épen azon helyen, hol két év előtt oly sok érdekes őskorszaki tárgyak kerültek napfényre, s melyekből a m. nemzeti muzeum és a biharvármegyei régiségtár is bir több darabbal. Az ujonnan megkezdett munkálatokat figyelemmel kísérendjük, hogy ezen tanulságos és gazdag lelhelről mentől többet szerezhessünk meg régiségtárunk számára; a téglavető tulajdonosa Guttmann József ur szives készséggel egyezett bele, hogy a talált tárgyak a „Biharvárm. Rég. és Tört. Egl.“ tárlatának tulajdonaivá legyenek.

* Haan Lajos békés-csabai evangélikus lelkész, a „békés megyei régész és művelődéstörténelmi egyesület“ érdemes alelnöke, a napokban Nagyváradon időzése alkalmával megtekintve régiségtárunkat, hosszabban időzött ott, s közbenjárása által a tárlat tárgyait több etrusk és római régiséggel gyarapítá, melyek Haan Antal gyűjteményéből kerültek az adományozó — Molnár József — tulajdonába.

* A nagyváradi céhek közül többen fel lettek szállítva, miszerint felszerelvényeiket — melyeknek az ujjpartörvények életbe lépte óta gyakorlati haszna ugy sincs — szolgáltatásuk be a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egyesület“ régiségtárába. — Kivánatos lenne ha a vármegye többi nagyobb helyeiről, pl. Szalonta, Margittáról, hol az ipar nagyobb virágzásnak örvendett, s hol céhek voltak, a céhfelszerelvények szinte beszolgáltatnának a régiségtár részére, nehogy azon könnyelmű felfogásnak essenek áldozatul — mely a céheknél rendszeren divik, — hogy az ily emlékszerű tárgyakat elosztják, eldarabolják egymásközt a céh tagjai, ugy, hogy azokat soha többé össze szedni nem lehet.

— A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egyesület“ tárlata részére adományoztak: A nagyváradi csizmadia céh, 3 db. pecsétnyomót. Revicky Károly, 2 db. érmet, Éder János, 1 db. kövésőt. Balogh Imre, a szalontai járás nemzeti őrserege zászlójának egy darabját 1848-ból. Misuray Ignác, 59 db érmet. Grósz Gyula, 55 db ezüst és réz érmet. Márton Ferencné, 1 db. ezüst érmet. Nagyvárad város 8 db érmet. N. N. 7 db. ezüst és réz érmet. Ifj. Gyalokay Lajos, egy régi kardot. Molnár József, 6 db. egyiptomi és római régiséget és 4 db ezüst érmet. Komlóssy Pál, 3 db régi könyvet. Összesen 150 db. Mindezekért fogadják a szives ajándékozók az igazgató választmány hálás köszönetét. Ifj. Bölöni Sándor, régiségtári ör.

* A Budapesten 1876-ban tartandó „őstörténelmi és embertani congressus“ szervező bizottmányának egyesületünk részéről is tétetett — a congressusban részvétet illetőleg — aján-

lat: különösen pedig az öregi tárgyak kiállítása tekintetében igérte az igazgató válaszmány, miszerint mindent el fog követni, hogy Biharvármegye minél számosabb kiálltmány-nal legyen képviselve. — Egyletünk vidéki tagjaihoz fordulunk elsőben, hogy a készülési idő alatt a Biharvármegyében oly nagy számu öskorszaki tárgyak gyűjtésére kellő gonddal legyenek; különösen felhívjuk figyelmüket, a csont és csiszolt kő eszközökre, a kova késpengék és nucleusokra, az agyag edények és kőgyöngyökre, ugy szinte mindennemü bronz eszközökre, hogy e tárgyakból minél többet gyűjtve, egyll. tárlatunk részére beküldeni sziveskedjenek.

* Thaly Kálmán a m. tört. társulat titkára, a „Századok“ május havi füzetében felhívja a m. tört. társulat minden tagjait a kik a f. é. szeptember hó első felében Nyitrán tartandó vidéki kirándulásban részt kívánnak venni, hogy ebbeli szándékukat vele mielőbb tudatni sziveskedjenek. Megyénkből egyletünk tárlati öre Ifj. Bölöni Sándor fog részt venni e kirándulásban, figyelmét legfölként Biharvármegyét illető dolgokra irányozván.

* Több oldalról intéztek hozzánk az iránt kérdést ha valjon egyletünk vesz-e régiségeket? Ezekkel szemben van szerencsénk kijelenteni, hogy bár egyletünk évi költségvetése nem megy is ezrekre, mindazonáltal a meddig ereje engedi tárlata számára megvásárol mindennemü arany, ezüst, réz, bronz és vastárgyakat, ha azok műbecsrel bírnak, ugy szinte érmeket, könyveket és okmányokat is; s ha van valaki ki az itt elsorolt tárgyak bármelyikéből vételre ajánlana, forduljon azzal egyll. régiségtári örr Ifj. Bölöni Sándorhoz.

* Gáborjáni éremlelet. Az 1872-ik évben Biharvármegye alispánja Miskolczy Lajos 37 db. tallért küldött fel a m. n. muzeumnak, melyek Gáborján községében találtak; a n. muzeum több darabot kiválasztván közülök, a fentmaradt példányokat vissza küldötte. A pénzek a XVII. századi $\frac{2}{3}$ német tallérok valának 1632—1676-ig terjedő évekből, ekkor még megyei régiségtár nem lévén, a leküldött pénzek valószínűleg a találóknak adattak vissza. Szivesen vennök ha valaki ez éremlelet további sorsáról benünket értesítene, vagy a visszakerült érmek megszerzésére vezető módot velünk közleni sziveskednék.

Tartalom: Adatok Sarkad történetéhez; Márki Sándor tól. — Titkári jelentés, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi-Egylet“ 1874-75 évi működéséről; Ifj. Gyalokey Lajos tól. — Tárlati örr jelentése, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi-Egylet“ tárlatának állapotáról az 1874-75 évben; Ifj. Bölöni Sándor tól. — Pénztár kimutatása a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi-Egylet“ nek az 1874-75. egyleti évről. — Vegyes közlemények.

303556

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK.
A BIHARVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET
KÖZLÖNYE.

Nagyvárad 1875.	Az ig. vál. megbízásából szerkeszti: IFJ. GYALOKAY JAJOS, titkár.	Julius 1-én. 5. szám.
-----------------	---	--------------------------

Ezen folyóirat megjelenik minden hó 1-jén 1—1½ ivnyi számokban, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ alapító és rendes tagjai részére tagilletményül. — Nem tagok részére minden 15 ívből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron a szerkesztőnél rendelhető meg. — Egyes számok 15 krért Pauker Dániel könyvkereskedőnél Nagyváradon kaphatók.

ADALÉKOK

a váradi ostromzárlat történetéhez.

1703—1710.

— THALY KÁLMÁNTÓL. —

III.

Rác-Thököli elfogatása.

A bihari sánc 1704-iki ismeretes fölveretésének, — holott számos hajdúság mellett három kuruc ezredes eset el — főmestere az Arad- és általában Maros-Körös vidéki rácok kapitánya: Thököli Ránkó császári ezredes vala, a ki megkülönböztetésül a hasonló bujdosó fejedelemtől közönségesen Rác-Thökölinek neveztetett. A hires Kiba elesése óta ő volt az időben a rác népségnek legnevesb haditiszte. A bihar-sánci sikert ugyan a bél-fenyéri győzelemmel mindjárt akkor megegében visszavásárolá a hazafelé törekvő rácokon a vitéz Bóné András, — azonban hogy a visszatórlás teljes legyen: később maga Rác-Thököli személye is szerencsésen hurokra került. Ez 1708. nyarán történt, midőn Arad vára és városában a keleti pestis (guga-halál, fekete-halál) nagymérvben dühöngvén, — e vészes ragadvány elől Thököli, alezredes öcscsével s másik testvérével és még néhány hozzátartozóival a Marosnak egy a várhoz közel eső szigetére menekült. Itt, részint sátorban, részint pedig az ott levő u. n. esardak-ban (magános őrház) tanyá-

zott, a minő csardak-ok az Unna és Száva mentén a török végeken még ma is léteznek és a török határőr-katonaság bennök tanyázik. Jó magas tölgyfaoszlopokra épített favárcskák azok, melyekbe fölvonható létrán járhatni be. Magas helyzetüket részint a messzelátást igénylő örököségi cél, s a védhetőség, részint pedig az olykor vízöntötte talaj nedvessége teszi szükségessé.

Miként fogatott el egy ily őrházban a híres rác ezredes 1708-ban? eddig egyedül Tsétsi János pataki tanár egykorú naplóföljegyzéséből (általám az akadémiai Monumenták XXVII-ik kötetében kiadva) tudtuk. De még részletesebben és hitelesebben beszélnek el a kalandos vállalat mikéntjéről, annak levelei a ki a merész próbának tervezője és főintézője volt. S ez a váradi ostromzárlat főparancsnoka: báró Palocsay György brigadéros, — e vitéz és huszárbravourokban, kalandokban mindig kedvét lelő főtiszt, ki egykor harmincz szál huszárral ötven mértföldnyire bebarangolt volt az ellenséges Franciaországba, s onnét fontos hadi hírekkel és fogott rabokkal, nyereséggel tért meg a Rajna mellé.

Palocsay, Thököli szerencsés elfogását saját huszárvezredének őrnagya Félegyházi Pál vezérlete alatt ezen és Bóné ezredéből kivezényelt másfélszáz -huszárral, és a Szabó Sándor sarkadi kapitánytól melléjük rendelt 60 válogatott sarkadi hajduval hajtatta végre, — úgy szólván az aradi vár ágyúinak lőtávolában. De hadd beszéljék el az egész érdekes eseményt a derék dandárnok saját levelei, melyeket parancsnokához b. Károlyi Sándor tiszántuli tábornokhoz intézett, s melyek a gr. Károlyi-levéltárból véve, itt közöltetnek először.

1708. július 31-kén írja a „Váradi Bloquadából“ (a váradi püspökii sáncból) Palocsay György, Károlyi Sándornak:

„Az elmúlt napokban Aradról szökvén ki egy ugyanott lakos ember Sarkadra, referálta, hogy az pestis előtt Rác-Tökölyi oly gyarló helyre és szigetre recipiálta magát: Isten segítsége által mostan könnyen eshetik kézbe. Mire való nézve 28. Júl. Félegyházi Pál uramot vagy kétszáz katonával elcomendéroztam Sarkadra: conjugálván magát Szabó Sándor úrammal és sarkadi hajdúsággal, tegyenek egy próbát, — talán Isten kézben adja! De ha szintén is Rác-Tökölyin magán próbát nem tehetnek, ugyan csak másutt, Isten mutatván oly alkalmatosságot, próbálni fognak. Mellyet Isten sze-

rencsésen megadván, — azonnal Excellentiádat, alázatos kötelességem szerint fogom tudósítani.“

Másnap, aug. 1-jén azzal a hirrel örvendeztetni meg Palocsay Károlyt, hogy hadaival becsapván a vár alá, az onnét kicsalt „Kopacz Ursult, ki Thoducz helyett váradi egész hajdúságnak kapitánya volt, másvilágra küldöttük.“ S míg ő Várad alatt ekkép vitézkedett: hadainak más része hasonló szerencsével járt el a másik császári vár — Arad alatt.

Aug. 3-kán (tehát épen a szerencsétlen trencsényi harc napján) Rác-Thököli, mint a kurucok foglya, már Palocsay táborában volt. Így ír erről maga a vezénylő dandárnok, Károlyhoz, Erdélybe:

„Várad i Bloquadábúl, 3. Augusti, reggel 7 órakor. Méltóságos Generalis uram! Excellentiádnak nem tudok egyébbel mivel kedveskedni, hanem — Obester Rác-Tökölyivel, Vice-Colonellusa Ecset, s udvarbirájával és egy német strázsamesterrel, kiknek elfogattatásokra portásimot küldöttem volt az Maros mellé; azon portásim elfogdosták őket elhozták az aradi szigeten lévő góréjából (csardak), az holott az pestis előtt mulatta magát. Nehezen lehetett hozzá jutniok, mert lövéssel semmit nem árthattak a górénak deszkájának, — hanem tüzzel hozzá fogván, kiperzselték, leugrálanak mindhárman a nagy magas helyről, ki miatt az maga (Thököli) és udvarbirája lába kifcamodott, de gyógyúlható. Semmi kár portásimban nem esett, se lovokban, se magokban; egyebet nem nyerhettek katonáim, mivel a fején kapdostak, nézvéen az ország hasznát. Az mi portékája volt, mind ott égett. Méltóságos Generális ő Excellentiája parancsolatját alázatosan elvárom: hova vitettessem Rác-Tökölyt? Addig itt tartatom Diószegen, egy pusztaházban; pestistül nem kell tartani — vélem — mivel kifüstelték. Azon portásimot alázatosan ajánlom Excellentiád gratiájába, mivel sok privatumbéli nyereséget ezekért elhadtak. Az portásom állott 150 katonából (lovas), 60 hajdúból.“ (gyalog).

Tíz nap múlva („Várad i Bloquadábúl, 13. Augusti 1708.“) pedig ekként teszi meg részletes jelentését Rác-Thököli elfogattatásáról báró Palocsay György, Károlyi Sándor tábornagyhoz:

„Méltóságos Generalis Uram! Excellentiádhoz még 3. Augusti postán expediáltam volt Mező Zsigmond compniabéli kapitányát, ki által Excellentiádat alázatosan tudósítottam Rác-Thökölyi elfogadtatásáról, kit 31. July Isten segítségével elfogadtattam, két écscsével együtt; egyik öcsce Vice-Colonellussa, második öcsce prefectusa volt, egy német strázsamesterrel együtt. Alázatosan vártam volna Ex-

cellentiád parancsola-ját: melyik erősségbe küldjem őket, — de attúl fogvást azon postán küldött tisztem nem került elő; alázatosan elvárnám Excellentiád tudósító parancsolatját: azon tisztem volt-é Excellentiádnál? Mert ha nem volt, Excellentiádhoz menendő útjában ölték meg — ha pedig Excellentiádnál volt: visszajövő útjában vélem, hogy megölték, más-képpen azoltátúl fogvást előkerült volna.

Rác-Tökölyinek elfogattatása ekképpen volt: Megtudván, Aradnál lévő góréban lakik, — nem az felsőben, az hol Excellentiád otltétekor (1707, Arad ostroma idejében) hajdústrázsánk állott, de az alsóban, — Főstrázsamester Félegyházi Pál uramot magam regimentembéli katonáimmal, úgy az Bóné ezerebéli katonasággal kik tölték 150-re és hatvan sarkadi hajdússággal elcommendéroztam Aradhoz, Rác-Tökölyi elfogattatására. Hajnal előtt azon portám érkezvén Aradhoz, elsőben Félegyházi Pál uram egynehányad magával bényargal az város kapuja elejbe, az hol az mi sáncunk volt és ottan találván hét muskatéros németet, egy német strázsamesterrel együtt, — az hét németet helyben levágtatja, az strázsamestert rabúl elhozza, most is itten vagyon. Annakutánna alámenvén az víz mellett, azon górénál a vízen általkeinek, — hasig ért az lónak. A góré mellett ki volt vonva az Tökölyi sátora; gondolván, benne vagyon, körülvették az sátort; mellette lévő strázsza rácot levágván, bemennek az sátorba, — egyebet nem tanálnak síposánál, mely mindgyárt mondja hogy Rác-Tökölyi az góréban fekszik, azon sipost is levágván, az górénak esnek. Mivel fel volt vonva a lajtorja, fel nem mehettek, Rác-Tökölyit szólítják; adja meg magát mert el nem hagyják, már annyira fáradván. De meg nem adta magát, — a minthogy most mondja Rác-Tökölyi: azért nem adta meg magát, bizott várbéli segítséghez, meghallván az puskázást: a minthogy erősen puskázott Rác-Tökölyi az górébúl; az mieink is sokat puskáztak reá, de semmit nem árthattak, mivel az deszkának vastag volta miatt az golyóbis által nem járta; hanem utuljára az katonaság és hajdúság szalmát gazt hordván az góré alá, — azelőtt való nap nyomtattatván lovai számára árpát Rác-Tökölyi: szalma az góré mellett elég volt, — azon szalmát az góré alatt meggyújtották, azonnal az góré meggyuladott; legelsőben is az láng felcsapván azon az lyukon, az mellyen szokott, feljárni: leghamarább az Tökölyi ágyában az tűz akadott, úgyannyira égett, hogy az góré tetején jött ki az láng. Mindgyárt az Vice-Colonnellus öcsce kiugorván, az szalmára esett; az második öcsce is kiugrott, — de igen elrontotta egyik lábát, kit Sarkadnál tovább nem hozhattak. Maga Rác-Tökölyi leereszkedvén az górébúl, szíve iránt esett lövés rajta, de meg nem járta az golyóbis; onnét leugorván egyik lába eltört, de már gyó-

gyűl, — és így mind az hármat elhozták. Az pestistűl nem kell tartani: mert jól megfűstellötték az góréban. Ide az táborra nem hozattam, hanem itt körül tartatom, és nékem izent Rác-Tökölyi: engedjem meg, hogy Váradra irjon és az Austriai Házhoz. Váradra megengedtem irni: de, hogy az Austriai Háznak irjon, nem lévén nekem is arra szabadságom, azt meg nem engedtem, — az mint Excellentiád parancsolatját alázatosan elvárom. Váradra pedig egyebet nem írt, hanem Mojzsés Deáktűl*) kért magának köntöst: mivel csak egy ingben, nadrágban, süveg és csizma nélkül hozták el, minden köntöse, fegyvere odaégett. Költséget is kér Mojzsés Deáktűl.

P. S. Igen reménkedik (rimánkodik) Rác-Tökölyi: Novák nevű öcscsét, mely mintegy praefectusa volt, bocsássam vissza, valamicsodás rabot kívánok kiadat érette; mert ha azon öcsce bé nem megyen: minden jószága elvész. Mind errűl, mind, hogy megengedjem-é írni az Austriai Házhoz, mind, hogy melyik erősségbe küldjem? — Excellentiád parancsolatját alázatosan elvárom.“

Eddig Palocsay aug. 13-iki érdekes tudósítása. Ezután még egyszer emlékezik Thököliről Károlyinak a gyalui táborbűl 1708. aug. 26-án költ levelére a „Váradí Bloquadábűl, 29. Augusti 1708.“ adott válaszában, ekként:

„Méltóságos Generális ő Excellentiája Rác-Tökölyinek szóló levelét meg nem adhattam, mivel Kegyelmes Urunk ő Felsége (Rákócí) Egerbe vitette, — ugyan ezerembélí katonáim késérték.“

Thökölinek Károlyi azért írt, és a fejedelem is azért vitette vala őt magához Egerbe, hogy a híres rác főnököt a hűségeskű letételére rábirni, és népe között való nagy tekintélye s befolyása által a rácokat, a magyarok részére megnyerni (többször meghíúsúlt szándék!) megkísérljék. Azonban Thököli sokkal inkább le volt már kötelezve a császáriaknak, semhogy őt Bécs iránt táplált ragaszkodásában megingatni sikerűlt volna, — még Nagy-Péter cár ekkor épen Egerben, Rákócí oldalánál időző követének is.

A fejedelem ekként meggyőződűvén, hogy Thökölit e célra föl nem használhatja: mint hadi foglyot Munkács várába küldé, — honnét aztán egy év mulva, 1709. nyarán, szabadult ki. Az 1707-ben Csegénél rabbá esett régi vén kurucz ezredes: Deák Ferenc váltatott ki rajta, aradi hosszas fogásából.

*) Mitický Mózses ezredes, a váradí rácok parancsnoka. T. K.

A BERETTYÓ-UJFALUI ÁSATÁS.

— IFJ. GYALOKAY LAJOSTÓL. —

A mult évben Tardy Sándor berettyó-ujfalui közbirtokos több ízben tett ajánlatot egyletünknek, hogy a berettyó-ujfalui határhoz tartozó Herpály nevű pusztáján levő hét halom megásatva, régészeti szempontból kutattassék fel, annyi-
val is inkább minthogy e halmok egyikében egyizben már igen nagy mü-becsü régiségek találtattak.

Egyletünk Igazgató Választmánya köszönettel fogadván a nevezett birtokos ajánlatát, a halmok felásatását augusztus havi ülésében kimondván, annak foganatosításával engem bízott meg. Én a megbízás következtében a helyszínére kimenne az ásatást september 9-én megkezdve 12-ig folytatam.

Mielőtt azonban az ásatás részletezésébe kezdenék, azon indító okokat sorolom fel, melyek leginkább ösztönözték egyletünk Igazgató Választmányát arra, hogy a berettyó-ujfalui halmokat felásassa.

Érdy János, a magyar nemzeti muzeum megboldogult régiségtári öre, „Régiségtani Közlemények“ című munkájában a 16. lapon így szól:

„A Biharvármegyei Péterszeg és Berettyó-Ujfalú között fekvő Herpály nevű pusztának területén néhány halom látható, ezeknek egyike 1853-ban széthányatott, melyben ember és lócsontváz között, egyéb elomladozott müdarabokon kívül aranylemezzel bevont ezüst sisaknak csucsá találtatott, melyen állatok és szemcsés ékesítések féldomboruan vannak kiverve. E sisaknak előlapját a 18. alatti rajzon láthatni, mely sisak csucsot Csiffy László 1854. október 20-án hozott be a m. nemz. muzeumba.“

A fentebbiekben Érdy annyiban téved, a mennyiben a kérdéses halomnak felásása nem 1854-ben, hanem 1849-ben történt, s az adományozó tulajdonos sem Csiffy László, hanem Tardy Sándor volt.

Különben a mi magát a müdarabot illeti, Rómer Flóris ur azt inkább paizs-dudornak mint sisak csucsának tartja; annyi azonban kétségtelen, hogy egyik legbecsesebb darab-

ját képezi a m. nemzeti muzeum tárgyainak, sőt a maga nemében egyetlennek mondható.

Majd tovább így folytatja Érdy:

„Érdekes volna tehát a herpályi sirhalmokat felkutatni, melyek egyikében sisakos lovag volt szinte paripástul eltemetve. Méltó volna az e sirhalmokban eltemetett pogányokat sirjaikból feltámasztani, s az azokban előfordulható műemlékek és hiteles történelmi adatok után meghatározni: miféle népnek tulajdoníthatók e sirhalmok az ezen vidéken hajdan tartózkodott pogány népek közül?!....“

E közlemények valódiságát — a fentebbi módosításokkal — a még jelenleg is élő id. Tardy Elek és Tardy Sándor urak, — kik azon lelet kiemelésénél jelen voltak — megerősítik, azon körülményesebb hozzátoldással, hogy a lovas csontváz $1\frac{1}{2}$ öl mélységben találtatott, s mellette még egy lándzsaforma fegyver, s ökölnyi nagyságu dudoros- csattnak látszó arany műdarab is találtatott, melyek közül a lándzsa a kiemeléskor egészen elmállott; — a csattszerü arany műdarab pedig a sisakkal együtt — melyen az arany 24 arany nehézségü — a tanyaházba bevitetvén, valamelyik tanyai cseléd által — a tudomány nagy kárára — eltulajdonított.

A halmokat illetőleg — melyeknek száma 7 — ezek Berettyó-Ujfalutól 6—800 öl távolságra vannak az u. n. Herpály pusztán, — mely puszta hajdan Ér-Pál-nak nevezve virágzó községet alkotott, — a még mai napig is fent álló ér-páli csonkatoronytól mintegy 500 öl távolságra, észak-keletről dél-nyugat felé huzódnak; — egymástóli távolságuk 30—50 öl között változván, kerületük nagyságát meghatározni nehéz, minthogy azok magassága már alig észrevehető, mindazonáltal azt hozzávetőleg 15—30 öltre lehet tenni.

Az ásátást az észak-keleten levő 1-ső számu (könnyebbség okáért számokkal nevezve meg azokat) halomnál kezdettem meg, 3 láb széles, és 5 öl hosszú keresztárkot huzatván azon; — azonban $1\frac{1}{2}$ ölnyi mélységre leásva, a szik, vegyes, sárga földet és homokot elhagyva s egész a fővényig lemenve, mire sem akadtunk; — minélfogva e halom tovább ásátását mint eredményre nem vezetőt beszünttettem.

A következő 2-ik számu halomnál nem keresztmetszést,

hanem négyszögű furatot alkalmaztam, kevesbítettvén ez által a munkaerő; s így a 7 munkás közzül feleslegessé vált 3 embert a délnyugat felől eső — 7-ik számú — halomhoz küldve, azon 2 öl hosszú s 3 láb széles keresztárkot vonatam északról délnek.

E közben a 2-ik számú halomban alig $1\frac{1}{2}$ lábnyi mélységben a munkások egy 10'' hosszúságú, közepén furattal ellátott borostyánkő gyöngyöt találtak, mely tulajdonságánál fogva egészen meggyantásodott, s az általi törékenysége következtében csak fele részben vétethetett ki épen, a többi része elporlott.

Megketőzött gondossággal folytatva az ásást, s csakhamar tálhaladva a legfelső réteget alkotó szíken, és az utána következő fekete földön, a harmadik réteget alkotó sárga földben a forgatásnak nyomai látszottak, — holott az 1-ső számú halomnál ezt épen nem tapasztaltam. $7\frac{1}{2}$ láb mélységben a gödör északi oldalán a munkások ásója kemény tárgyban akadván meg, magam a legnagyobb gondossággal a földet elhárítva körülte, egy koponya felső része került elő, a tulnedves földben azonban annyira elmállva, hogy csak fele részben sikerült azt kiemelnem.

Ezután magam is az ásott üregbe leszállva önkezűleg igyekeztem a hullát kiemelni; — fáradságom sikertelenségéről azonban csakhamar meggyőződhettem, midőn a koponya másik részét a felső álkapocscsal az ásott gödörnek épen ellenkező részén találtam meg; s ezt is annyira elmálva, hogy csak töredékekben szedhettem ki, — kivéve a fogakat melyek teljes épségökben maradtak meg.

Az ásítás további folyamán szomoruan kellett tapasztalnom, hogy e sir már feldulatott, mit a koponya részeinek, ugyszinte a felső és alsó álkapocsnak ellenkező iránybani fekvése, valamint a csontváz különböző darabjainak szétszórtsága eléggé bizonyított, annyira hogy e körülménynél fogva a hulla fekvését semmi szín alatt meghatározni nem lehetett.

Ennek dacára majdnem 2 ölnyi mélységre lemenve az apró homokig, az igen nedves földrétegben a hulla mellett szétszórva és majdnem egészen elélegülve két darab kengyelvasnak látszó töredéket, egy tör pengéhez hasonló vasat és 3 db. a felismerhetlenségig elalaktalanodott vas darabot emeltem ki.

Ezek mindegyike különböző irányban szétszórva fekvődvén, mellettök mindenütt elmállott szíjrészleteket lehetett felismerni, melyekből — dacára a legnagyobb vigyázatnak — bármi kis darab sem volt épen kiemelhető.

A hulla körül apróbb tárgyakat vélvén feltalálni, rostat hozattam s az összeállott homokot szétmorzsolva azon áteresztettem, mely eljárás — mint a következés mutatta — nem is bizonyult sikertelennek, mert hosszas fáradságos munka után: 2 db ezüst szegfeket, 1 db kis ezüst ékeségül szolgáló lapot, 15 db laposan négyszögüre csiszolt karmeoalgyöngyöt, 2 db kék üveg, ugyanigy csiszolt hasonló alaku gyöngyöt, végre 7 db kerek alaku borostyánkőgyöngyöt, — mindannyit átfurva — találtam.

Ez ékeségek és különböző színű s alaku gyöngyök valószínűleg együtt felfüze a hulla nyakát diszitették.

Több hullát in situ nem találva, s két ölnyi mélységben többé semmi tárgyra nem akadva, — a gödröt betemettettem.

A 7-ik halom ásásában a munkások $1\frac{1}{2}$ ölnyire lemenve, de minthogy minden mutatkozó jel az eredménytelenségről tanuskodott, a további munkát beszünttettem, — megkezdetve az 6-ik számú halom ásatását; — de mivel $1\frac{1}{2}$ ölnyire lemenve reménnyel itt is mi sem biztatott, négy napi terhes munkától elfáradva az ásatást befejeztem.

Röviden összefoglalva a halmokra vonatkozó adatokat azokat a következőkben sorolom elő: (északkeletről kezdve a számítást) az 1-ső számú halom általam $1\frac{1}{2}$ ölnyire leásatva — eredmény nem mutatkozott; a 2-ik számú halom általam 2 ölnyire leásatva, a fentebb előadottakat eredményezte; a 3-ik számú halom 1854-ben Lugossy József debreceni tanár által felásatva eredménytelenül félbenhagyatott; a 4-ik számú halom általam $1\frac{1}{2}$ ölnyire eredménytelenül leásatva, betemettetett; az 5-ik számú még érintetlen; a 6-ik számú halomnál — 1849-ben megásva — az Erdy, s általam fentebb említett eredmény mutatkozott; végre a 7-ik számú $1\frac{1}{2}$ ölnyire leásatva általam, eredménytelenül betemettetett.

Nem hagyhatom itt említés nélkül azon élénk érdekeltséget és ügybuzgalmat, melyet az ásatás folyamán az egész Berettyó-Ujfalu és a környék értelmes közönsége tanusított;

különösen mély hálára köteleztek; Tardy Sándor és Elek, ugy Fényes Endre, Fényes Móric és Lajos urak, kik az ásatás költségeinek fedezéséhez is szivesek voltak járulni, sőt kir. eljárásbiró Fényes Endre ur a tudomány iránti érdeklődésénél fogva, mind a négy napon keresztül az égető melegben folytonosan mellettem volt, s midőn a munkásokat két része osztottuk, az egyik résznél egész buzgósággal és ügyszeretettel végezte az ellenőrzést és felügyeletet melynek az ily ásatásoknál a lehető legnagyobb vigyázattal és pontossággal kell teljesíttetni, nehogy a hozzá nem értő durva kezek a felszínre kerülő tárgyak épsége ellen vétsenek;

Vége ez alkalommal B.-Ujfalu környékét szemügyre véve és kérdezősködve, ugy találtam, hogy e vidéken az őskorszaki tárgyak nagy számban jönnek elő, s rövid ott létem alatt is sikerült 9 db. kő éket, és a gyagyöngyöket megszereznem.

Sőt a szomszédos Sz.-Péterszegre is átmenve, ott sikerült megszereznem azon Sz.-Péterszeg és B.-Ujfalu határa közötti árkolás alkalmával talált bronztárgyak nagy részét, — szám szerint 15 dbot — melynek leletéről az „Archaeologiai Értesítő“-ben Ifj. Bölöni Sándor értekezett; a mely tárgyak azonban sokkal fontosabbak és érdekesebbek, hogyszem azokat itt röviden érintve előadhatnám, egy más alkalomra tartva fent a részletesebb hozzá szólást.

RÉGÉSZETI LEVELEK.

II.

Ipolyi Arnold besztercebányai püspök, egyletünk ujonnan választott tiszteleti tagja, ez alkalommal a következő levelet intézte egyl. elnök B. Döry József urhoz:

Méltóságos Báró Elnök Ur!

Megtisztelve a Méltóságod elnöklete alatt levő „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi egylet“-nek tiszteletbeli tagjává történt megválasztatásom által, — miről a tiszteletbeli tagsági oklevélnek, s a társulat közlönyének megküldése által volt szerencsém a napokban értesülnöm, — mélyen érzett kötelességet teljesítek, midőn ezen becses figyelmökért hálámat kifejezem.

Érzékenyen sajnálván e mellett, ha a megtiszteltetésnek egyelőre nem volnék képes amiatt megfelelni, hogy mind-

szellemi mind anyagi tekintetben előbbi hasoncélú közreműködés által igénybe lévén véve, alig lesz tehetségemben a társulat részletes céljait részemről méltón előmozdítani.

Engedje meg Méltóságod hogy hálámnak a T. Társulat előtt tolmácsolására felkérjem, kiváló tisztelettel lévén

Méltóságodnak

Bars-Szt.-Kereszten Julius 19-én 1875.

alázatos szolgája :

IPOLYI ARNOLD

besztercei püspök.

III.

Méltóságos Elnök Ur, Kegyes Uram!

Benső öröm tölti el szívemet, valahányszor egy új „régészeti és történelmi egyesület“ megalakulásáról értesülök, mert ugyanannyiszor látom a teljesüléshez közeledni azon eszmémet, miszerint a tudomány és műveltség hazánkban mindinkább kiterjesztessék, köre szélesbüljön és mindenütt a vidéken is illő ápolást nyerjen.

Örömöm annál őszintébb, mert ezen alkalommal is, midőn a számomra kiállított tiszteletbeli tagsági okmányt alkalmam van megköszönni, szerencsém van tapasztalnom, hogy nem egészen hiába fáradoztam a régészet terén, hanem hogy mind azért, a mit eddig tehettem, a legbecsesebb elismerés által vagyok bőven jutalmazva.

Fogadja azért Méltóságod, valamint az egész oly szépen virágzó egyesület azon ígéretemet, hogy iparkodni fogok miszerint ezen kitüntetésre mindenkor érdemesnek találtsam; hogy nemes czéljaikban és az egyesület virágoztatásában szívesen tetteleg is részt veendek, kérvén a t. tagtársakat, hogy akármilyen alkalommal szakügyekben, tudományos készletemmel és szerzett tapasztalataimmal rendelkezni szíveskedjenek.

Vagyok Méltóságodnak, valamint a mélyen tisztelt egyesületnek

Budapesten, jul. 27. 1875.

hálás tagtársuk :

RÓMER FLÓRIS FERENC.

TÁRCA.

RÉGI EGYHÁZI FELSZERELVÉNYEK.

Mintegy három évvel ezelőtt egy körutat tettem Biharvár megyében, hogy a lappangó és még eddig ismeretlen régészeti és történelmi emlékeket felkutatva gondos feljegyzés által az enyészettől megmentssem. Monumentalis vagy kiváló történelmi becsü emlékeket nem találtam, mert ilyenek Biharvármegyében nincsenek; nagyobbára templomi felszerelvények voltak azok melyeket kutatásaim eredményeül hiven lemásoltam. E templomi felszerelvényeket majd nem kivételnélkül a reformátusok örítették meg, a XVII., XVIII. századból, úgy hogy katolikus templomokban régi templomi edényekre, vagy bármi más — a jelen századon tulmenő felszerelvényre nem akadtam.

Nem tartom érdektelennek, ha itt jegyzeteimből néhányat lemásolva közre bocsájtok; lesznek talán Biharvármegyében többen is olyanok kiknek ez által sikerül figyelmét felköltönnem a régészet ez ága iránt, s a netalán még a másutt létező hason tárgyakkal hű másolatvétele által szaporítandják a különben is csekély e nemű emlékeink számát.

* * *

Püspökiben a református templomban van egy cin keresztelő kanna és a hozzávaló tálcá a következő felirattal: ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÉPITET E KERESZTELŐ EDÉNY A PÜSPÖKI REFORM ECCLESIA: SZÁMÁRA [N. FOGARASI TAMÁS URAM ÁLTAL] ANNO 1703. Az itt elválasztó vonal által megjelölt helyeken mindenütt három águ rózsás díszítés látható. A tál hosszúsága 39 centimeter és 5 millimeter, szélessége 30 cent. Az urvacsorai kelyhek között is van egy pár érdekesebb, melyenek: egy ezüst gerezdes művü 20 lat nehézségű alsó részén B I jegy, nyilván a készítő mester nevének kezdő betűi láthatók, felírása: SZENT ISTENHEZ S AZ PÜSPÖKI ECCLESIAHOZ VALO SZIVES INDULATYÁBOL CSINÁLTATA EZ * SZ POHÁRT BOROS JENEI TAKÁCS ISTVÁN ANNO DOMINI 1678. A második, melynek magassága 20 cent, felsőkerületének átmérője 10 cent. 3 mm, következő felirat van: GYULAI NYER ESÉG, alján pedig N I a készítő neve. Mit jelent e felirat miként került ide a pohár? arról az egyház iratai nem adnak felvilágosítást. A harmadik poharon ez a fölírás: IDV

TOROK¹⁾ ISTVÁNNÉ ATTA AZ PÜSPÖKI ECCLESANAK
1678 ESZT.

* * *

Biharon szinte a ref. templomban egy tarka kivarrott urasztalterítő a következő felirással: 1678: I D VEZULT GÖNCZI ISTVÁN LÁNYOK TANITÓJA AJÁNDÉKOZT. Egy másik fehér selyem virágokkal kivarrott és csipke himzéssel szegélyezett asztali terítő közepén: ISTENNEK ALAZATOS SZOLGÁLÓ LEÁNYA KALLAI GEORGINE CZOMAKEOZI ZUZANNA 1645. Egy urasztali cin kannán egy emberi fő, alján a következő felírás van: EZ—KA—CZI—SZ—TA—UR—BI—EC—SZ—IS—IN 1700 Egy aranyozott ezüst pohár, közepén három emberfő, alján három kör, ezek középsőjében B. S. D 1614. Egy egészen sima ezüst pohár felső kerületén e felírás: ARANIAS KATUS KUCZAR KASPARNÉ ISTEN TISZTÖSEGHERE CZINALTATA EZT AZ POHART, az alján annak folytatásául: IO AKARATIA-BOL ANNO DOMINI 1621. Van még egy egészen sima ezüst tányér szélén P. E. 1700 felirással.

* * *

Csatáron a református templomban, több érdekesebb urasztali edény van, megemlítendők: egy cin kanna magassága fedél nélkül 26 cent. felsőkerületének átmérője 10 cent, s rajta a következő felirat van: EZ KANNAT + AZ CSATARI ECCLEZS²⁾IA SZAMARA DEBREC³⁾NI FEKETE ISTVAN URAM AJANDEKOZTA ISTENHE⁴⁾ VA⁵⁾LO BUZGOSAGAB⁶⁾OL ANNO DOMINI 1682. Egy másik cin kanna magassága fedél nélkül 31 cent. 6 mm. felső kerületének átmérője 10 cent. 7 mm. felírása oldalán ez:

Isten dicsőségére

Tsináltatta a Csatári

Ecclesianak maga kö

lcegevel N. Trensini

Samuel ezt a Kannat

a N No 1700 Majus 1.

* * *

Margitai református templomban szintés több érdekes urasztali edények vannak, melyenek: egy aranyozott ezüst tányér e felirattal: AZ MARGITAI: REF ECCLESIAHOZ CÍNALTATTAK EZ TANIERT: NE: FARKAS JA-

¹⁾ Mind a két O betűnél közepén bent egy vízszintes vonás van.

²⁾ Z betűvel egybefonva.

³⁾ a C belsejében egy kisebb E betű.

⁴⁾ H és E betűk kettősen egy száron összefonva.

⁵⁾ V és A betűk kettősen egy száron összefonva.

⁶⁾ A és B betűk kettősen egy száron összefonva.

NOS FARKAS GYÖRGY: GALOS ISTVAN URAME¹⁾K:
OLAH GYÖRGYNE²⁾ ASZONOM: T BANKI JANOS URA
PRE: ANNO 1700. Átmérője 20 cent. b) Egy fedeles ón
kanna magassága 21 cent lába gyanánt három oroszlán szol-
gál; körirata: SVMECCLESIAE

KOW M *ih*

KOW *Ján*

1679.

MARGITAIENSIS.

c) Egy fedeles cin kanna, magassága 31 cent. felső
kerülete 11 cent. alsó kerülete 17 cent felirata koszoruba fog-
lalva ez: EZ KANNAT³⁾ SZUCS PETER és SZALACS MIHÁLY URA-
MÉK CSINALTATTAK AZ MARGITAI ECCLESIA SZAMARA ANNO
DOMINI 1692 d) Egy az előbbihez hasonló cin kanna magas-
sága 26 cent. felső átmérője 10 cent, oldalán ezen felirat:
OLA CI ~~4)~~ RC, alább ismét: AZ MARGITAI EKISSIAK
ADTA⁴⁾* SZUCS + JANOSNE⁵⁾ 1692

* * *

Tóti. A ref. templomi egyházi edények között emli-
tendő: a) Egy aranyozott ezüst urasztali pohár; magassága
19 cent. 5 mm. felső szélessége 9 cent. és 5 mm. felirata.
THOTI⁶⁾ BUZAS M—SZABO: PE SZ: MI: SZ: JA: VET
TEK MAGOK JOSZANTABUL ESZT AZ POHAY? THO-
TI ECCLESIAABA ISTEN DICSÖSEGERE 1692. b) Egy
ezüst tányér átmérője 16 cent, felirása: BARA TAMAS CSI-
NALTATÁ AZ THOTI ECCLESIAHOZ ISTENES INDU-
LATYABUL ANNO 1698.

* * *

Poklostelek. Egy urasztalához való födeles ón
kanna a ref. templomban, felirása ez: POKLOSTELEKI
ECCL: UALO KANNA MELYET⁷⁾ UGYANOT LAKO⁸⁾
PETERKOVAC⁹⁾ MAGA KÖLCSEGEVEL CSNALTA-
TOTT. ANNO 1695. die 11 febr. Ugyanott a templomban
van egy kis harang e felirástál: FNDIT MATHI VLRIH
EPPERIES 1676.

* * *

Micske. Temploma mely román koru de már több

¹⁾ E és K összefűzött kettős betű.

²⁾ N és K összefűzött kettős betű.

³⁾ N. A. K. összefűzött hármás betű.

⁴⁾ T és A összefűzött kettős betű.

⁵⁾ N és E összefűzött kettős betű.

⁶⁾ T és H összefűzött kettős betű.

⁷⁾ M és E, E és T összefűzött kettős betű.

⁸⁾ A és K összefűzött kettős betű.

⁹⁾ V és A összefűzött kettős betű.

átalakításon menve keresztül igen megrongált, egy régi harangot tartalmaz ily felirattal: INHON: DEIMAX: CHR PETE-RO KIS ANO D 1693.

* * *

Váncsod. Református templomában egy urasztali ezüst pohár, magassága 19 cent. alsó átmérője 8 cent 5 mm. feliratu oldalán: IN HONOREM MAGNI DEI DEDIT ANNO 1649. Alól egy cimere, ágaskodó szarvassal, mely szájában egy ágat tart. Egy másik ur asztali ezüst pohár, magassága 24 cent 5 mm. felső átmérője 11 cent, talapzatán e felirat: VANCZODI ECLESIA SZAMARA CSINALTATTÁK EZ POHART BATORI JANOS SZILAGY MARTON NEMES¹⁾ SEMV. A 1687.

IFJ. GYALOKAY LAJOS.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

* A „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ mindazon tagjai kik még akár a jelen, akár az elmúlt évekről tagdíjaikkal hátrányban vannak tisztelettel felkéretnek, miszerint azt egyleti pénztárnok Gálbory Sámuel urhoz befizetni sziveskedjenek.

Figyelmeztetjük olvasóinkat a m. tud. akademia könyvjegyzékére, mely június hóban adatott ki, s a mely könyvjegyzékben foglalt művek 40—50% árleengedéssel szerezhetőek meg. Kiválóan az archaeologiai és történelmi kiadványokat ajánljuk, melyek közül némelyik alig pár példányban van még meg. A könyvjegyzék nagy 8-adrétben 43 lapból áll, s kívánatra bárkinek ingyen megküldetik.

* Olteanu János g. n. e. n.-váradai megyés püspök ur egyletünk alapító tagja, azon nagylelkű ajánlatot tette, miszerint a tulajdonát képező s Biharvármegyében levő barlangokat, melyekben oly sok őskori állatmaradvány — különösen pedig „ursus spaeleus“ találtatik régészeti szempontból teendő kutatásokra átengedi egyletünknek. A biharvármegyei barlangok különösen pedig a pesterei barlang eddig csak természetrajzi szempontból vétetett figyelés alá, s tudósaink csak az „ursus spaeleus“-ra s a szemnélküli bogarakra terjeszték ki kutatásaikat; nem valószínűtlen azonban, hogy gondos fűrkészés vagy mélyebbi leásás, az őskori kovakő eszközök fel-találását eredményezendi, mint ez Franciaországban történt, hol a stalagmit földszinti cseppkőrétegben és az alatt is számos ilyen kovakőből lepattogtatott eszközöket találtak, ke-

¹⁾ N és E mindkét helyen összefonva.

verve az őszallatok csontjaival. Miénk lenne a dicsőség ha az „őstörténelmi és embertani congressus“-son e tekintetben eredményt tudnánk felmutatni. Hálás köszönet a hazafias főpapnak ki ily módon alkalmat nyújt egy még eddig meg nem kísértett szempontból teendő kutatás eszközlésére!

* Peckesi leletek. Már több mint két éve annak, hogy Sarkadon lakó Nuszbek Sándor ur, a Sarkad melletti Peckes-várból folyton igen becses és számos ősrégi tárggyal gyarapítja egyletünk tárlatát. Most azonban ujjlag egy 92 darabból álló s egész kis gyűjteménynek mondható készletet küldött be, mely ugy számánál, mint a tárgyak épsége, változatossága és különfeleségénél fogva az eddig ott talált tárgyak felé emelkedik E sorok éppen sajtó alá adtak midőn a küldeményt megkaptuk, minélfogva azt itt nem részletezhetjük, külön cikket kívánva annak szentelni, mert a tárgyak becse azt meg is érdemli. Annyit azonban már is mondhatunk hogy egyletünk a Budapesten 1876-ban tartandó „őstörténelmi és embertani congressus“-on ha csak a „Peckes“-i tárgyakat állítja is ki, igen figyelemre méltó gyűjteménnyel leend képviselve. Különben Nuszbek Sándor ur hazafiassága és ügybuzgalma, remélni engedi, hogy ezen becses lelhelyet továbbra is gondosan figyelemmel tartva, az ott talált tárgyakat hiven megőrizve, tárlatunkat továbbra is megörvendezteti becses küldeményeivel.

* Füleky Anna k. a. Zemplénmegyéből egyletünk tárlata iránt lekötelező figyelmének tanujelét adandó, — habár nem Biharvármegyei, hanem azért értékéből mit sem vesztő becses ősrégi tárgyakat küldött e lap szerkesztőjéhez, melyért e helyen is köszönetet mondva, örömmünkre szolgál azt felemlíteni, mert midőn a gyöngéd nem is régiséggyűjtővé lesz mi kétszeres buzgósággal láthatunk az ősi emlékek megmentéséhez, törekvéseink nemességet ily oldalról látva méltányoltatni. Adjon az Isten hazánknak több ily honleányt!

SZERKESZTŐI ÜZENETEK.

Bujanovits Rudolf urnak, Ér-Mihályfalva. Véletlen körülményeknél fogva az előfizetési pénzül küldött 1 frt 50 kr. csak most jutott kezeinkhez; a lap azonban már mint egyleti tagnak díj nélkül megküldetik, s így az előfizetés felesleges volt. Kérjük az összeggel rendelkezni.

Szabó László urnak Belényesen. Az előfizetési összeget a küldeménnyel együtt köszönettel kézhez vettük.

TARTALOM: A datok a váradi ostrom zárlat történetéhez; Thaly Kálmántól. — A B.-Ujfalusi ásatás; Ifj. Gyálókay Lajosától. — Régészeti levelek, II—III. — Tárca — Régi egyházi felszerelvények; Ifj. Gyálókay Lajosától. — Vegyes közlemények.

NAGYVÁRAD, LASZKY ÁRMIN GYORSSAJTÓNYOMÁSA
(Sas-utca Guttman-ház.)

303556

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK.
 A BIHARVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET
 KÖZLÖNYE.

Nagyvárad 1875.	Az ig. vál. megbízásából szerkeszti: IFJ. GYALOKAY LAJOS, titkár.	November 1-én. 6. szám.
<i>I. kötet.</i>		

Ezen folyóirat megjelenik minden hó 1-jén 1—1½ ivnyi számokban, a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ alapító és rendes tagjai részére tagilletményül. — Nem tagok részére minden 15 ivből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron a szerkesztőnél rendelhető meg. — Egyes számok 15 krért Pauker Dániel könyvkereskedőnél Nagyváradon kaphatók.

BIHARVÁRMEGYEI KÖZSÉGI PECSÉTEK.

A régibb pecsétek történeti fontossága kétségtelenné vált már, és újabb időben a spragistika a történelmi segéd-tudományoknak egyik jelentékenyebb ágát képezi. Ezen történelmi és régészeti szempontok alá egyaránt eső tudomány-szak fejlesztésére nálunk a legújabb időben igen hathatós tényezőül szolgált azon buzditó felhívás, melyet Nagy Iván jeles tudósunk a „Századok“ 1867-ik évfolyamában közrebocsájtott; csakhogy ő kiválólag a magyar feliratu községi pecsétek közlésére buzditott, pedig szerintem azok fontosságából a felirat nyelve mit sem von le, legfeljebb reánk nézve nemzeti nyelvünk használatát illetőleg bírhat az némileg nagyobb jelentőséggel; s én épen azért nem téve különbséget a felirat nyelve, közt a Biharvármegyei mindennemű községi pecsétek közlését megkezdendem s egyuttal azon óhajomnak adok itt kifejezést, vajha a vármegye minden községe, ugy a vármegyében birtokos vagy itteni eredetű nemesi családok címeres pecséteik lenyomatát egyleti régiségtárunknak beküldeni sziveskednének; a miért is szives bizalommal felkérem mindazokat kik ily nemű régi pecsétek birtokába vannak, hogy azok pontos és hű leírását e lapok hasábjain közzé tenni, vagy azok lenyomatait régiségtárunkba leendő elhelyezés végett, beküldeni sziveskedjenek.

A pecsétek koránál sem tartom szükségesnek oly

mereven a szathmári-béke idejéhez ragaszkodni, hanem inkább a jelen század elejéig kívánok kiterjeszkedni, azon feltevésből indulván ki: hogy a szathmári béke ideje óta kelt pecsétekből ily módon, talán több lesz megmenthető, mert sajnosan kell tapasztalni, hogy különösen az újabb időben a községek új pecsétnyomókkal látván el magokat a régieket elhanyagják, és azok megőrzéséről éppen nem gondolkoznak.

A „Századok“-ban közzétett felhívás eredményeül Biharvármegyei községi pecsétek is nem jelentéktelen számban lettek közölve, s Márki Sándor, Thaly Kálmán, Pesthy Frigyes és e sorok írójának közléseiből s Lugossi József után, a „Századok“ hasábjain 22 Biharvármegyei magyar feliratu pecsét lett ismertetve.

Ezen alábbi kimutatásban, melynek — azt hiszem folytatása is leend, — a már közlött pecsétek közzétételének helye is megleendő jelölve; s a melyeket nagyobb tájékozhatóság kedvéért jónak látok itt ismételtelen elősorolni:

1) 1603. KEREKI. VÁROS. PECZETI. (Lugossy József, Történelmi Tár I. köt. 187. l.)

2) 1606. PRO.: DEO.: ET.: PATRIA.: 1606.: Kis-Marja város pecsétje, közepén egy karos zsölyeszéken Bocskay István ül kócsagtollas kalpagban, jobbról egy meztelen kard, balról pedig egy buzogány látható. Bocskay István e pecsétet Kis-Marja kedves városának egyéb szabadalmakkal adományozta, azon megkülönböztető kedvezményvel, hogy azt zöld színű viasszal használhatják. Nagyságra egy két forintos tallérnél jóval nagyobb. — Eddig ismeretlen.

3) 1607. BERETYÓ UJFALU PETSETE. (Ifj. Gyalokay Lajos „Századok“ 1872-ik évi folyama 278. l.)

4) 1630. SASS : VARASSANAK : PECSETI (Lugossy Tört. Tár. I. 187. l.)

5) 1630. HARSANI: VARASSANAK: PECZETI. (Lugossy Tört. Tár. I. köt. 187. l.)

6) 1630. FELEGY·HAZ·VAROS PECZETI 1. 6. 30 (Ifj. Gyalokay Lajos „Századok“ 1873-dik évi folyama 142. l.)

7) 1653. PÜSPÖKI EALU PET. A (Pesthy Frigyes „Századok“ 1868-ik évi folyama 734. l.)

8) 1666. SAPI: PECSET. (Lugossy József, Tört. Tár I. köt. 187. l.)

9) 1677. SARKAD·VAROSSA·PECSETTYE· (Thaly Kálmán „Századok“ 1868-ik évi folyama 575. l.)

10) 1690. SIGILLUM OPPIDI DERECSKE· Két oroszán buzogányt tart első lábaiban; ostyába nyomva. — Eddig ismeretlen.

11) 1683. × MAGYAR × CSATARI × PEC 1688. Eddig még ismeretlen, — egy régi magyar huszas nagyságu körzetéül egy koszoru szolgál; körirata a középen paizsba foglalt cimertől semmi körvonal által nincs elválasztva; a cimberpaizsban egy (heraldikailag) jobbra fordított — mint ki-vehető páncélos — kar, egy sokrot tart; meglehető s épségü.

12) 1698. SZENT·IMRE·PECSETI. (Ifj. Gyalokay Lajos „Századok“ 1872-ik évfolyamában 278. l.) Általam e pecsét hibás — 1698. — évszámmal lett a „Századok“ idézett helyén közölve; s a két utolsó szám tollhibából történt felcserélése adott alkalmat Thaly Kálmánnak ugyancsak a „Századok“ 1873. év folyamában a 70. lapon, — midőn a pecsét valódi évszámmal Bunyitai Vincétől beküldetett, a dolog valódi mibenléte felől felvilágosítást kérni, a mit im a jelen sorokkal teljesitek is.

13) 1691. DIOSZEG VÁRASA PECSETI (Ifj. Gyalokay Lajos „Századok“ 1873-ik évi folyama 142. l.)

14) 1692. TELEGD·MEZO·VAROS· (Lugossy József „Tört. Tár.“ I. köt. 187. l.)

15) 1694. SARAND. PECSETTYE. (Lugossy József „Tört. Tár.“ I. köt. 187. l.)

16) 1694. TELEGDI PECSET ANNO. (Márki Sándor „Századok“ 1870-ik évfolyam a 70. l.)

17) 1694. VAJDAI PECSET. (Lugossy József, „Tört. Tár.“ I. köt. 187. l.)

18) 1694. SZALARD VAROSSA. (Lugossy József, „Tört. Tár.“ I. 187. l.)

19) 1700. MIKE PÉRCSI PECSÉT. (Ifj. Gyalokay Lajos, a „Századok“ 1872-ik évi folyama 278. l.)

20) 1700. FURTA * FALU * 1700. * (Ifj. Gyalokay Lajos a „Századok“ 1872. évfolyama 178. l.)

21) 1700. KÖRÖS VGRAI 1700. (Lugossy József „Magyar történelmi tár“ I. köt. 187. l.)

22) 1700 körül OKÁNYI PETSET. (Márki Sándor a „Századok“ 1870. évfolyama 70. l.)

23) 1701 előtt. PALI FALUSI, PECZIT. (Ifj. Gyalokay Lajos a „Századok“ 1872. évfolyama 278. l.)

24) 1705. SITERI. PECSETI. (Ifj. Gyalokay Lajos a „Századok“ 1873. évfolyam 142. l.)

25) 1705. * HAJDU KABA VARASSA PECSETI. (Ifj. Gyalokay Lajos, a „Századok“ 1873. évfolyama 142. l.)

26) 1708. HOSZ ASZO PECSETJE. (Ifj. Gyalokay Lajos a „Századok“ 1872. évfolyama 278. l.)

Évszám nélküli, de véseteik után ítélve 1711. előttiek:

27) KERESZTUR PECSE (Márki Sándor a „Századok“ 1870. évfolyama 70. l.)

28) SADANYI HELYSEG PECSETI + (Ifj. Gyalokay Lajos a „Századok“ 1872. évfolyama 278. l.)

29) NEMES GABORIANI PEC (.) TI (....) Még ismeretlen; évszámát kivenni nem lehet, de vésete után ítélve határozottan 1711 előttinek látszik. Nagysága egy régi magyar huszaséhoz hasonló, külső körzetét egy koszoru alkotja, közepén egy háromszögű s püspök süveghez hasonló sisaku páncélos férfi kiterjesztett karral áll, jobbjaiban kivont magyar görbe kardot tartva, a balkeze alatt levő tárgy azonban kivehetetlen.

30) SZ. MIKLÓS 715. Egy balra szaladó nyul felette három félhold; nagyságra hasonló egy forgalmi husz krajcárhoz, vésete kezdetleges. — Eddig ismeretlen.

31) 1757. SZENT IMRE PETSETI. A közepén levő cimere mindenben megegyez a 12. alatt közlött 1689-ik évből való szent-imrei pecséttel. — Eddig ismeretlen.

IFJ. GYALOKAY LAJOS.

EGY RÉGI ZSIDÓ-ZSINAT N. VÁRADON.

Közlő: WOHL KÁROLY.

Az újabb történelmi elvek egyike az, hogy nincs oly csekély momentum egy nemzet, vagy egy hely történelmében mely némileg felvilágosítást ne szolgáltatna e nemzet vagy hely multjára, de éppen azért nagyon is óvatosan kell eljárunk annak megbírálásában, mi fontosabb, vagy mi kevésbé érdekes a történész előtt.

Ezen elvek birtak engem arra, hogy a fentcímzett s Nagyvárad városára nézve érdekes epizódot közöljem.

Az olvasó közönség tájékozására következő bevezetés szolgáljon:

A Sabbathäusok egy zsidó szekta volt, mely a 16-ik század vége felé vette eredetét Kis-Ázsiában. Alapítója Sabbathai Zewi, született Damaskus városában; ki nagy kabbalistikusnak lőn hirdetve, s ki maga körül nagyszámu tanítványokat gyűjtván, ezek a legrajongóbb buzgósággal kabbalistikus tanait hallgatva, s állítólagos csodatetteit hirdetve, álküldetésének előkészíték a talajt. Ő maga végre kinyilatkoztatta, miszerint ő a régen várt zsidó Messiás.

Sabbathai nevétől nevezettek hívői Sabbathäusoknak. E szekta roppant kiterjedést nyert, a mi felett csodálkoznunk nem lehet, ha egyrésztől megfontoljuk, hogy a középkori elnyomatás alatt sanyargó, sötét Ghettókban összepréselt zsidóság kész volt, bárhonnan származó sugárt egy ujonnan felkelő nap jelének tekinteni; — másrésztől pedig az akkori idők és még a későbbi két század könnyenhivőségét hozzá véve, meg magyarázzák, miként volt lehetséges az, miszerint Amsterdamban, Hamburgban, Prágában, szóval a zsidó tudomány ős fészkeiben terjedt el a Sabbathaismus. Mily nagy mérvet öltött magára ezen schisma kitűnik abból, hogy valamennyi nagyobb európai állam utasította konstantinápolyi követét, hogy az elfogott Sabbathai peréről és ennek kimeneteléről a leg részletesebb jelentést tegyék.

Sabbathai a szultán elébe vezetettve, az megparancsolá egy jancsártisztnek, hogy Zewi-re három mérgezett nyilat lőjön, és ha ezen próbát kiállja, prófétának ismeri el; egyike a jelenlevők közül azon tanácsot adá Zewi-nek, hogy a véstől menekülendő, térjen át Mahomed hitére. Zewi nem soká habozott, s az áttérés jeléül egy turbánt tett a fejére.

Ezen áttérés azonban hívőit nem riasztotta vissza, mert azok ezután még inkább elszaporodtak.

Vallási elveikre nézve megemlítem itt, hogy a Sabbathaismus a zsidó eszmékből keveset, a keresztény alapeszmékből annál többet vett fel, így p. o. az istenségben levő háromságot; — külső szertartásaikban pedig követték a zsidó szokásokat, bár ezeknek semmi érvényességét nem tulajdonítottak.

Ezen hitrajongás nagy és mély befolyást gyakorolt a zsidóságra és a felekezet nagy elterjedést vőn; még e század elején is élt Offenbachban, — tehát a művelt Németország

kellő közepén, — egy messiásnak tartatott Sabbathäus, Frank névvel, ki körül számos tanítványok és hívők sereglettek.

Ha az ázsiai, kis-ázsiai és európai török birodalmat, ide számítva Erdély és Magyarhon azon részeit, melyek török hatalom alatt állottak, összehasonlítjuk Olaszország, Frankhon, Németország, Hollandia, szóval mindazon országokkal, hol a zsidóság zöme lakott, nem csodálkozhatunk a felett, hogy 1632-ben a Sabbathai szekta akkori feje, Salamon-ben-Jehuda egy zsinatot épen Nagyváradra hívott egybe.

De úgy hiszem, hogy nem csak geografai, hanem, más indokok is birták erre Salamon-ben-Jehudát. A harminc éves háboru épen akkor döhöngött legnagyobb mérvben Németországban, és így nem volt tanácsos a zsinatot oda összehívni; s csak a török birodalom nyujthatta e célra a legnagyobb biztonságot.

Az eredeti egybebehívó levél, mely héber nyelven van szerkesztve, a megboldogult kitünő tudós Löw Lipót ur által jutott kezeinkhez s így szól:

„Az Isten és a megjelent Messiás nevében: a Messiás kezei által felszentelt Salamon-ben-Jehuda az igaz hívőknek:

„Tekintve azon megtámadásokat és kemény harcokat, melyeknek a valódi zsidók, a hitfelekezett többi részeitől, s a hitetlenektől ki vannak téve, megfontolván azon zavart és ziláltságot, mely ez által köztünk támadt, az elcsüggedést mely szívéket meglepte; fölszólítom és fölhívom, én Salamon-ben-Jehuda, drinápolyi lakos a Messiás lábainál nevelt tanítvány, titeket, kik a valódi megváltót hiszitek, hogy az 1010 (1632) év ab havának kilencedik napján összegyűljetek Váradon a híres várban, mely a mi kegyes Ibrahim urunk sajátja, kinek első szolgájától, a nagy vitéz Seliftől engedelmet nyertünk, hogy a híres erős vár falai közt, igaz hitünk terjesztésére, ezen gyűlést megtarthassuk. Ennek okáért az élő Isten fiai, kik keleten, nyugaton, délen és északon laktok, jöjjetek Istenetek és Messiástok dicsőítésére. Így szól szolgátok: Salamon-ben-Jehuda.“

Kutatásaim arra vezettek, hogy e zsinat csakugyan megtartatott, mert egy későbbi Sabbathäus e zsinat határozataira hivatkozik, de az akkori váradi zsidó község körülményei felől, nem birtam magamnak adatokat szerezni; a jelenlegi község okmányai nem régibbek 80—90 évnél; s a

mult századok nyomaiból nem maradt egyéb mint egynehány sírkő; ezek is szétszórva, míg a minden felemészítő idő ezeket is elpusztítja.

KOMÁROMI CSIPKÉS GYÖRGYRŐL. *)

— Válaszul Szinyei Gerzson urnak. —

A „Magyar protestáns egyházi és iskolai Figyelmező“ folyó évi februári számában, Szinyei Gerzson ur, „Adalék Komáromi Csipkés György életéhez és irodalmi működéséhez“ címmel egy hosszabb irodalomtörténeti értekezést közöl, melyben a tudós egyházi író munkáinak azon sajátkezüleg írt cimsorozatát is megemlíti, melyet a „Századok“ 1873. évi februári füzetében ismerttettem volt. Ugyanezen közleményében Szinyei ur egyszersmind kételyét fejezi ki azon állításom fölött, miszerint azon okmány Komáromi Csipkés György sajátkezű feljegyzése volna; így a többek között ezeket írja: „Érdekes lenne a Bölöni-féle kéziratot összehasonlítani azzal, mit én előtudnék mutatni.“

Ugy a magam igazolására mint Szinyei ur megnyugtatására szükségesnek tartom megjegyezni, hogy azon állításom, miszerint az általam közlött katalógus Komáromi Csipkés Györgynek saját kezeirása, korántsem alap nélküli, hanem gondos megfigyelés eredménye volt; mert midőn ama cimsorozatot az eredeti kézitról leírtam, ugyanakkor Komáromi Csipkés György sajátkezüleg írt és pecsétével ellátott 1663-ból kelt végrendeletét is — tehát szintén az eredetit — lemásoltam. Ez alkalommal a két okmányt úgy egészben mint egyes betűit vonásról vonásra a legnagyobb figyelemmel összevetvén, azokat egymáshoz teljesen hasonlóknak találtam.

Ez okból tehát teljesen feleslegesnek találok a Szinyei Gerzson ur által ajánlott összehasonlítást, mert Komáromi Csipkés György sajátkezüleg írt végrendelete mindenestre nagyobb bizonyító erővel bír, mint Szinyei ur által előmutatandó bármely kézirat.

Hogy helyreigazítással mindeddig késtem annak oka abban rejlik, mivel előbb az említett végrendeletet akartam ismertetni, s csak így — miután az a „Századok“ má-

*) A „Magyar prot. egyh. és isk. figyelmező“ szerkesztőjét e helyreigazító sorok szives átvételére kéri a Szerk.

jusi füzetében megjelent — irtam meg e helyreigazítást, ezt tartván a legegyszerűbb módnak Szinyei ur kételyeinek eloszlatására.

Végül épen a fentemlitett végrendeletre hivatkozva, engedje meg Szinyei ur, hogy most már én fejezzem ki kételyemet cikkében foglalt azon állítása fölött, mintha Komáromi Csipkés György 1628-ban születet volna, ugyanis a végrendeletben, mely mint említém 1663-ban kelt, Komáromi Csipkés magát 36 évesnek írja, melyet kivonva a fentebbi évszámból 1627 jő ki, mint születésének éve.

Ennyi csupán melyet — mintegy kényszerítve Szinyei Gerzson ur cikke által — saját igazolásomra s a történelmi igazság érdekében megemlíteni szükségesnek láttam.

Befejezésül csak annyit jegyzek még meg, hogy mind a két eredeti okmány kezeim közt lévén, azt bárkinek előmutathatom, hogy kiki azok valódisága és hasonlóságukról meggyőződhetnek.

IFJ. BÖLÖNI SÁNDOR.

RÉGÉSZETI LEVELEK.

IV.

Thaly Kálmán urnak a magyar, milanoi és turini tud. akademiák tagjának levele B. Döry József urhoz, mint a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ elnökéhez.

Budapest, 1875. sept. 21-kén. Méltóságos Báró és Főispán ur! Mélyen Tisztelt Egyleti Elnök Urunk!

Huzamos időig tartott utazásaimból csak néhány nappal ezelőtt érkezvén vissza a fővárosba, — igen kellemetes és megtisztelő meglepetésül találám itt a „Biharvármegyei régészeti és történelmi egylet“ részérői számomra küldött díszes oklevelet a tiszteleti tagságról, melylyel csekély személyemet, Méltóságod kegyes ajánlata folytán kitüntetni méltóztattak.

Midőn az oly szép virágzásnak indult magasztos célu tudományos társulat részéről érkezett eme megtiszteltetésért ezennel a leghálásabb köszönetet fejezném ki, — jól tudom, hogy ezen kitüntetést nem annyira eddigi szerény irodalmi

érdemeim, mint inkább az által fogom legalább némileg kiérdemelhetni, ha az egyes munkálkodását, s nevezetesen közleményét csekély erőmhez és történetirodalmi készleteimhez képest én is minél buzgóbban támogatni igyekezem,*) mit is, valamint az egyes közlöny megindulásától kezdve tettem, — ugy ezentul is szives készséggel teljesíteni el nem mulasztandom. Méltóztassanak velem, mint ügybuzgó és szolgálatra kész tagtársukkal rendelkezni, — a mennyire több oldalról igénybe vett időm engedendi s csekély tanulmányaim köre elhat: mindenkoron és mindenekben kész szolgálókra találandnak bennem. A ki is magamat további kegyes hajlamaikba ajánlva, maradok a

Méltóságos Urnak

alázatos szolgálója:
THALY KÁLMÁN.

TÁRCA.

A VÁRADIVÁR ÉPÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ.
A váradi vár ujjá építését az 1570. június hó 1—6-án, Megyesen tartott országgyűlés határozta el, mely annak költségeire minden porta után 20 denár adót vetett ki. Az építés még azon évben megkezdett, mint ezt a nagyszebeni számadások igazolják. Ugyanis az 1570-iki consuli regestrumokban olvassuk: „9 Tag Aprilis als königliche Majestat stinmecz Maurer und Zigler zum Balo kegen Wardein begehret, schickt man von der Stadt vnd aus Schencker vnd Rüsserstull maurer pra fl. 2 vnd Steuret, steinmer fl. 2, den. 50, vnd seinen mitgesehen auff zerung geben thuet fl. 30 den. 50“ Okt. 10-éig a kőművesek közül néhány elszökött s azok helyett újakat kellett küldeni. Azon évtől fogva az országgyűlés minden évben szavazott meg 20—50 denár adót a váradi vár „épületire.“

SZILÁGYI SÁNDOR.

*) Midőn ezen lekötelező ígérertet magunk részéről is a legősztöbb örömlünket nyilvánítjuk; egyuttal nem mulaszthatjuk el itt nyilvánosan is megköszönni az eddig lapunk iránt tanusított nagybecsű támogatást; büszkeségünket találva abban, hogy hazánk egyik legszorgalmasabb és legképzettebb tudósát, e szerény lapocska munkatársai közzé sorozhatja.

Szerkesztő.

MŰVELŐDÉS TÖRTÉNELMI ADALÉKOK.

II.

Anno 1602 7 die Juny.

Egy fekete Barsony Nestel bellet kys közüczka.

Egy kek Vontarany Soknia

Egy feier vontarany ezüst soknya

Egy kek viragos tafota Vyas soknya

Egy kek előkötöuel egiut

Egy Viragos atlacz Nest Suba

Egy vörös barsony soknya

Egy sarga atlacz soknya

Egy fekete barson köntös

Egy kis Vörös barson subka

Egy feir atlacz kis suba

Egy vörös barson suba feier bellessel

Kek bulia köntös

Vagion öt ezustes sablya

Ket Pallos, az egiknek ezüst hiuelye

Az masik Pallos is ezüstös

Egy Lora valo nagba vető

Aranias ezüstös zügello es farmotring

Ket arany czeze egiknek fedele vagion.

Három fedeles pohar, az egik aranios

Egy sereczen dió Pohar ezüstes

Ket teörök czeze ezüstes

Egy kicziny vörös söniegh

Egy öreg feier söniegh

Egy paraszt paplan

Egy niereg burito

Egy skarlat mente

Egy granat kurta mente vörös tafotával belet

Egy vörös czotar

Egy vörös sattyán

Négy seliem paplon

Vazon lepedő

Egy veg abros

Egy reczes giolcz Lepedeő.

Ket aranias Patiolat Lepedeő

Egy derekaly hei Török uarras

Mas Török Vankos

Egi varrot török vankos fel

Egi giöngiös feketeő sederics

Egy tarka Vankus hei

Egy recze abrosz

Ket aranias Vankus

Harom előköteő
 Egy tista recze abrosz
 Egy kendő keskeneő
 Harom giolcz lepedeő
 Egy török roitos keszkeneő
 Ket török pöczet
 Arani giuru
 Egy keze valo
 Tizenegi pohar Aranas. hata fedeles.
 Egy ezüst kanna
 Egy kis darab arani lancz
 Hat ezüst eo
 Huszonket kalan
 Egi ezüst hanzar
 Egy Lo feieben valo giöngös tol
 Vas ladaban Banai penzes ospora vagion
 Egi ezüst mozdo medenczestul
 Hat söneg 3 feier 3 vörös
 Ket giolci lepedeő
 Egy aranas kendő kezkenő
 Egy varrott aszon Vmegh
 Két vazson lepedeő
 Negi előköteő
 Harom vankos hey
 Tiz török kezkenő
 Vörös barson vankos hey
 Egi vegh patyolatth
 Egy giolcz Lepedeő
 Kumaka abrosz
 Vörös racztafota
 Het veg abrosz
 Harom veg lepedöre valo Vaszony
 Tiz lepedeő
 Egy ruhara valo vont arany
 Egy bonczok (boncsok, csombók, bojt)
 Az Gaboré.
 Egy nagy sablya
 Ismeg mas sablya
 Egy pallos
 Egy szugelleő
 Egy lóra való nagba Veteő
 Egy mozdo Medenczestul
 Egy aranas ezüstös Griff madar
 Ket Bökör Aranas kupa
 Egy eöreg fedeles pohar
 Két ezüst czeze
 Két ezüst giertyatartó
 Hatt ezüst kalan

Egy ezüst sőtarto
 Harom arany Giurö
 Egy bonczok
 Egy vont ezüst sarga czafrag
 Egy Narancz siuniö soknia
 Egy zöld skarlat nestel bellet suba
 Egy selyem Paplon
 Egy niereg bureteö
 Egy söniegh
 Egy Lepedeö
 (Eredetie a Majthényi család levéltárában, Novákon.)

SZEMERE LUKÁCSRÓL SZEMERE ERZSÉBETRE MARADT INGÓ-
 SÁGOK LETÁRA.

Anno 1603. die 7 octobris.

III.

Vagion ket eöregh aranj giürü az kiben vagion ket
 kek safeli kü, mas egi eöregh giürü az kiben vagion zöld
 smaragd.

Vagion egi eöregh Rubintos giürü vörös.

Vagion mas giürü tabla giamond benne

Vagion egi kis giürü kiben vagion kis tabla giamond

Vagion egi eöreg aranj pogany penz a kinek az se-
 lit befoglaltak aranyban fügö mödon darab lancz is va-
 gion rajta.

Vagion egi gyermeknek valo corona az kin vagion
 ket eöregh aranj boglar ket apro boglar eöregh giöngiökel
 es rosa granatokal sepen czinalt.

Vagion niolcz eöregh aranj boglar, apro arany bog-
 lar tiz harom arany.

Vagion egi fodoritott arany lancz az kiben vagion
 szaz kilenc karika

Vagion egi gyermek Niakara valo kis Arany lancz
 vörös kalarisal egi az kiben vagion huzon kilencz rostas
 aranj sem

Vagion egi sinor modra valo kis aranj lancz

Vagion egi eöregh ezüst pohar aranas az seli Zolomi
 Anna neue rajta meczue.

Vagion egi darab ezüst Parta eö het pogany penz
 eöt ezüst benne.

Vagion egi ezüst kes hüvely köves giöngiös.

Vagion egi vörös selyem eö

Vagion egi uarott aranas keszkönö

Vagion egi zöld skarlat mente sarga viragos ad-
 laczial bellett.

Vagion egi vont aranj soknia uörösel tündöklö

Vagion egj fekete viragos barsonj kis suba arany prem rajta ket rendel.

Egi kis szubon uörös bársony Dolmanj ala valo

Vagion egj sederies soknia zöld prem az allian es az vallan.

Vagion egj kis suba ala valo Nest belles

Vagion negi roka hat

Vagion egj viselt tarka keczie

Vagion egj sikos karpit.

Vagion egj merő pancziel harom pancziel uy

Vagion het on tal eöt on tanier

Vagion egj eczietes, ketto volt de az egiket Nagj Simonné vitte el mert eövé volt

Vagion egj viselt viragos paplan

Vagion ket rosz soniegh

Vagion egj viselt ezüstos kopot sablia

Vagion egj aranias mordalj puska

Vagion egj kolomarís lada

Vagion egj közep serü rakot lada kiben vagion egy Iskatulia aban vagion szaz o penz tiz christali gomb ezüstaz sora

Vagion egj vueg kis kalan ezüstben foglalva körül, megh egj ezüst kanal harom darabon teröt

Datum In Telegd Anno 1603 die 7 octobris

(Az eredeti okmány gyűjteményemben.)

Ifj. BÖLÖNI SÁNDOR.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

* Bocsánatot kell kérnem e lap olvasóitól, hogy a lefolyt két hó alatt, a lap számai nem jelentek meg, de e körülmény részint szándékosságból részint a kényszerítő okok behatása által idéztetett elő; mert egyrésztől a hasonnemű folyóiratok által szokássá vált két havi szünetelést kívántam megtartani, de másrésztől is e két hó lefolyta alatt időm annyira igénybe volt véve, hogy képtelen voltam a lap összeállítását egy magam eszközölni. Az egylet tagjai és az előfizetők különben sem szenvedtek rövidséget, mivel az előfizetés ivszámra történt, s így az előfizetési határidő mindaddig fog tartani, míg a meghatározott számú ivék meg nem küldetnek. Igyekezni fogok azonban, hogy a mulasztottakat pótoljam, s már a következő számok terjedelme a rendesnél nagyobb leend. Ifj Gyalokey Lajos, szerkesztő-titkár.

* A legnagyobb sajnálkozással értesültünk egyletünk tiszteletbeli tagja Thaly Kálmán urnak a „Ma-

gyar történelmi társulat“ titkárságáról történt lemondásáról. Ő ki kilenc évig vezette fáradhatlan ügybuzgósággal a társulat ügyeit s segítette legfőkép a jelenlegi virágzó állapotba, egyidőre a magán életben vonul, hol inkább alkalma leendő tömérdek összegyűjtött jegyzeteit feldolgozni. Adja Isten, hogy megrongált egészsége helyreáltával, a reá váró feladatnak cleget is tehessen. A társulat titkárává Szilágyi Sándor lön elválasztva, azt hisszük, hogy az ő kezei között a megkezdett munka szakavatott és lelkes befejezőre találand, s nála tudván az ügy vezetését megnyugvással tekinthetünk a társulat jövő működése elé.

* Egyletünk és a m. tud. akademia. Mint általános tudva van a magyarnyelv nagyszótárának elkészülte alkalmával a magyar tudományos akademia az ezen alkalomra vert érmek közül 200 darabot azon célból készíttetett, hogy azok az országban levő tanintézetek és gyűjtemények között osztassanak ki. Hogy mily tanintézetek és gyűjtemények lettek az országban ezen érmekből részesítve? — azokról tudomásunk nincs, de hogy sehová illetékesebb helyekre nem lettek volna küldhetők mint a vidéki muzeumoknak, azt elvitatni alig lehet. Magyarországon eddigelé hét vidéki muzeum létezik, hogy ezek közül lett é valamelyik az emlékérmek közül részesítve? — szinte nem tudjuk, de alig hihető, hogy csak egyre is lettek volna figyelemmel, legalább a mienk nem kaptott, már pedig — legalább névleg — annyira ismeretes lehetne az illetékes körök előtt, hogy a 200 közül juttathattak volna tárlata számára egy darabot. Ezen és hasonló ügyekben felhívjuk vidéki társegyleteinket, hogy jövőre érdekeiknek illetén mellözése ellen felemelik szavukat, mert annyit joggal megvárhatunk, hogy a jelenhez hasonló esetben létezésünkről legalább tudomást vegyenek s a figyelemnek eme csekély jelét tanusítsák irányunkban. Ez eset külömben egyletünkkel szemben már nem az első, mert egy évvel ezelőtt már az akademiát felkértük, hogy az egylet részére régészeti és történelmi kiadmányait mint sok másoknak úgy nekünk is díjtalanul küldje meg, mindezideig azonban kérelmünkre még csak választ sem nyertünk.

* Megkaptuk a nemzetközi régészeti congressusra készítendő térképre vonatkozó utasításokat, s annak nyomán egyleti titkár e lapok szerkesztője fogja a térkép összeállítását eszközölni; ő az adatokat a régészeti lelhelyek pontos számbavehetése céljából már évek óta gyűjti, s azok készletben levén már csak feldolgozásra várnak. Sok baj és fáradságba került a már meglevő adatok összegyűjtése Biharvármegyére vonatkozólag, hol e tekintetben a legcsekélyebb alap sem volt eddig a melyen elindulni lehetett volna. A Biharvármegyei eddig ismert régészeti lelhelyek számát hozzávetőleg 100-ra lehet tenni.

— A „Biharvámegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ tárlata részére újabban adományoztak: Som József, obsidián darabokat; G. Szilágyi Gábor és neje Sándor Zsuzsanna, egy vaskulcsot; Bereczky Sándor egy bazalt köeszközt az őskorból; Kiss Elek egy lengyel érmet; Huzella Gyula, egy régi ezüst zsebórát; a nagyváradi jog- és államtudományi kar hallgatói, egy diszalbumot a tanári kar és ifjuság arcképeivel; Márki Sándor egy római téglatöredéket és egy régi nemes levelet; Nuszbek Sándor, 98 db. becses ősrégi tárgyat; Dr. Földy János, főtanfelügyelő egy régi urnát; Füleki Anna, egy pecsétnyomót és 5 db. régi pénzt; Reviczky Károly, 3 db. ezüst érmet; Baranyi Béla, egy db. kővesőt és egy db. ősrégi edénytöredéket; Schmar da Ede, egy porosz gyutüs fegyvert; Bisztricsányi N., egy diszes löfegyvert, Hanák Bódog, 3 db. régi könyvet; Szelle Károly, 3 db. becses régi könyvet; Goldner Fülöp, 3 db. érmet és egy régi sarkantyut; Szivák István, Bereg-Böszörmény város pecsétjét 1692-ből; Gálbory Sámuel, egy fringiát; ifj. Bérczy Imre, 3 db. régi pénzt; özv. Somogyi Józsefné, 10 db. régi könyvet. Mindezen nemes adakozók fogadják az igazgató-választmány hálás köszönetét. Ifj. Bölöni Sándor, régiségtári ör.

* Kályhafiókok. A régi kályhafiókokra felhívjuk szakbarátaink figyelmét, hogy azokra adandó alkalommal gondot fordítva ne hanyják el mint értéktelen semmiségeket, mert gyakran azok iparművészeti viszonyaink fejlettségéhez szolgáltatnak igen becses adalékokat; így például egyletünk tárlata is bir Szent-Jánosról egy igen szép kivitelű ily kályhafiókdarabbal, melyhez csaknem hasonló és művezetben egészen egyező van a békés-gyulai muzeumban, mely darab pedig Békésmegyében találtatott.

I R O D A L O M.

(G. L.) — „Századok“ VIII-ik füzet a „magyar történelmi társulat“ közlönye; szerkeszti Szilágyi Sándor, titkár. Mint hazai történelmi irodalmunk elsőrendű közlönye a szokott dus tartalommal jelent meg, s úgy látszik az új szerkesztő-titkár szakavatott buzgó elődéhez méltóan fogja jövőre is összeállítását eszközölni. A kitűnő folyóiratot őszintén ajánljuk olvasóink figyelmébe, mert azt nem csak szakférfiak, hanem a laicus közönség is a legélénkebb érdekeltséggel olvashatják. A jelen füzet tartalmát képezik: Gr. Mikó Imre elnöki megnyitó beszéde, a társulat nyitrai kirándulásán; Ováry Lipót jelentése a nyitrai központi bizottság működéséről; Salamon Ferenc mutatványa Pestváros történetéből; Botka Tivadar veterán történész közleménye az „Erdődi-Bakocz-család

elsőkori elágazásához“; Pauler Gyula és Szilágyi Sándor könyvismertetései; a tárcában pedig változatos és érdekes apróbb történelmi és régészeti közlemények: Révész Imre Thaly Kálmán, Cs. Jelenik Elek és Thallóczy Lajostól.

— „Történelmi és Régészeti értesítő“ a „dél-magyarországi történelmi és régészeti társulat“ közlönye IV. füzet. Minket mint vidéki társegyletet közelebről érdeklő füzetke élénk és dus tartalommal; a közlemények nagyobb részint egyf. titkár — szerkesztő Miletz János tollából kerültek ki, a mely itt is igazolni látszik azon körülményt, hogy a vidéki rokon egyletek csak pár ember buzgólkodása folytán élnek, s hogy működésök csak e pár buzgó ember munkásságában nyilvánul. Adja Isten, hogy legyen erejük a nemes eszme istápolásával magok köré a munkában több résztvevőket gyűjteni. — A füzet tartalmát a következő cikkek képezik:

Dr. Orvay Tivadartól, „Kunkapitányság“, — mely értekezés külön lenyomatban is megjelent; — Miletz Jánostól, „Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvárott“; a tárcában az egyleti igazgató válaszmányok jegyzőkönyvei és változatos apróbb közlemények Miletz Jánostól. — E füzet befejezését képezi az első kötetnek, melynek megjelent előző számaiban is több becses közlemény látott napvilágot. Felelőjük ezek közül: Miletz Jánostól, „Temesvár hadászati jelentősége történelmünkben I. Mátyás király haláláig“; Dr. Orvay Tivadartól, „A zichi és vásonkeői gr. Zichy-család idősb ága zselői levéltárának Délmagyarországra vonatkozó okiratai“; Dr. Engelsz Jánostól, „A csanádi püspöki könyvtárban őrzött Révay kézírás és annak Janus Pannoniusra vonatkozó állításai“, című nagyobb értekezéseket. A tárcában foglalnak helyet a többek között: Iványi Istvántól, „A csanád egyházmegye püspöki, s a kegyesrend temesvári házi könyvtárának ismertetése“ és „A lugosi és karánsebesi bánok“; Ormós Zsigmondtól, „A római terminus Datán“ című kisebb közleményeik.

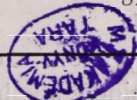
— „Magyar Protestans Egyházi és Iskolai Figyelmező“ 1875. X. füzet. Szerkesztés és kiadja: Révész Imre. E nagy gonddal és mély tudománnyal szerkesztett füzetes vállalat sokszor történelmi tekintetben is érdekes közleményeket hoz hasábjain; — a jelen füzetben e tekintetben „A magyarországi ref. egyházkerületek 1821. és 1822-dik évi generál konventeinek jegyzőkönyvei“ című egyház-történelmi tárcza érdemel említést.

TARTALOM. — Biharvármegyei községi pecsétek, ifj. Gyalokay Lajostól; — Régi zsidó zsinat N. Váradon, Wohl Károlytól; — Komáromi Csapkés Györgyről, ifj. Bölöni Sándortól; — Régészeti levelek IV. — Tárcsa. — Művelődéstörténelmi adalékok II—III. Ifj. Bölöni Sándortól; — A váradi vár építésének történetéhez, Szilágyi Sándortól; — Vegyes közlemények. — Irodalom.

RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI
KÖZLEMÉNYEK.
 A BIHARVÁRMEGYEI RÉGÉSZETI ÉS TÖRTÉNELMI EGYLET
 KÖZLÖNYE.

Nagyvárad 1875.	Az ig. vál. megbízásából szerkeszti:	December hó.
<i>I. kötet.</i>	IFJ. GYALOKAY JAJOS, titkár.	7. szám.

Ezen folyóirat megjelenik minden hó 1-jén 1—1½ ivnyi számokban a Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet alapító és rendes tagjai részére, tagilletményül. — Nem tagok részére minden 15 ivből álló kötet 1 frt. 50 krnyi előfizetési áron a szerkesztőnél rendelhető meg. — Egyes számok 15 krért Pauker Dániel könyvkereskedőnél Nagyváradon kaphatók.

AZ ŐSRÉGÉSZETI CONGRESSUS ÉRDEKÉBÉN.

A f. é. június hó 4-én a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ nevében, Báró Döry József és alulírott, mint a nevezett egylet elnöke és titkárja egy felhívást bocsájtottunk közre, ugy helyi mint központi hirlapjainkban az 1876 év augusztus havában Budapesten tartandó „öštörténelmi és embertani congressus“ tartama alatt rendezendő ősrégi tárgyak kiállításának érdekében, melyben minthogy a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi Egylet“ is részt venni ígérkezett, kívánatosnak látszott, hogy a congressus megtartásának idejéig a vármegyében elszórva levő mindennemű ősrégi tárgyak felkutatva, összegyűjtessenek.

Ezen célt ugy véltük legsikeresebben elérni, hogy ezen közétett felhívásban felkértük Biharvármegye minden szakkedvelő egyéneit kik a cél elősegítésére támogatásukat felajánlani szivesek lesznek, s egy — a megyében rendezendő kutatások és gyűjtések módozatát és tervét megállapítandó értekezleten megjelenésöket kilátásba helyezik; miszerint e résztvevési szándékukról alulírottat f. é. június hó 30-ig értesíteni sziveskedjenek, midön aztán a megtartandó értekezlet ideje, és helye, velök külön meghívók által tudatva lett volna.

Junius 30-a, s több hónap is elmúlt azóta, anélkül, hogy csak valaki is jelentkezett volna a nagy Biharvármegyéből résztvevő ez értekezleten.

Valóban elszomorító látni ez indifferentizmust, különösen egyletünk vidéki tagjaitól, kiknek már kötelességök lett volna ezen összejövetelt tőlük telhetőleg gyámolítani és segíteni, s vidékük ősrégészeti lelhelyeire és tárgyaira a kívánt felvilágosításokat megadni.

A megtartandó congressus idejétől még csak pár hó választ el, s itt az idő midőn egyletünk a kívánt és megígért ősrégészeti térképet beküldeni akarja; s ime az adatok összeállításában egészen magunkra vagyunk itt a központon utalva, és a honnan legilletékesebben vártuk volna az adatok beszo-
gáltatását — a vidékről, egészen támogatás, segély nélkül hagynak.

Igy azon szomorú és kényszerű helyzetben vagyunk, hogy midőn alkalmunk és modunk lett volna reá, miszerint tudva a megye gazdaságát e tekintetben, Biharvármegye őskori térképét nagyszámu jelzésekkel tölthessük be, ezen kínálkozó kedvező alkalomtól a vidék közönye folytán elütetünk; meg kellvén elégedni azon adatokkal, melyeket itt a központon nagy utánjárás és fáradsággal egybegyűjtöttünk, s még ezen fáradságos munka dacára is le kell mondani a reményről, hogy egy teljes kimerítő térképet nyujtsunk, mert abban igen sok helyet mellőzni kell a vidék bűnös érdeklensége miatt.

Lehangoló a tudat, hogy Biharvármegyei fiai nem méltányolják ezen nemzetközi értekezlet fontosságát és horderejét, s midőn módokban állana a cultur tudományos nemzetek tekintélyei előtt műveltségük és előhaladottságuk jeleinek látható bizonyítványát adni, a közönyösség palástjába burkoltan összetett kezekkel engedik a mozgalmakat maguk előtt elzajlani.

Nem akarom hinni, hogy Biharvármegye nem fogta fel ama kötelezettség fontosságát, melyet a haza tudósai a külföld irányában előlegesen felvállaltak midőn az „őstörténelmi congressus“ megtartásának helyeül Budapestet Magyarország fővárosát jelölték ki.

Hiszem, hogy Biharvármegye lelkes tudomány barátai

még szaporítani fogják az anyagot mely a congressus előtt be fog mutattatni, hogy tanulságot tegyen Magyarországra e téren előhaladásáról.

Még van idő mely alatt a vármegye tudománykedvelő barátjai beküldhetik adataikat, hogy a Biharvármegyéről készitendő ösrégészeti térkép összeállításához azok felhasználathassanak.

Szives bizalommal fordulok azért még egyszer e lelkes barátokhoz, kérvén a rendelkezés alatti adatoknak, tárgyaknak, s lelhelyeknek pontos feljegyzés meletti beküldését.

E tekintetben köszönettel veendek minden csekélynek látszó ösrégi tárgyat, melynek Biharvármegyei lelhelye feljegyezve van, s melyek mindannyia adalékot képezend az ösrégészeti térkép egybeállításához ; s szives készséggel nyitok tért e lapok hasábjain e tekintetben mindennemű kérdésnek, melyekre tehetségem szerint megfelelni, a legörömesbb buzgósággal akár magán levélben, akár e helyen, kedves kötelességemnek ösmerendem.

Hiszem, hogy Biharvármegye értelmes közönsége, — különösen pedig egyletünk vidéki tagjai — ez uton módot fognak nyujtani arra, hogy a Biharvármegyéről készitendő térkép, pontoság megbizhatóság és teljesség tekintetében nem fog az ország többi megyeiről készitendő térképek mögött maradni.

En bizom a jó eredményben, hogy a bennük helyezett reménység nem fog meghiusulni.

Adja Isten, hogy ugy legyen !

IFJ. GYALOKAY LAJOS

tűtkár-szerkesztő.

A MEZŐ-TELEGGI TEMPLOM.

— Szabó Lászlótól. —

A biharvármegyei Mező-Telegdi városnak a hajdan-korból két becses műemléke maradt fen: a templom, vallásosságának, s az omladékaiban is tiszteletreméltó vár, mely haza védelme — és szeretetének záloga.

A telegdi templóm, — mely most a helvét vallásuak birtokában van még a 12-ik században épült. Bizonyítja ezt a szentély felső baloldalán, bemeszelt, de most már tisztára levakart hosszú négyszög márványkőbe való vésés, melyen a következőket olvashatni: „Hoc templum est instructum, et consecratum in honorem Sacti Regis Stephani A. D. 1150.“¹⁾

Hogy a katolikusok Telegden ez időben nagy számmal voltak, kétségtelenné teszi ezen terjedelmes, góth izléssel épült nagy templom, melynek szentélyén és mai napig is fennálló sekrestyéjén első látásra feltűnik a kath. jelleg, hol ez utóbbiban, még a kézmosásra használt márvány medence is látható. A templom alatt kripta van, hova a múlt században még a hivek közül is többen temetkeztek, mai nap azonban a bejárást sem tudják megjelölni. Hogy e templom körül szintén temető volt, bizonyítják az építkezésekkor kiásott számos emberi csontok.

E város a 14-ik század elején Telegdi Csanád esztergömi érsek (1330—1349) tulajdona volt, kinek egyházi kormányzata alatt a templariusok rendje hazánkban eltöröltetvén, 1335-ben a nevezett templom, mely birtok általa az Üdvözítőről címzett szent-Ferenc-rendüeknek adatott át, kik oly sok hazai baj s anyagi viszontagság után is e plebániát a templommal együtt egész a reformatio idejéig megtartották; a mikor azután e város lakossága is az új vallásnak hódolván, az tőlök (a Can. vis. szavai szerint) „violeta manu“ elvétetett, és hogy minden a mi kath. jelleggel bir vallásukhoz átídomittassék, erős góth modoru boltozata is leszóratott, minek helyét az idő vasfoga által mostan már nagyon is megromgált deszka padlással pótolták.

Midőn eként a kath. jelvények eltávolítottak, s a falra festett szentek képei bemázoltattak, méltó elismeréssel adózunk h. v. atyáinkfiainak azon kegyeletökért, hogy legalább mégis a hajdankorban hirneves Telegdi család cimerei iránt kimélettel viseltettek s azokat mai napig megtűrték. Ugyanis: ezen templomban a szentély jobb oldalán látható Telegdi István vörös

¹⁾ Ez évszám valószínűleg a későbbi időben tétetett ide, mint a templomépítési évet jelző; de ez évszámot hitelesnek elfogadni alig lehet. Szerk.

márványba kímetszett életnagyságu vitézi alakja, ki II. Ulászló alatt 1513-ban királyi kincstárnok volt. Ezzel szemben pedig a másik oldalon, ugyanezen nemes törzs vörös márványkőbe vésett családi jelvényei láthatók. Mindazonáltal családokozánk ki azt hinné, hogy ezen emlék alatt vannak Telegdi István hamvai; mert őt, midőn Rómából visszaérkezett, s az onnét hozott tanács folytán a Bakács (Bakócz) Tamás érsek által Budapesten kihirdetett keresztes háborúnak ellenszegült volna, e miatt Székely György (Dózsa) kézrekerítvén, kegyetlen kínok közt megölette.

Ezen országnagy gyászos kímulta után, a birtoklási leszármazásban ür áll be, mely 1700-ig tart. Hogy maradtak-e gyermekei? vagy nevét viselő rokonai? kik utána örököltek, adatok hiányában, nem tudjuk; valamint egész bizonyossággal azt sem, hogy e nemes család nevérol címzett vár mikor épült? hogy nagyszerű volt és szélesen kiterjedett, azt a ma is látható vársáncok, melyekbe szükség esetében a Körös folyó is bele vezetett, ugyszinte a sziklaerősségü téglamaradványok bizonyítják. Valószínű mégis, hogy a templommal egy idejű, s Váradra nézve elővédmű gyanánt szolgált. Korábbi mulandóságát azonban a hazánkban dult sokféle ellenség érdekeiből következtethetjük.

Régi nagyságának fényes bizonyosságul a plebánia udvarán még látható volt volt 1783-ban egy 20 ölnyi magasságu őrtorony; de azon évben ez is leromboltatott s téglái közszerű építkezésekre használtata fel. Földből kiálló alapjai azonban még ma is gondolatokba mélyesztik a szemlélt. . .

1700-ik év körül először a jeles Baranyiak nevei merülnek föl. Névszerint Miklós volt az ki — mint a telegdi földbirtokos tulajdonosa — kastélyában egy kápolnát rendezett be, s annak megnépesítésére Krisztus igaz nyájának szétszórt tagjait gonddal összeterele, buzgóságuk élesztésére pedig, egy 150 és egy 90 fontos harangot is öntetett Budán 1730-ban Steinstoch József öntödéjében.

E kegyes jótevő 1735-ben halálozhatott meg, mert 1736-ban már általános örököseül mindenütt a hitbuzgó, s nagy hazafi Baranyi Gábor királyi tanácsos és Biharvármegye alispánja emlittetik. Ő alatta jött az első plebános, a feled-

hetlen Szállkay István Telegdre, ki vállvetve nemeslelkű földesurával, a kis gazdaságot tágasbitotta s az akkor már számban is növekedett hívei részére egy megfelelőbb, külön, önálló templom alapját 1757-ben megvetette, mely 1758-ban felépült s 1759-ben a Szentháromság tiszteletére fölszenteltetett; miáltal Telegden, e püspöki szabad rendelkezés alatt álló plebániának második alapítója lön. E templom építéséhez járultak még: a mlgos gr. Haller család, névszerint: Pál, ugyszintén Csernyánszki János és Beöhm Ádám urak.

E templom alatt kripta nincs, mindazonáltal a körülmények kivánalma szerint, egyes személyek részére felállított boltivezetben öten nyugosznak alatta; kik, miután példás magaviseletökkel e megtiszteltetést kiérdemlették, neveik megemlézésére is köteleznek minket, u. m. Paár Ferencz, Kontra Erzsébet Beöhm Ádám neje, Baranyi Gábor és hitvese Bagossy Zsuzsanna, valamint az időben Krasznamegyének hírneves főispánja gróf Haller Péter, kinek a végtiszteltet januárhó 17-én 1784-ben Kolonics váradi püspök adta meg.

A Baranyiak elhunytá után, a telegdi főbirtok is a Hallerekével egyesítettet. Az 1823-iki püspöklátogatási okmányban, gróf Haller Jánoson kívül mint harmadrendű birtokosok: Rudnyánszky Sándor, Dezsöffy Lajos bárók, a Jakabfy, Kastal és Haraszty családok említettnek, kik az idő le származása szerint 13 plebános alatt, e kiseded egyház támogatásáról sohasem feledkeztek meg.

Jelenleg a 150 éves templom kivetközve régi állapotából, hogy teljes alakot nyerjen, hosszában három folyó öllel megnagyobbított, eleje pedig — a fedélzetből kinyult régibb tornyocska helyett — egy erős téglatorony emeltetett, gyönyörű bádogtetőzettel, mely hirdeti Isten dicsőségét; mi hogy annál hangosabban történjék, e célra a néma toronyba Walszer Ferenc pesti öntödéjében készült két, gyönyörű hangzatu érc nyelvekkel ellátott harang, melyek közöl az egyik 6 mázsa 10 font — a másik 3 mázsa 32 font súlyu, szereztetett.

KÖNYVISMERTETÉS.

I.

A békésvármegyei régészeti és művelődéstörténelmi társulat évkönyve 1874/5 Szerkeszti: Zsilinszky Mihály, társulati főtitkár. Első kötet. A társulat kiadása. IV-edrét 192 I.

Ime alig rövid négyedéve, és hazánkban a művelődésnek — legfőként pedig a történelem művelődésének — az ország fővárosán Budapesten kívül is vannak szakavatott buzgó munkásai; vannak férfiak kik az őszhaza történelmének megírásához fáradságos munkássággal igyekeznek a részleteket összehordani, hogy akadjon majdan teremtő szellem, ki az összegyűjtött anyagot világos fővel és gondos kezekkel megalkotva, megteremtse a magyar nemzet történetét, úgy, mint ezt a nemzet hajdani multja és világtörténelmi szereplése megérdemli.

A vidéki régészeti és történelmi egyletek vállalkoztak ama nemes de sokszor a munkásra nézve hálátlan feladatra, hogy vidékők történetéhez összegyűjtsék s rendezzék az adatokat.

Rövid négy év alatt öt vidéki egylet adta már látható jelét e törekvéseknek; ezek közül nem utolsó helyet foglal el a „békésvármegyei régészeti és művelődéstörténelmi egylet,“ melynek munkásságát, s eddig elért sikerének eredményét van hivatva e kötet feltüntetni.

S valóban ki e tartalmas füzetet kezébe veszi az meg fog győződni arról, hogy az egylet életében lefoly egy év a mióta tényleges művelődését megkezdette — nem eredménytelenül, mert Békésvármegye multját abban becses adalékokkal látjuk feltüntetve.

A kötet első cikkét az egylet történetének leírása képezi, melynek figyelmes átolvasásából megláthatni mily kiváló érdemei vannak az egylet megalakulása körül jelenleg is vezetői Göndöcs Benedek és id. Mogyorossy Jánosnak. Amaz fáradhatatlan tevékenysége és meg nem szünő kintartásával, emez pedig az egylet belső ügyeinek vezetése elrendezése és hazafias áldozatkészségével érdemelvén ki, hogy őket nevezük méltán az egylet teremtőinek.

Ha a n Lajos Békésvármegye érdemes monographusa két dolgozatával gyarapítá a kötet tartalmát: az elsőnek

Kassáról, melyet jól ismert és kedvelt, szinte sok érdekessé tud mondani.

A 17-ik században gyarló közlekedési eszközök, rossz utak bizonytalansága és sok egyéb miatt, minden városnak saját belső szervezete és külön jellege volt.

Simplicissimus nem tartozik az ugynevezett jól értesült írókhoz, alantass helyzete (dobos és trombitás) elzárta előle az utat az intéző befolyásos körökhöz. Simplicissimus csak azt írta le amit az előkelő világnál látott és miről a köznépnél értesült; de éppen azért tudósításai, melyek a nagy tömegre a népre, annak szokásaira és gondolkozásmódjára vonatkoznak, igen fontosak. Míg Kassán tartózkodott híre járt, hogy a hegyaljai szőlőkben egy török csapat fosztogat, ezek ellen Kassáról egy csapat indult, melynél Simplicissimus mint trombitás működött. Tokajnál átkeltek a Tiszán és a törökkel megütköztek. Ezen csatározást oly egészséges gunyorral írja le, hogy bármely humoristának becsületére válnék.

Simplicissimus Kassára és lakosságára vonatkozó jegyzetei a 17-ik század történelemíróira igen fontos történelmi adalékul szolgálnak.

Nem kevésbé érdekes Ónodnál történt elfogatása, mert ez által török szolgálásra jutván, megismerteti az utóvilágot a hódoltság helyek viszonyaival és a magyar foglyok szenvedéseivel.

Ónodról Simplicissimus tiszántulra és innen Erdélybe vetődött. Ezen rész kétségkívül művének leggyengébb része, Tiszántuli részen az egy V á r a d o t kivéve — melyet többször érint, — egy helynevet sem említ, egy birtokost sem nevez meg, jóllehet mindkettőre bő alkalma lett volna. Némi mérsékléssel szolgálhat ugyan neki, hogy a tiszántuli síkság nagyon kietlen és néptelen vala. Erdélyben Szebent feltűnő dicsérettel halmozza el, de ezen dicséret kissé túlzott, midőn Szebent Boroszlóhoz sőt Bécshez hasonlítja.

Indokolatlan és meglepő, midőn Szebenről hirtelen áttér a felvidéki bányavárosokra, nevezetesen Körmöcbányára.

De csakhamar visszatér Erdélybe és pedig akkor, midőn II. Rákóczy György szerencsétlen erdélyi hadjárata után hazáját elhagyni kénytelen volt. Miután a török-tatárhad elől mindenki ki tehetett — menekült

Simplicissimus is Nagyváradra vonult, Nagyváradról mondja, — hogy a nagyobbik diploma előtt Szent László lovon ülő és férfi nagyságu ércszobra márvány talapzaton áll, és csodálatos, hogy a török ostrom idején éjjel-nappal szórt török golyóktól meg nem sértetett. Ezen szavak nagyon egybehangzók Istvánffy-nak ugyanezen ostromra vonatkozó jegyzetével.

Siplicissimus szerény állásából kifolyólag a magasabb politikába be nem pillanthatott és ahoz nem is értett: azért műve e tekintetben igen gyarló, főleg ha abban nagyobb szabásu politikai actióról van szó, mint például munkája végén, midőn a Rákóczy, Barcsay és Kemény közötti versengést és zavarokat tárgyalja.

Az egész mű Barcsay lefejezésével végződik. Általában véve eltekintve egyes hibáitól, mindenesetre kívánatos volna Simplicissimust már egyszer jó magyar fordításban birnunk.

CSÉPLŐ PÉTER.

BIHARVÁRMEGYEI OKMÁNYI ADALÉKOK.

I.

Mi Király Albert urunknak ő Nagyságának az Erdélyi Vajdának Váradon lakozó vitezlő szolgálja, és Várad Lukács deák Biharvármegyének notáriusa. Adjuk emlékezetre mindeneknek, az kinek illik, ez levélnek rendibe, hogy az vitezlő uraink Dorsy Imre, Német császárnak Ő Fölségének Egren lakozó szolgálja, Nadáby István Biharvármegyének szolgabirája és Felföldy Gyárfás, az Erdélyi vajdának ő Nagyságának Sarkadon lakó szolgálja mielőttünk n. m. mind az két félnek egyezendő akaratiából választott, és fogott arbiterek előtt személyük szerint levén, szabad akaratiuk szerint élő nyelvökkel ilyen vallást tönnek, hogy jólehet ő közöttök az elmúlt esztendőekben bizonyos részjóságoknak bírása végett néminemű veszekedések, igényetlenségek és háboruságok indultanak volna, melyek felől az Nagyságos Ungnád Kristóf uram, egri főkapitány, és az Heves, és Borsod vármegyének főispánja, az megnevezett uraimnak instantiara egymást levelökkel egynehányon megtaláltak volna, végezetre osztám Dorsy Imre uram az köztök való igényetlenségnek eligazításaért ide Váradá jött volna, és az megmondott Sibrik György uram előtt egy néhány rendbeli leveleit, kikkel az vilongó jóságokhoz való igazságát megakarta volna mutatni, sok fővitezlő, és törvénytudó jámbor nemes személyeknek jelenlétökbe produkálta volna, Nadáby István is, és Felföldy Gyárfás azonképen az mi igazságokat az jóságokhoz mondottak volna, arról leveleket exhibeáltak volna. Miadazáltal azon Sibrik György uramnak, és több főuraimnak is, kik mindeniknek jóegyeségnek, és békességének örültenek, jóintésökből az ide alá megirt jóságok felől ilyen módal igyenesítettek volna meg egymással miképen, hogy mielőttünk megis igyenesítenek, hogy először Nadáby István és Felföldy Gyárfás azokat a rész jóságokat, melyek Sinege nevü faluba, és Halacska nevü telekbe Zaránd vármegyében volnának, melyeket régentén az

nemes Nadáby Lázár birt volna, ha mi, jusokat azokba reméltettek volna is, teljességgel Dorsy Imrének engedik, és meg viszont Dorsy Imre is azt az rész jószágot, mely oly nevű telekbe Bihar vármegyében birt volna, kit régen az Dorsy Uram elei pénzem az megnevezett Nadáby Lázártól megvették volna, ha mi jusát abba remélette volna is teljességgel Nadáby Istvánnak engedi, az több rész jószágok felől pedig, Acsközy, Nadáb, és Felhid nevű falukba Zaránd vármegyékben levők felől így alkuvának meg, hogy azokban lakozó jámbor öreg embereket hivatnának fel mi előnkbe, kikket erős hittel megesketnénk, és megértenők tőlük, micsoda és mennyi részöket birtak volna azokba az Dorsyak az Dorsy Imre elei, és ő maga is, Dorsy Imre melyeket mostan Nadáby István is és Felföldy Gyárfás is birnának, és az kiket megtudnának nevezni az hites embörök Dorsy zere valóknak lenni, azokból Nadáby István és Felföldy Gyárfás ennek utána teljességgel kezöket kivönék, és Dorsy Imrének megeresztenék. Mikoron azért mi előnkben sok jámbor öreg emböröket hivatának volna, végezetre azoknak hitök szerint való vallások bevetettenek volna, végezetre azoknak hitök szerint való vallásukat megmagyaráznának így tetszik meg azoknak vallásokból, hogy Acsközibe az Dorsy zere az Dorsy Imre uram elei tiz jobbágy helyet birtak volna, melyeknek egyikbe most Keszy János, másikba Vajda László, harmadikba Ipó Gáspár, negyedikbe Losonczy János, ötödikbe Fekete Bálint, hatodikba Péter István és Péter László, hetedikbe Keszy Demeter, nyolczadikba Havassy János nevű jobbágyok lagnának, kilencedik pusztán volna; melybe Bökényi Albert nevű jobágy lakott volna régenten, tizedik is azonképen pusztá volna. Továbbá Nadábon ugyanazon Dorsyak 15 jobbágyhelyet birtak volna, melyeknek egyikbe Király László, másikba Györgyfy Miklós, harmadikba Pársy Gergely, negyedikbe Nagy László, ötödikbe Futu János, hatodikba Gács Imre fiai, hetedikbe Fekete János, nyolczadikba Fenyvesi Balázs, kilencedikbe Koraiics Gergely nevű jobbágyok laktanak volna s a többi régen pusztákká lettek volna. Ezekkel egyetembe az Nadábi malomnak jobb részét is birták volna. Földhidon pedig az Dorsyak öt jobb helyet birta volna, melyeknek egyikbe most Tóth Mihály, másikba Kuhn János, harmadikba Golyvássy Tamás, negyedikbe Nagy László, ötödikbe Postás Bálint, jobbágyok lagnának és ezekkel egyetembe az falunak felföldét, határát birták volna. Ezeket azért így comperiálván végezők arbitrativé, hogy Nadáby István és Felföldi Gyárfás, és megnevezett jobágyi telekökből malombeli részből és Földhid határának feléből kezöket kivegyék ennekutána és Dorsy uram legyen ez jószágoknak dominiumába, ugymint legitimus possessor. Mely mi végezetünket mikoron mindenik félnek eleibe

adtuk volna, mindenik fél engede néki, és előttünk Dorsy Imre uram és Nadáby István egymásnak kezüket fogák és egyenességgel válának el egymástól, kötvén arra magokat, hogy ez mi arbitrativa revisionkat mindenik fél observálja. Ez egyenességnek véghezmenetelébe jelen voltak ez nemes vitézlő személyek is: Debreczeny Gáspár deák váradi requisitor, Solymossy Péter váradi harminczados, Mate deák váradi városnak notariususa, Massay László és Balogh Imre. Mi azért az fejül magirt dolgokról adtuk ez mi jelenvaló pecsétes levelünket Nadaby Istvánnak.

Datum Varadini die 21 octobris anno Domini 1586.
Király Albert, Lukács deák notarius.

(Eredetije a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi egylet“ tulajdona.)

II.

Én Vanyay Fodor Benedek. Adom értésére az kiknek illik, hogy vettem egy házat, az vitézlő becsületes Martonosi Rácz Farkastól és az öcsétől ugyan Martonosi Rácz Pétertől, mely ház vagyon V á r a d o n U j - B é c s b e n, az mely háznak egyfelől való szomszédja Kis U j - B é c s nevü utca, másfelől való szomszédja egy puszta, az mely volt Kerkes Andrásé, mely puszta mostan Basa Péterné számára vagyon, annak okáért az fejül megirt házat az melyet vettem igaz áru szerint az fejül megirt Rácz Farkastól és Rácz Pétertől, ugyan mint készpénzen F. r. 50 az mely ötven forintnak az ára szerint mostan felit mindjárt megadom, az felit pediglen ez jövendő sz. Mihály napjára tartozom ő kegyelmöknek készpénzzel megadnom, melyet hogyha én akkora megnem adnék az nincs tanuja fr. 100 legyen azonképen Rácz Farkas uramék is ha valami részben valamelyik unghi Farkas uram vagy Rácz Péter uram Unghi házok népe közül valamelyik csak kisebbik is megakarnák háborítani ugyanazon fr. 100 legyen az tilalma. Minden törvényben ettől semmi remedium nem használván, ez dolog lett ilyen becsületes személyek előtt Váradon Uj-Bécsben lakó Fekete János előtt, ugyan Uj-Bécsben lakó Török János előtt, ugyan Uj-Bécsben lakó Szöllössy Varga Mátyás előtt ugyan Uj-Bécsben lakó Gyulay János deák előtt.

Datum Varadini 1610 anno die 24 juli.

FEKETE JÁNOS,
VARGA MÁTYÁS,
RÁCZ PÉTER,

GYULAY JÁNOS,
FABÓ BENEDEK.

(Eredetije a „Biharvármegyei Régészeti és Történelmi egylet“ tulajdona.)

CSÉPLŐ PÉTER.

VEGYES KÖZLEMÉNYEK.

* A magyar tudományos akadémia f. é. dec. hó 29-én tartott összejutésében elhatározta, hogy egyletünknek az archaeaologiai bizottság kiadványait, s a magyar történelmi emlékek I osztályát az okmánytárt jövőre minden díj nélkül megküldi.

* Thaly Kálmán ur magy. kir. miniszteri osztálytanácsos, egyletünk tiszteletbeli tagja s közlönyünk buzgó támogatója az olasz király által a Sz. Móric és Lázár rend lovag keresztjével lett kifejtett tudományos működéséért jutalmazva; ezen kitüntetés — mint hiteles helyről értesülünk — jeles tudósunkat egyenesen történetirodalmi munkásságáért érte; — ugyanis Muoni lovag a milanoi akadémia titkára ismertetvén a „L'Opinion e“ római nagy politikai napilap tárcájában, egy elismerő rokonszenves cikkben Thaly Kálmán ritka szorgalom és képzettségről tanuskodó munkásságát, e cikkekre figyelmessé lön Visconti Venosta volt bécsi nagy követ, jelenben olasz külügyminiszter, s ő terjeszté az olasz király elé kitüntetésre tudósunkat; — különben ez már a harmadik kitüntetés mely Thaly Kálmán urat az olasz földről éri: régibb idő óta a turini és milanoi tudományos akademiáknak lévén választott tagja.

* Márki Sándor egyletünk tagja a „Nagyvárad“ című helyi hírlapban közli a minket Biharvármegyeieket oly közléről érdeklő „Fekete Körös és vidéke“ című monographiáját, melyből egy részlet lapunkban már mint mutatvány pár hóval ezelőtt jelent meg. Az érdekes, kiváló gond és tanulmánynyal egybe állított dolgozat, külön önálló füzetben is meg fog jelenni, — a mikor bővebb alkalmunk lesz azt olvasóinkkal megismertetni.

* Római sirkövek Biharban. E század első felében a „Tud. Gyűjt.“ szerint még látható volt a Várad melletti püspök-fürdőben két római felirásos sírkő, melyek után ujabban minden eszközölt kutatás sikertelen maradt. Mondják hogy e sirkövek egyike a püspök-fürdői fedett sétányon az aszfalt alá van temetve, a másik pedig ugyanitt az Erzsébet fürdőbe van beépítve. Mi igaz benne, nem tudjuk; — mindenesetre kívánatos volna, hogy ha valakinek, talán a régibb fürdői bérlőknek — e sirkövek hollétéről biztos tudomása volna, az iránt e lapok szerkesztőségénél felvilágosítást sziveskednék adni.

* Egy magyar naptár II Mátyás idejéből A nagyváradai főgymnasium könyvtárában több érdekes magyar könyv között megvan Pázmány Péter „Kalauz“-a is 1613-ból. Ezen könyvnek boritéka ujabban időben szétválván

abban egy régi nyomtatvány volt többszörösen összeragasztva, és pedig egy 1619-ki magyar naptár első lapjai. Címe ez: „Krisztus urunk születése után 1618-iki esztendőre. A világ teremtése után 5585. Krisztus urunk feltámadása után 1585. Vízözön után 3925. Mátyás magyarországi királynak stb. 11-ik évében.“

I R O D A L O M.

(G. L.) — „S z á z a d o k“ IX. és X. füzet. Az előttünk fekvő két füzet belbecs, változatosság és tartalom tekintetében ez elsörendű kitünően szerkesztett irodalmi vállalat legsikerültebbjei közé méltán sorakozik. A „Századok“ ujabb iránya — minc észleltük — arra törekedik, hogy a nem szakértő közönség előtt is a történelmi tudományok népszerűsítsenek. Tagadhatlan, hogy a törekvés helyes, s a kellő utat és eszközöket megválasztva, annak jótékony hatása is érezhető leend. A jelen két füzet kitünőbb cikkeit képezik: „Egy székely örökségi per“ Sz a b ó K á r o l y t ó l; „Két krónika“ K n a u z N á n d o r t ó l és „Adalékok a külföldi iskoláztatás történetéhez a XV. és XIV. században“ F r a k n ó i V i l m o s t ó l. Van bennök két cikk W e r t h e i m e r E d é t ö l, kinek neve a hazai történet-irodalomban az ujak közé tartozik, az egyik „Ranke Lipót“ (tanulmány), a másik „Magyarország állapota a XVI. és XVII. században,“ mindkét cikk sok alaposítással és tanulmánnyal van írva, s írójának e téren nem sikertelen munkásságára engednek következtetni. Több apró érdekesebb cikkek vannak a tárcában Szilágyi Sándor, Thaly Kálmán és Pesthy Frigyes től; s pár könyvismertető bírálat, melyeknek olvasása bizton érdekelni fogja kiválólag azokat kiknek nincs alkalmunk és módjuk a hazai és külföldi történelmi tudomány kiválóbb köteteit megszereni.

— „Magyar könyvészet“ cím alatt a jövő évben egy könyvészeti szaklap fog megidulni, melynek szerkesztését a magyar nemzeti muzeum tisztja kara fogaj eszközölni. A folyóirat négy fő részt fog tartalmazni u. m. I. magyar bibliographia, II. magyar folyóiratok nevezetesebb cikkeinek lajstroma, III. külföldi bibliographia, tekintettel a magyarországi könyvekre és folyóirati cikkekre, IV. régi magyar bibliographia. A legösztintébb örömmel üdvözljük ez új vállalatot, s a legmelegebben ajánljuk azt olvasóink figyemébe, mert az valóban eloldázhatlan szükségét van hivatva pótolni, mert Márky Sándor „I r o d a l m i É r t e s i t ő“-jének megszünte óta a magyar könyvészet képviselő nélkül áll a magyar irodalomban; s a megindítandó új vállalat szellemi ere-

jére elég biztosítékul szolgáland a Fraknói Vilmos vezetése alatt levő könyvtári tiszti személyzet, melynek e téren oly jeles tagjai vannak mint id. Szinnyi József.

— „Archaeologiai Értesítő“ IX. kötet 9 és 10 szám, szerkesztik: Dr. Henszlmann Imre és Dr. Ortvy Tivadar. Utolsó két füzet e kötetben, tartalmát leginkább a római régészet képezi s pedig rovására a hazai régészetnek; az „Archaeologiai Értesítő“-nek különben még Römer szerkesztése alatt szemére vettetett, hogy nem eléggé foglalkozik a hazai régészettel, s talán nem egészen alaptalanul; mióta azonban Henszlmann Imre vette át a szerkesztést a magyar régészet már majdnem egészen háttérbe szorult, elmaradván ugy az e tárgyú önálló cikkek mint a vidéki élénk levelezések s ezek helyén reánk nézve sokszor érdektelen, sőt a napi lapokból vett nagyon is általános érdekű cikkek töltik be. Igen ohajtandó lenne ha e lap mint a magyar régészeti irodalom egyedüli közlönye több tért szentelne hazai régésztünknek, annyival is inkább mert oly jeles erő mint a Henszlmann Imréé e téren maradandó becsü dolgozatokat képes létre hozni. — A két füzet tartalmát képezik: Dácia és Moesia területén; Dr. Ortvy Tivadartól. Új római feliratos kövek, és Római sír Budán; Dr. Römer Flóristól. Archaeologiai levelek X; Dr. Hampel Józseftől. Irodalom. Hazai leletek. Hazai és külföldi vegyes hírek. Régészeti könyvtár; rendes rovatok; Dr. Ortvy Tivadartól.

— Gr. Zichy Edmund áldozatkészsége folytán Trefort Ágoston közoktatásügyi minster kezdeményezésére illetőleg felhívására egybeállítva megjelentek: „Thurzó György levelei nejéhez Czobor Erzsébethez.“ E rendkívül érdekes munka az árvai uradalom levéltárából van összeállítva nagy gond és szorgalommal ifj. Kubinyi Miklós által, ki bevezetésül Thurzó György életrajzát írta meg. Ajánljuk a történetkedvelő közönség figyelmébe mint a megszerzésre érdemes és becses művet.

TARTALOM: Az ősrégészeti congressus érdekében; Ifj. Gyalokay Lajostól. — A mező-telegdi templom; Szabó Lászlótól. — Könyvismertetés I.; Ifj. Gyalokay Lajostól. — Tárca — A magyar vagy dáciai Simplificissimus; Cséplő Pétertől. — Biharvármegyei okmányi adalékok I. II.; Cséplő Pétertől. — Vegyes közlemények. — Irodalom; (G. L.)

NAGYVÁRAD, LASZKY ÁRMIN GYORSSAJTÓNYOMÁSA

(Sas-utca Guttmann-ház.)